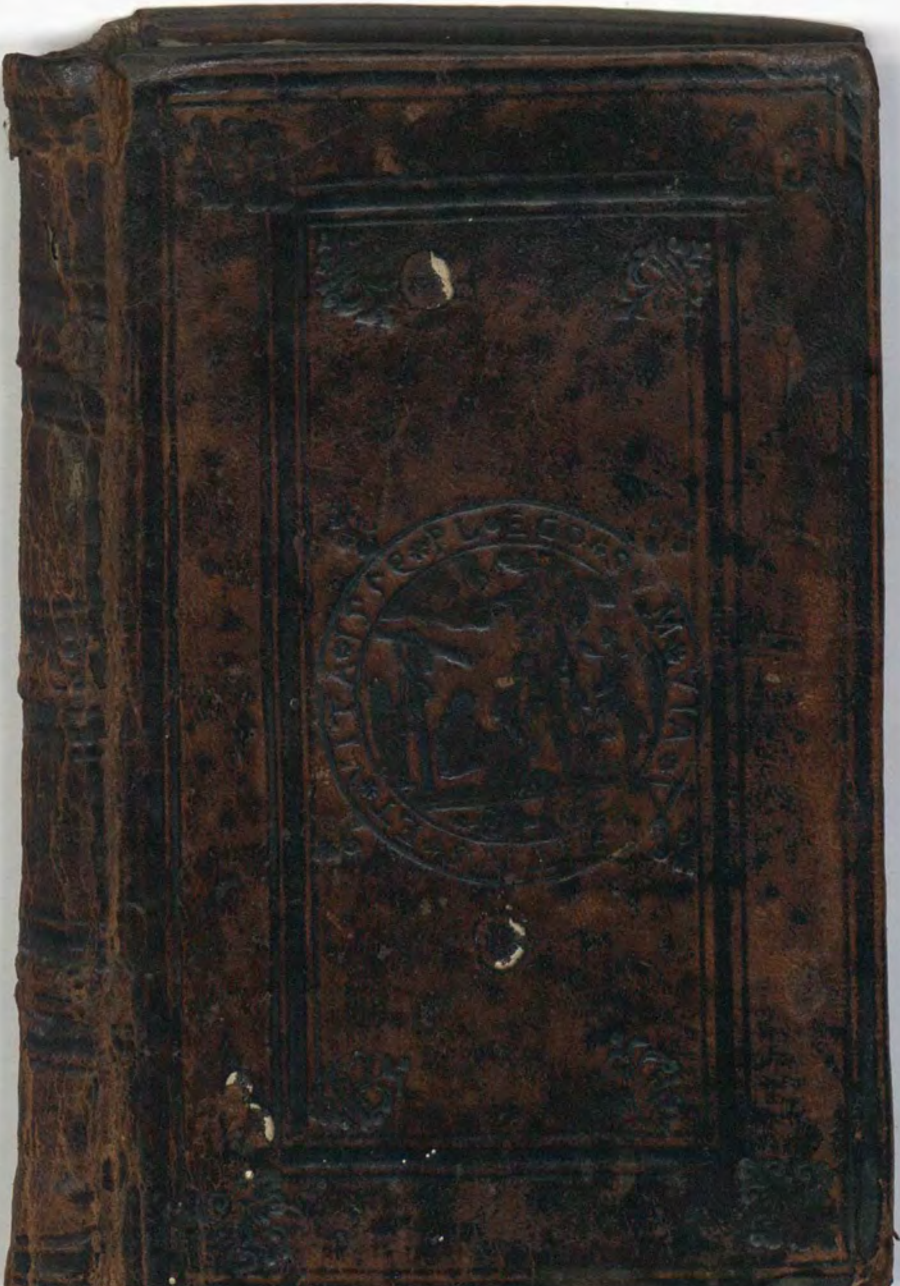

POLONIA

Siue

DE SITV, POPVLIS, MORIBVS, MAGISTRATIBVS, ET REPVBLICA, regni Polonici libri duo.

Authore Martino Cromero, Coadiutore, ac designato Episcopo Varmiensi.

Adiuncta est Sacerdotis cuiusdã Poloni ad lectorem admonitio, de Silesiorum nouis annalibus.

COLONIÆ.
Apud Maternum Cholinum.

M. D. LXXVII.

Cum Gratia & Priuilegio Cæs. Maiest.

MARTINVS CROMERVS CANDIDO LECTORI.

ANte complures annos, poſt editum opus id, quod de origine & rebus geſtis Polonorũ conſcripſi, cum eſſem in aula & miniſterio D. Sigiſmũdi Auguſti regis, operæprecium me facturum eſſe exiſtimaui, ſi de ſitu quoque & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magiſtratibus, atque omni Republ. gentis aliquid conſcriberem, quod quaſi clauis foret ad annales illos noſtrates faciliùs intelligendos. Et orſus quidem ſum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abſtractus ab eo eiuſdem regis iuſſis ad obeundas ſubinde peregrè legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinandi in ſeptimum annum commoratus, intermiſi, ad finem quidem deductum, ſed rude & impolitum

nec ſatis fortaſſis exquiſitè conſcriptũ: Cum amicis tamē aliquot, quale tunc erat, communicaui. Quamuis autem poſteà plus à publicis functionibus ocij nactus eſſem, non reſumpſi tamen id in manus, ſiue tædio ac deſidia quadam ſenili, ſiue alijs curis ac muneribus eccleſiaſticis impedit⁹: cogitabamq; id quaſi abortiuum fœtum intra domeſticos parietes ſepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Epiſcopo VVladislauienſi viro non ſolum iuris prudentia, verumetiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni virtute ornatiſs. meique amantiſſimo viſum eſt. Nam ante annum tertium cũ Henricus Valeſius (quē non ſine præfatione honoris nomino) Franciſci Francorum regis F. tunc Andegauenſium dux, nunc autem poſt obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonci & annexarũ ei prouinciarum conſenſu, liberisque ſuffragijs rex creatus eſſet, & ad ſuſcipiendum id regnum adueniret, ſuaſit & perſuaſit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) vt opus id ipſi

ipſi offerrem. Fore enim ei gratiſſimũ & venienti ad oras & gentes ſibi incognitas accommodatiſsimum, vt iam inde à primo quaſi limine eas ſalutans pernoſceret, neque diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus eſſet, in eorumque republ. peregrinaretur. Obſecũdaui: Reſuſcitaui opus abortiuum: Reſumpſi in manus: Recognoui, quoad breuitas temporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei eccleſiaſtici patiabantur. Et cum ipſe Regi obuiam prodire commodè non poſſem, obtulit ei munuſculum meum ipſe Carncouius, qui tunc eum in finibus regni nomine vniuerſæ Poloniæ publicè ſalutabat, & fauſtum aduentum ipſi gratulabatur. Ex illo autem exemplari caſtigatiſs. deſcriptum eſt poſtea à neſcio quo (ne ſcio an à pluribus deinceps) opuſculum. Quod nactus VVechelus typographus Francofurtenſis, vt erat deſcriptum, ita excudit: nempe mendoſiſſimè, non ſolum proprijs & vernaculis hominum, locorum, & magiſtratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicæ linguæ, ſed etiam

latinis verbis. ab illeterato ꝓrſus ſcriptore deprauatis atque corruptis, ita vt à nemine intelligi, à me verò vix agnoſci poſſet. Præfatio tamen loquebatur quaſi per coniecturam, à me id conſcriptum eſſe. Cuius ita excuſi exemplum cum mihi fuiſſet exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quàm patriç meç nomine, cui tam mala opera nauata eſſet: & quo opere illuſtrari ea deberet, non ſine infamia quaſi traduceretur: Miſertum eſt etiā eorum, qui id lecturi eſſent non ſine iactura temporis & moleſtia, & pro theſauro, vt eſt in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id VVechelus, & aliquot alij typograhi caſtigatiùs recudere. Proinde non exiſtimaui mihi committendum eſſe, quin exiſtimationi cùm meæ tum patriæ meæ conſulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, ac Materno Cholino, noſtri ſtudioſiſſimo, qui noſtrarum lucubrationum nō minimam partem hactenus excudit, gratificarer. Miſi itaque eidē exemplar ita, vt tunc Regi oblatum eſt, caſtigatum. Admonendus autē mihi es, candide lector: ne requiras in tali opere purita-

puritatem & elegantiam ſermonis latini. Neque enim in eo ab vſitatis vulgò verbis, & nominibus vernaculis temerè diſcedendum fuit, ſi non quaſi per ſomnium, ſed ὕπαρ, vt græco verbo vtar, id intelligendum, deque eo conferendum eſt. Nonnulla quidem alia, ſat ſcio, requires, nimirum de principe prouincia Lithuania & Lituanis: De Pruſſis etiam & Pruſſia, ducali præſertim: Itemque de Liuonia, Volynia, Poleſſia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis eſt Kiouia: Quæ prouinciæ cum quodam tempore (Liuonia excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuiſſent, quemadmodum ſuo loco à nobis memoratum eſt, nuper adeò poſt conſcriptū hoc opus in ditionē Polonorū reuenere. Requires & ea fortaſsis, quæ proximis aliquot ſuperioribus annis publicè in comitijs Polonicis acta & cōſtituta ſunt. Sed ea partim nō hui⁹ ſunt operis: partim huius quidē modo ſunt, tūc autē nō fuerūt, cū id nobis elaboraretur, vel certis de cauſis à me omiſſa, & alijs ſcriptoribus, qui exactiùs ea noſſent, & conſcribere poſſent, relicta ſunt, Supplere autē nunc ea, quæ nō

iniustè desiderari possunt, ætas, & munus mihi impositum prohibent. Non deerunt, spero, qui florentes annis & ingenijs, emunctioribus iudicijs, & stylo elegantiori præditi, maiore cura ac diligentia non solum illa residua perquirent, persequentur, & attexent, verumetiam hæc nostra ornabunt. Tu lector amice, quæ dantur, & qualia dantur, boni consules, & quartam librorum de origine & rebus gestis Polonorum edititionem, ab hoc ipso typographo, quando ei commodũ erit, expectabis. Vale. Ex arce nostra Heilsbergensi prid. Non. Ianuarij. 1576.

SACER-

SACERDOS AMICO LECTORI.

CVm opus hoc non nemine postulante in publicum proditurum esset, obtulerunt se mihi Gentis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligium (etymo nimirum linguæ suæ Germanicæ) haberi vult è fabulosis campis Elysijs. Qui quamuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & vnde pleraque omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius maleuolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorum (quem suppresso nomine immerito nonnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicum esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamen homo modestus & integer contra alienas calumnias sese præmunit. Non est autẽ operæprecium hoc tempore eum refellere, quandoquidem ipse reprehendit modo nostratia nudis verbis, aut citandis authoribus non grauissimis, & in sua ipsorum gentisque suæ causa non minus, quàm nostrates ipse iudicat, suspectis, neutiquam cohærente sibi alicubi rerum serie. Commonefacere tamen te, optime lector, mihi visum est, vt cogites, quan-

tam fidem habere debeas ei homini, qui, quem non rarò citat Dlugossum, ne nominare quidẽ nouit, tantum abest, vt legerit, opusque illud de origine & rebus gestis Polonorum quod sibi ad mordendum inprimis proposuit, Dlugosi epitomen esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus. alios quoque authores in eo citari, & Dlugossum nonnunquam reprehendi, & leniter refelli. Adhæc onerat is suspitionibus vniuersè Polonicam historiam eo nomine quòd à Polonis, & ijs quidem sacerdotibus, conscripta sit. Cur autem non ijsdem de causis etiam Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotibus & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuangelicis longè abominabilius est. Quasi verò non apud omnes populos peculiaris cura sacerdotum fuerit antiquitus, conseruare publica literarum monumenta, & prodere in publicum res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionibus sunt magis coci, vel baiuli, vel lenones, aut certè medici, quorum ars ferè omnis coniecturalis est, historię scilicet inprimis consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorum & Elysiorum suorum, & nescio quorum non portentorum, vel, vt ipsius verbis vtar, terribilium nominũ, quæ ipse maiores suos appellat, originibus vel latum, quod aiunt, vnguem discedit, non rarò

ex vna aut altera litera coniecturas captans. Qualia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitones, Sueuos vult esse: Nimirum quia in his omnibus nominibus prima litera eadem est: Nortuedos item, quia duæ mediæ v & e, Misnios à Mysis, Lignicienses & Libussenses à Ligijs, Saxonas à Sacis deducit: Liuonas Lemouios, propter primam itidem literam, Silesios Elysios propter duas, quàmuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratione coniungit: Et ne linguarum diuersitas ei obstet, Gotos, (quos etiam cum his eiusdem stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi non δὶσ διὰ πασῶν hæ tres linguæ inter se differant, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, vt ipsi cum pręceptoribus suis Melanchthone & Peucero videtur. Sic nempe ille in præbẽdis ægroto pharmacis butyrum pro buglossa, aconitum pro acoro fortasis administrat. Cur autẽ idẽ Germanos non à Carmanis (Quæ duo nomina nõ vna aut altera, sed omnibus fermè literis inter se congruunt) potius, quàm aliunde deducit? Cur autem mauult tam infirmas & incertas cõiecturas, aut verius somnia sua, nulla Sueuicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cum ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum

dorum, locorum, & populorum nomina non vetustissima, eorumque etyma Polonis & Slauis à quibus ipse non diffitetur loca illa habitata & culta esse) relinquere? Est hoc candoris eius: est eximiæ scilicet erga gentem Poloná beneuolentiæ. Nemo sanè vel mediocriter peritus linguæ Polonicæ non intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciam, Legniciam, Bregam, Glogouiam, Boleslauiam, Gorliciam, Odram, & penè innumera alia locorum vocabula, eo tempore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maioribus eas oras tenuere: Slesiam verò & Vratislauiam Boëmica, posterius vsurpari cœpta. Nescio, an gentilitium ipsius nomen eiusdem notæ sit, à gallo gallinaceo sumptum: Nisi fortè Polonicæ originis eum pudet. Nos quidem eum inuitum nobis non vindicabimus, vt olim decem Græciæ ciuitates de Homero contendisse memorantur. Sit sanè Sueuus, vel Phryx, vel Elysius, vel Ligius, vel Stygius denique, dummodò Polonis Venedicam Sarmaticamque originem ne inuideat. Sed non est nobis propositum suauis & vnguenta olentis hominis, atque etiam ma (hoc est, valde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit, quòd religionem suá nó dissimulauit; & leges historiæ videlicet, non transiliuit: eademque opera optimum Cæsarem Maximilianum, cui

cui opus illud suum dedicauit, non idem secum sentientem, vna cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit (vt & Sleidanus, & personatus Carion, & Magdeburgensis centuriatores, & alij eiusdem farinæ historici) historiæ prætextu virus hæreticum incautis obtrudere. Sed vellem, apertius is nobis explicasset, quemnam in præclaro isto euangelio suo & verbo Dei ducem, vel interpretem cum suis Ligijs & Elysijs sequatur. Non Svvencfeldium, opinor, ciuem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente. Confessionem Augustanam, ni fallor. Eam verò quamnam? Primæne, an mediarum, an vltimæ editionis, (Quandoquidem eæ diuersæ sunt) Siue, vt eam Flaciani, an vt Interimistę & Melanchthoniani, an vt Caluiniani probant? Omnes enim, quamuis admodum dissentientes inter se, & pro hæreticis se inuicem damnantes, eam sibi vendicant. Authoris eius, opinor, & præceptoris sui sensum cæteris anteponit. Pie: Et nemo rectiùs & synceriùs leges interprætatur, quàm qui eas condidit. Sed cum Melanchthon ante mortem suam, & post mortem Lutheri, aliter de præcipuis quibusdam dogmatibus senserit, quàm antea senserat, (quod in confesso est) quæram ex isto, primosne sensus eius sequatur, an postremos? Hos

Hos nodos vbi ſoluerit, tum demum fortaſsis patiemur nobis perſuaderi, nihil eum ne in hiſtoria quidem fingere, nihil odio vel gratia deprauare, nihil denique calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabiliora ſecutum eſſe. Cæterum leges hiſtoriæ eum non tranſilijſſe, nullum honeſtum ordinem ſauciare voluiſſe, Polonicæ nationi amicum eſſe, vt credamus, ne ita quidem adduci poterimus. De eo verò, quòd ea, quæ mutili, vt ipſe vult, Polonici hiſtorici omiſerunt, ipſe suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti ſint) amplius deliberandum cenſebimus. Quod ſi quid eiuſmodi ꝑferetur, admirabimur hominē, è muſcis elephantos faciētē. Laudabimus etiam acumen oculorum, qui Carpathum montem maiori Poloniæ proximum eſſe perſpexerit. Sed non vacat ineptijs diutius immorari. Satis eſt, lector cādide, nos tibi qualē qualē guſtū fidei, ſynceritatis, & integritatis annalium illorum, ſubdolè aliena ſcripta factaq; ſugillantium, & venena incautis inſtillantium, præbuiſſe. Vale.

(.·.)

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR:

De ſitu Poloniæ, & gente Polona.

N ijs libris, quos triginta de origine & rebus geſtis Polonorum conſcripſimus, oſtendimus, Polonos gentem eſſe Slauicam, & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progreſſa, tranſmiſſo Viſtula flumine, in ijs Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, conſederit, fineſq; domicilij & imperij ſui verſus occaſum & Septentrionem longè lateque protulerit, ita, vt à Sarmaticis montibus in Septentrionem quidem ſecundum vtranque ferè eius fluminis ripam, in occaſum verò ſecundum dorſum Herciniæ ſyluæ, quo Boëmia clauditur, at-

Polonorum origo

Poloniæ priſci fines

que inde porrò secundum Albim fluuium, ad eius ipsius, atque adeò vsque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid terrarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac vniuerse quidem eos populos Slauos, seu Slauinos sese dixisse: Afinitimis verò cum Venedos, seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: Peculiariter verò, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, siue Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retarios, Licicauicos, Heueldos, Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum nomine cognationem habet, dictos esse. Quos omnes Slauicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum, & Germanorum ditionem nomenque postea transisse memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen vernaculum, an commune fuerit horum

Populorũ nomina.

Polonorũ nomen.

rum omnium, an peculiare vnius cuiusdam populi: & vetustumne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus vllis externis id inuenio. Nec vn eius etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij verò à campestri planicie, quam incolũt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque vna litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari volunt. Eius autem non ijdem semper fines fuere. Nam Russię permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ non nullam, & Polessensem tractum barbaris Iazigibus siue Iazuingis ademptũ quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorũ occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæq; reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæque pars mag-

Poloniæ fines accisi & prolati.

na, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masouia ferè. Sed hæ prouinciæ his duobus, non amplius, seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæq; ea, quæ nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessensem tractum ferè omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russię & Podolię auorum nostrorum memoria, regibus vel fauentibus, vel conniuentibus, ad se reuocarunt, quēadmodum suo loco exposuimus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cùm hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, vltrò in ius & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renouato & ampliato antiquo fœdere, conjunxêre. Instituta tamen sua, & magistratus, & Iurisdictionem peculiarem retinuêre. Cæterùm nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detri-

Lithuani se cum Polonis coniunxere.

detrimenta in hac descriptione prætериuimus, ita modò commemoratas accessiones cuiuspiam a ius operi reseruamus, alijs iam distenti studijs, & occupationibus. Nec Liuoniam attingimus, cuius, à vicinis principibus miserè discerptæ, maxima pars ante pauculos annos in ditionem eiusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactiùs describemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac domita, ex fœdere maiestatem regis Poloniæ centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neq; instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masouiæ: Quæ à Polonis colitur antiquitùs, & Polonici ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythouia, complectemur, propterea, quòd ea beneficio regum superiorum in ius ducum vlterioris Pomeraniæ transijt. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni, iurant-

Quatenus describitur hic Polonia.

Prussia ducalis. Hist. lib. 27

Lemburgum & Bythouia.

Pomeraniæ duces Vasalli regis Polon.

Pruſſ. dux & magiſtri Vaſalli Polonorum.

que ritu ſolenni in verba eius, quemadmodum & dux in Pruſſia, & ante eum noſtra memoria creatum, Magiſtri cũ primoribus ordinis Crucigerorum, ſeu Teuthonicorum Sanctę Mariæ militum, cùm eius prouincię dominarentur, iurabant.

Valachia & partes eius. Hiſt. lib. 15.

Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipſa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, ſed ſuis legibus, ſua lingua, ſuisque ducibus vtens, qui Voieuodæ ſeu Palatini dicuntur. Qui duo primùm fuere, Tranſalpinenſis, & Moldauicus: quorum hic à noſtratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille verò Multanicus.

Beſſarabia. Hiſt. lib. 3.

Verùm extitit poſtea tertius Beſſarabicus ad pontum Euxinum, diuiſo inter fratres principatu Moldauico. Ac Beſſarabia quidem

Valachia in clientela Polonorũ.

iam pridem ſubacta eſt à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipſi iam dedititij ſunt eiuſdem gentis, patrum, auorum, & proauorum noſtrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipſi iurare ſoliti.

Poloniæ ſitus geographicus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem vno regno & iure

iure continetur, quatenus à nobis deſcribitur, ſecundum longitudinẽ terrę habitabilis, è ſententia geographorum, & inprimis ſecundum deliniationem amici mei Venceſlai Grodecij, à triceſimo octauo gradu, ad quinquageſimũ ſecundum, vel tertium (incerti ſunt enim in illa ſolitudine Scythica fines eius) ab occaſu æſtiuo verſus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta milliaria Polonica: quorum vnumquodq; quatuor Italica in ſe continet. Tametſi Ruſſica & Podolica ſunt aliquanto longiora.

Longitudo.

Milliaria Polonica & Ruſſica.

Quin certis literarũ monumentis doceri poteſt, Ociacouiam arcem ad oſtium Boriſthenis 54. gradu longitudinis ſitam, aliquando in ditione Polonorum regũ fuiſſe. Latitudo autẽ Poloniæ, quà maximè Orientalis, & quà Occidẽtalis eſt, triginta plus minus milliariorũ eſt. Et Occidẽtalis quidẽ habet imã poli eleuationẽ quinquaginta duorũ ſummã 54. graduũ, & 40. ferè minutorũ. Oriẽtalis verò ſummã quidẽ 51. fermè, imã autem 49. graduum. Pocucenſis tamen Ruſſiæ tractus, à quadrageſimo

Latitudo Poloniæ.

 octauo

octauo incipit. Cæterùm in medio, quà latiſſimè centum miliarijs patet Polonia, & cùm in meredіem paululum recuruatur, tum in Septentrionē magis ad mare Baltheum ſeu Venedicum, & ſecundum extremam oram Maſouiæ dorſo prominet, imam quidem poli eleuationem habet in ora Scepuſij quadraginta nouem graduum, ſummam verò in litore maris, & in Puſcenſi ora quinque fermè, & quinquaginta: ita vt figura eius intenſi arcus ſpeciem præ ſe ferat: cuius neruus paululum reductus, ad meredіem & occaſum hybernum quadamtenus ſpectet, exterior verò curuatura in Septentrionem, & ortum ęſtiuum obuerſa ſit

Figura.

Poloniæ regni amplitudo.

Quòd ſi quis nouas acceſſiones Poleſſiæ, & ei confinis Ruſſiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Liuoniæ, Pruſſiamque ducalem, & Lithuaniam cum ſua Samogitia, & Ruſſia alba Moſchis finitima (quæ omnia iam vno regno continentur) annumeret, multò longius & latiùs verſus orientem ſolem, & Septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim ſitæ ſunt arces & oppida, Kiouia, Caniouia

ouia, & Circaſſi, vltra 54. gradum longitudinis. Pruſſię verò ducalis & Samogitiæ latus Septentrionale quinquageſimum ſextum, finitimæ autem Ruſſiæ albæ 57. gradum latitudinis attingit. Porrò continens his Liuonia, quatenus cum duce nouo Curonienſi, ſiue Curlandico (qui partem eius nonnullam obtinet) regis Poloni Maieſtatem agnoſcit, 61. gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici à finibus Marchiæ Brandeburgenſis ad Nieprū ducta recta linea non minus 240. milliaria complectitur, ſi 15. milliaria vni gradui reſpondent: Latitudo verò ab ora Pocucenſi ad Pernauiam Liuoniæ ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, ſicut eam nunc circumſcribimus, ab occidente ſole incipientibus, Marchia Brandeburgenſi, & Pomerania vlteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico: Cuius aduerſa litora tenent Sueones ſiue Sueti. Inde Pruſsia ducali, eique continente Lithuania in ortum æſtiuum ferè vergente. Hinc porrò campeſtribus Scytharum ſiue Tartarorum ſolitudinibus

Curonien. dux.

Finitimi Poloniæ populi.

prorſus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodenſi Turcarum ora. Inde verò planè Auſtrali Valachia ſiue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occaſum hybernum obuerſa Sileſia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Sileſia quidem, & Marchia, & Pomerania vlteriore, & Lithuania paluſtres denſæque ſyluæ eã fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria verò ſylueſtrium montium cacumina: itemque ab Occidentali parte Moldauiæ. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Neſter fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemque, niſi fallor, limes eſt eius ipſius Podoliæ cum Bialogrodenſi Turcarum ora: vt Nieper & Ponti Euxini ſinus cum Tataris Ociacouienſibus: aut certè cum vtriſque incertus is eſt, vt diximus, propter vaſtitatem, & ſolitudinem. E qua ſolitudine penſitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal paſcuorum nomine. Pruſſia verò ducalis ſic eſt implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali ſciungenda eſt) difficulter vt queant diſtingui.

Limites.

diſtingui. A Maſouia ſyluæ eam dirimunt. Partes inſigniores Poloniç ſunt, Maior & minor Polonia, Ruſſia, & Pruſſia regia, Podolia, Maſouia, & Cuiauia. Quæ & ipſæ deinde ſatrapijs, vel, vt vulgo loquuntur, palatinatibus, ac territorijs ferè diſtinctæ ſunt. Maior Polonia duas ſatrapias, nimirum Poſnanienſem, & Caliſſienſem complexa, Occidentalis eſt, Sileſiam, Marchiam, Pomeraniamque vlteriorem meridionali occiduo, & Arctuo latere attingẽs. Magis autem ad Occidentem vergit Poſnanienſis ſatrapia, Caliſſienſis contra ad ortũ & Septẽtrionem: qua parte ſunt Paluci, Craina, & Caſſubia, tractus terrç nó cõtẽnẽdi. Minor Polonia Orientalis eſt, Cracouienſi, Sedomirienſi, & quæ huius pars quõdã fuit, Lublinẽſi ſatrapijs definita, hoc ipſo ordine, quo nũc ſunt enumeratæ, verſus Aquilonem & ortum æſtiuum ſitis. Quæ à Septentrione Maſouiç & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat, ab ortu Ruſſiæ, à meridiè verò Vngariæ, & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autem Satrapiæ Cracouienſis partes,

Poloniæ partes & ſatrapiæ.

Maior Polonia, Poſnanien. & Caliſſien. ſatrapiæ.

Paluci, Craina, Caſſubia, Minor Polonia. Cracouiẽ. Sendomirien. & Lublinen. ſatrapiæ.

Sciricius & Submontanus.

partes, tractus Sciricius, & Submontanus, vterque Scepusio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracouiæ vicinior est: Submontanus verò Russiæ & Sandomiriensi satrapiæ iungitur. Lublinensis item satrapiæ pars est Polesse reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, vtrunque à syluis ita dictum verius, quàm Podlasse dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimum. Nisi quis fortè Podlasse Polonis subiectum interpretari malit. Silesiæ pars ea, quę adhuc est Polonicæ ditionis, sic implicata est Cracouiensi satrapiæ, vt ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullā habet: Sed in Cracouiensi ferè censetur: Habet autem tria territoria, Osuencimense, Zatoriense, & Seueriense, quorum duo priora superiori tempore suos habuerunt duces: Nunc præfecturæ Regiæ sunt. Seueriense est in ditione Episcopi Cracouiensis. Meridionale & Occidentale latus eius ipsius Silesiæ: cętera tenet Silesia Boëmicæ ditionis, nempe Cessinensis, & huius pars quondam Pelcinen. Ratiboriensis item & Opolien-

Polesse seu Podlasche.

Silesia.

Opoliensis principatus, siue ducatus, vt vocant. Ab ortu verò hiberno Scepusiensem tractum vix & modicè ea attingit. Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde verò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, siue Lubouulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiamnunc ab eius præfecto, & eius nomine administratur, Cracouiensi satrapiæ tractuique Sciricio versus meridiem adiacens. Inter minorem verò & maiorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ sunt Satrapiæ, Siradiensis, Lenciciensis, & Rauensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Rauensis ad septentrionem vergunt, Masouiamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam eæ tres vnà cum Cuiauia, imò & Masouia, maiori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cuiauia verò ab

Scepusiū.

Hist. lib. 5. & 17.

Siradien. Lencicien. & Rauen. satrap.

Maioris & minoris Poloniæ appellatio ne quę cōtineantur.

Cuiauia. ab ortu Masouiæ & Rauensi satrapiæ, à meredie Lenciciensi & Calissiensi iungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum, & meridiem vergit, atque Inonladislauiensem, siue Iuninladislauiensis, quæ magis est occidua & Septentrionalis. Cuius non exigua pars est Dobrinum, vltra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masouiæ septentrionali verò Prussiæ, Masouia quoque eodem latere Prussiam, Orientali Lithuaniam & Polessensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam minorem, eiusq; satrapiam Sendomiriensem. Meridionali verò Rauensem attingit. Duabus satrapijs distincta, Plocensi nimirũ, quæ Occidentalis est, & ea, quæ peculiariter Masouiæ nomẽ retinet, propterea quòd diutius ducum suorũ, de Polonorũ principũ stirpe oriundorum, dominatu segregata, postrema omniũ nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & iure feudi, vt vocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoq; satrapia quondã pars Masouiæ fuit, suosq; duces habuit

Bresten. & Inonladislauien satrapiæ.

Dobrinũ.

Masouia.

Plocensi & Masouiæ satrapiæ.

habuit, sicut & Plocẽsis, & pleræq; omnes. Prussia Regia præter meridionale latus, quod iam est expositũ, ab occasu vlteriorẽ Pomeraniam confinẽ habet. A Septentrione sinu Baltheo seu Venedico, siue Codano. Ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarum hæc Occidentalis est. Reliquæ duæ Vistula flumine ab illa dirempta, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Mariebugensis verò ad Septentrionẽ. Varmia, & ipsa pars est Prussiæ Regiæ, ad Aquilonem seu Euroaquilonem vergens, ducali ferè vndique cincta & ab ea quodã tẽpore maiorẽ in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in vlla satrapia censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ eius collegio, Regis Poloni Maiest: agnoscẽtibus. Michalouiense autẽ territoriũ est in satrapia Culmẽsi Masouiæ ac Dobrino finitimũ: olim pars Masouiæ. Ducalis Prussiæ (vt eam quoque, quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hic obiter attingamus) prçter Regiam Prussiã, limes est à Septen-

Prussia Regia.

Culmen. Mariẹburg & Pomeran. satrap.

Varmia.

Michalouien. tractus.

Prussia ducalis.

mus) prętcr Regiam Prusiã, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuoniæ: Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meredie verò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prusia priusquam sub iugũ Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus siue tractibus descripta: videlicet Pomesaniensi, in quo est Marieburgum, Christiburgum, Quizinum siue Marieuerderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio siue Varmiensi, qui retinet etiamnunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, vbi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgũ: Sambiensi, in quo sunt Mons regius siue Kœnixberga & Lochstete: Nadrauensi, quo Tapelacoca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salauensi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad Aquilonem ortumque æstiuum inter vtrunque Habum & mare longè prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthestei-

Prussię vetus diuisio

Barthesteinum, & Ressa siue Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maximè pollens, ita vt ad sex millia equitum, peditum etiam ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum verò decem millia conficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodam libro Germanica lingua scripto legim⁹. Cæterum Culmensis tractus, & Pomerania, Poloniæ non Prusiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Rusiam albam, & Volyniam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nõ nullam Moldauiæ partem attingit eo tractu terræ, qui Pocuce appellatur. Nã cætera Moldauia siue Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est Orientalis Rusiæ. Continet Rusia duas satrapias, nempe Belsensem, quæ ad Volymiam & Lithuaniam vergit,

Russia Regia, siue rubra.

Pocuce.

& eã, quæ peculiariter Ruſſica & Leopolienſis dicitur, auſtralem magis & orientalem: Niſi quod Chelmenſis tractus eius non exiguus ad Septentrionem, etiam vltra Belſenſem prominet, & Poleſſiæ finitimus eſt. Reliquum autem orientale latus eiuſdem Ruſſiæ, ac

Podolia. totius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilone & Euro albæ Ruſſiæ, à cætero ortu vaſtis campis Tataricis atq; Turcicis, vt diximus, à meridie verò Moldauiæ continens: Totaque vna ſatrapia cenſetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Ruſſia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars eſt, quàm ea,

Ruſsi duces. quæ eſt in ditione Lithuanorum & Moſchorum, ſuos habuit duces, quemadmodum luculentius oſtendimus in

Hiſt. Pol. lib. 3. hiſtoria: Quorum ſtirps cum latè propagata eſſet, partim ipſa ſeſe inteſtinis diſſidijs atque ciuilibus bellis confecit,

Polovucij Goti. partim à Polovucijs, qui Goti fuiſſe videntur, ac Tataris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta eſt imperio, partim in nomen & ius de ſe ortorum Moſchorum tranſijt. Extant etiamnunc permulti, ducale nomen

men, ſed plerique nudum propemodũ retinentes: Inter Polonos verò nulla ducum ſupereſt memoria. Hi nunc ſunt Poloniæ, quatenus hîc eam deſcripſimus, fines, hæ partes. Eſt autem regio tota ferè plana & aprica, maximè quà ad occidentem ſolem & ſeptentrionem vergit, & quæ penitus orientalis eſt Podolia, ac vel nomine ipſo decliuitatem præ ſe fert, vicinorum Moldauiæ, Ruſsiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Ruſſia, quo propiùs accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana eſt, & ſylueſtris. Quo longius autem inde recedit, eò lenius decliuis eſt, magisque culta & meliore gleba. Tametſi in meditullio quoque Sendomirienſis ſatrapia aliqua ex parte leniter montoſa, ſeu verius cliuoſa eſt. Pruſſia pleraque omnis, excepta Marieburgenſi ſatrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter, & ad fertilitatem, amœnitatemque commode diſtincta eſt. Itemque pars nonnulla Cuiauiæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſſiam ab Vngaria dirimunt, ar-

Solum Polonicum quale.

Podolia vnde dicta.

Montes Polon.

 dui

dui & ſylueſtres, non ignoti ſunt etiam veteribus Geographis & Hiſtoricis: & in his celebris eſt inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocam9: Alij Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti ſunt. In meditullio verò minoris Poloniæ Lyſecius eſt, quaſi tu dicas caluum, ſiue caluaſtrum, in quo monaſterium eſt S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vauelus, arce Cracouienſi quàm ſuo ipſius nomine nobilior, & is, in quo ſitũ eſt Cienſtochouienſe monaſterium, quem clarum latinè Monachi, ni fallor, incolæ appellauere. Sylueſtris ſanè fuit ſuperioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an poſtea peſtium, bellorumque incommodis eò redacta, non

Vbertas. liquet. Sed Sigiſmundi ſenioris, filijq; eius Sigiſmundi Auguſti, optimorum & mitiſsimorum, ſapientiumque regum ſtudio diuturnam pacem nacta, nunc vbique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deeſt etiam nunc ſylua-

Syluæ. ſyluarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter paſcua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori vtilia ac neceſſaria, partim etiam propter ſaxoſi vel arenoſi ſoli ſterilitatem. Sunt autem ſyluæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem ferè in planis & arenoſis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in vtriſque, ſed vberiore gleba præditis. Multæ ſunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborũ refertæ, & paſcuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum aluearijs grauidæ fiunt, materiamq; ædificijs nauium ac domorum, malis, tabulis, & vaſis aptã, vt & taxi & terebinthi, ſuppeditant: Quercus & fagi etiam paſtum vberem porcis feriſque præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta ſubminiſtrant. Tanta eſt enim vis frigoris in his regionibus interdum, vt radicitus areſcant arbores, & aqua ex æditiori loco effuſa, priuſquàm terram contigerit, in glaci- Frigoris & gelu vis.

em concreſcat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribusve menſibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac ſextum vſque glacie cōcreta, non modo peditibus, verumetiā equitibus & curribus ac plauſtris, quā uis oneratis, multis ſimul longo ſpacio peruia & ſecura præbent itinera. Equidem quodam tempore vltima die mēſis Martij Viſtulam in Maſouia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu tranſiui. Hac etiam præterita hyeme in Pruſſia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Nouembris cœpta, durauit per totum Martium: gelu autē per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracouienſibus, Sendomirienſibus, Varſauienſibus, Torunenſibus, Gdanenſibus: Elbingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus, & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoq; tractu ſubmontano atque Sciricienſi. In quibus

Pomaria.

b' pirorū, malorū, prunorū, perſicorū, ceraſorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Iitalicis. Sunt & vites, quarum vuæ in minore Polonia eſui quidem nō inſuaues ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſeruent: ſed vinum inde expreſſum acerbius, vbi defecatum eſt. Aliquanto ſuauius & copioſius ex primitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus maioris Poloniæ. Apud Toruniam quoq; in Pruſſia vineæ coli cœpere nō infeliciter, vt audio. Neque negat ſolū Polonicum caſtaneas, mora, cotonea, ficus, amigdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, & palati nariumque lænocinia, ſi adhibeatur cultura diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla foſſiliaque deſunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcuſſum, Slacouiam, Chranouiam, & Nouagoram oppida ſatrapiæ Cracouienſis, & in finibus Sileſiæ: Argenti viui apud Tuſtanum in Ruſſia: Aeris & Lazurij, & plumbi item apud

Vineæ.

Metalla.

apud Chencinos: Ferri plurimis in locis syluestribus: Nitri apud Visliciam & alibi: Salis apud Bochnam & Velifcam in satrapia Cracouiensi, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum (quod quidem à sale nomen habet) & alijs cõpluribus in locis Russiæ. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modũ farinę vel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu verò Cracouiensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium insubterraneis specubus, altè lateque excauatis, & villas, templa, oppidaque superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad vsus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa liuidus est ferè, ac luto resperfus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum verò despumatis sordibus candidissimum redditur,

Salinæ.

tur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus repiriri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nõnunquam canum, gallorum, & aliorũ animalium assimulatæ voces in profundissimis specubus: idque mali & incommodi alicuius imminentis portẽtum vulgò habetur. In maiore quoq; Polonia apud Pincum salinæ sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aquæ salsæ, vnde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porrò in desertis Podoliæ, & Boristheni vicinis locis lacus est, cuius aqua sereno & ardente sole, in solidum salem concrescit, ita vt homines cum iumentis & curribus in eo, tanquam in glacie, versentur, sectumque in frusta arbitratu suo auehant. Quamprimum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum verò siue Beciam oppidum in submontana regione, vitreolum effodi, ac in viridem lapideamq; duritiem

Lacus salis in Podolia.

Vitreolũ.

em decoqui nupercœpit: Coppervuasser, hoc est, æris aquam Germani, & nostrates item appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam locis effodiuntur. Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis, vbi (res incredibilis, sed à multis confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aerem autem prolata durescunt. Vidi vnum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porrò in mari Sarmatico Prussiam alluēte colligitur [succinum], siue electrum (Ambram etiam externi vocāt) Quod fluctibus appulsum ad litora, homines nudi obuiam euntes paruis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: vt in Pissia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin & in

Ollæ sponte nascentes.

Succinum siue electrum.

in editioribus locis fossa altius humo-fertur inueniri. Spumáne maris concreta id sit, an succus & guma arboris, an quippiam aliud, non est huius loci disputare. Est sanè leue & pellucidum: Estque fuluum & candidum: Candido maius precium. Ferunt, si incendatur, odore eius venenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicę, muscę, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturæ, vel fortituitis casibus inclusa. Aquis irrigua est pleraque omnis Polonia: sed fluuios nauigabiles nō multos habet: Præcipui sunt: Vistula, Donaiecius, Sanus, Vieper, quasi quis dicat Porcum, Varta, Notesius, Nester, Prutus, Bugus, Bohus siue Bogus, Pripetius, Narua, Dreuancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum seu Viadum esse volunt, in confinio Morauiæ & Silesiæ existens, & per hanc secundum Poloniæ limitem, perque Marchiā ac Pomeraniam vlteriorem permeans, in fra Stecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Polonię tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Russiam albam, eiq; confinem Podoliam

Fluuij.

Odra.

liam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacouiam munitionem Tataricam ſeſe exonerat, ortus in Moſchouia. Boriſthenes is eſt veteribus Græcis & Latinis, omnium ſcriptorum conſenſu, præter Bernardum Vapouium. Qui ſimilitudine nominis, vt credibile eſt, adductus, Boriſthenem vult eſſe Berezinam: qui in Nieprum ab æſtiuo occaſu influit, minor eo & ignobilior. Viſtula in Ceſsinenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, verſus æſtiuum occaſum & ſeptentrionem primum, mox verſus orientem aliquantisper, deinde à Sēdomiria verſus ſeptentrionem rurſus per minorē Poloniam decurrit. A Varſauia veró rurſus ad occaſum æquinoctialem, & mox æſtiuum flexus, Maſouiam interluit: Dobrinumque à reliqua Cuiauia dirimit. Vbi autem Pruſsiæ fines attigit, in ſeptentrionem reflexus, deinceps mediam eā diuidit. Supra Marieburgum autem in duos alucos præaltis aggeribus obiectis ſectus, inſulam inſignē & fertilem, quam Zulauam maiorem vocant noſtri, efficit, & nomen amittit.

Berezina.

Viſtula.

amittit. Ac ſiniſter quidem alueus, qui maior eſt, Leniuuca, dexter verò Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus oſtijs, ille verò duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum ſeſe exonerat, longitudinis quidem gradu 41. latitudinis verò 54. Fontes autē Viſttulę ſunt longitudinis itidem 41. gradu, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum ſpacio Viſtula, Solam, Premſam, Scauam, Donaiecium, Viſlocam, Ropa auctam, Nidam, Sanum, Vieprum, Pilciam receptis Dreuicia & Volboria, Bſuram, Naruam cum Bugo, Dreuanciam, Berdam, Oſſam, & Motlauiam minora flumina excipit: & Oſuencimum, Zatoriam, Cracouiam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varſauiam, Ploſcum, Vladislauiam, Toruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Nouum, Gneuum ſiue Meuam, Marieburgum, Derſauiam, & Gdanum vrbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoueciam, Nepolomice, Corcinum, Zauichoſtum, Ceruenſcū, Monaſte-

Flumina Viſtulam influentia

Vrbes, oppida & arces ad Viſtulam ſitę

Monasterium, Zacrocimum, Vissegradum, Sochaciouiam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzouiam, Dybouiam, Niessouiam, Starigradum, siue Althausum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donaieccius (quòd nomen paruum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis iugis non longè à Vistulæ fontibus paulò orientalior exortus, per Scepusium & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumque & Musinam, & Melstinum arces & Sandeciam oppidum, vbi Popruto augetur, prætertlapsus, non longe ab Opatouecio vico Vistulæ miscetur. Sanus è Biesciadis iugis longitudinis gr. 44. latitudinis 48. minuto 30 nascens, & versus septentrionem & occasum æstiuum profluens, posteaquam Liescum, Sobenum, Sanocum, Brozouiam, Pręmisliam, Radimnum, Iaroslauiam, Lezeiscum, Rusię arces & oppida prętergressus est, Vislocumq; alium à Visloca, & Viarum minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44. ferè, lat. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromolouiam

Donaieci'. Poprutus. Sanus. Varta.

louiā satrapiæ Cracouiensis oppidum ortus. longitudinis gradu 40. min. 50. latitudinis gradu 50. min. 30. per Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam versus occasum æstiuum ferè decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mestouiam, Siradiam, Vattam, Vneouiam, Colum, Cominū, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam vrbem, Obornicos, Stobniciam, Vvroncos, Siracouiam, Mezichodum oppida & vicos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumq;, Vuresmiam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notesium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum, in Odram è Silesia occurrentem, influit long. gr. 37. lat. 52. min. 50. Notesius verò apud Crusuiciam Cuiauiæ oppidum è Goblo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam versus occasum hibernum means, Pacossum ambit, Labissinum, Naclum, Pilam, Vsce, Drenumq; arces & oppida præterlabitur. Nester, quē Tyrā veterib' vocari volūt, in Russia è Sarmaticis iugis nō longè à Tybisci & Sani fōtib' ort', initio versus

Notesius. Nester siue Tyras.

versus Aquilonem profluit, deinde ad ortū cōuersus, Bistriciā, Lipā, Seretum Rusſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vsciam, & Moraquā ignobiliora flumina absorbet, & Zidaciouiam, Haliciam, Cesſibiesos, Ceruonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida præterlapsus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longò spacio diuidit: Ad extremum deflexo non nihil in meridiem alueo, supra Bialogrodum vrbem Scythicam, siue Turcicam, quæ & Moncastrum dicitur, in Pontum Euxinum, siue continentē ei Obidouum lacum influit long. gra. 53. lat. 47. min. 30. Bugus in Rusſia & ipse non longe ab Olesco oppido, long. gra. 46, lat. 49. exoriens, & primum in occasum, mox in Septentrionem secūdum occidentale latus Volyniæ tendens, postremo ad occasum reflexus, vbi Polessensem tractum, receptis Volodaroa, Belso, Rata Suinia, Muchauecio fluuijs, emensus est, & Buscum, Grodecum, Grodlum, Lubomliam Rusſica, Bresteque, Ianouiam, Drohicinum, Polessensia, & Cameneciam Masouiticam

Bugus.

cam oppida prætergressus est, apud Serocecium vicū long. gr. 47. lat. 52. min. 40. Naruæ à septentrione & ortu æstiuo è Lithuania profluenti ægrè miscetur, nigorem suum retinēs aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narua apud Nouidvuorū oppidum Vistulam subit. Est autem peculiaris Naruę natura, sicut & Dlugossus annotauit, quod nō fert venenosa animalia, vsque adeò, vt serpentes, qui nauibus Bugo delatis adhæserint, edito sibilo refugiant, cum primum aquam eius fluminis attigerint. Pripetius in Chelmensi tractu è palude non longe à Lubomlia existens long. gr. 47. lat. 50. præter occiduum & septentrionale latus Volymiæ diuersus à Bugo per Russiam albam longo spacio versus Orientem solem progreditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro, Turo, Slucio, Suislocio grandibus fluuijs auctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kiouiam subit. long. gr. 51. lat. 53. ferè. Bohus autem, siue Bogus è palude ortus in finibus Podoliæ long. gr. 49. lat. 49. min. 30. itidem per Russiam albam meridionalior longo terrarum

Narua venenosis carens.

Pripetius.

Bogus.

rum tractu adortum tendit: ad extremum deflexo in miridiem cursu,& ipse in Boristhenem non longe ab ostijs eius long. gr.55. lat. 48. sese exonerat. Prutus è iugo montium Sarmaticorũ long.gr.46.min,50.lat.47.min.30. versus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam Sniatinumq; præterlapsus,inde per Valachiam siue Moldauiam primum orientalis,deinde australis versus Bulgariam in Danubium decurrit,long.gr.52.lat.45.ferè.In Prussię verò Alba & Passaria,non longis inter se spacijs orti versus septentrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, siue Hochsteinum (vt vocant Germani) ducale oppidum existens, Morãgo,Libstadia,Brunsberga, &Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum subit,lóng. gradu 42. min. 30. latit:54. Alla siue Alna verò supra Allesteinũ S. Collegij Varmiensis arcem & oppidum,cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, siue Allesberga Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo ducali-

Prutus. Passaria. Alla.

calibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Prussiam decurrenti,miscetur, & cum eo infra Kœnixbergam,hoc est, Regium montem vrbem long.gr.43. lat.54. Habo lacu recipitur. Dreuantia verò non ita longo ab ijs interuallo oriens,diuersoque meatu versus Austrum fluens supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus nũc sufficiant. Lacubus piscosis inprimis abundat Prussia. In his nominatissimus est Habus,cuius modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgò vocant. Ad quindecim milliaria in longitudinem inter Gdanum & Regium montem vrbes secundum mare patẽs, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur,disiunctus: In latitudinem verò duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem vrbem non longo spacio adspicit, eique portum efficit, eiusdem nominis flumine nauigabili influente. Tolkemitam verò, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impen-

Prægola. Dreuantia. Lacus. Habus. Neringa insula.

impendet (Balgam, Brandeburgum, & Fyſshauſum oppida & arces alluit, receptiſque, vt dixi, Viſtula & Prægola, & alijs minoribus fluminibus, apud Locſtete arcem mari miſcetur. Hoc aliquã to amplior lacus alter eſt eodem nomine, cognomento Curonienſis, in Pruſſia ducali, in quo ſunt oſtia. Nemenis fluuij (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninſula eſt, quæ & ipſa Neringa, ſed Curonienſis appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos eſt Druſnus ſiue Drauſenus lacus in Marieburgenſi ſatrapia, vnde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reuſſina, & Viecininus in Culmenſi: In Pomeranica verò Stuorzonagaci, quaſi quis ſtratum vel factũ aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam, ac Tucholiam oppida, ſeptem milliarum ſpacio longus, quinque latus: Vnde Berda fluuius profluens, per Crempſcum, Lubouum, & Charſicouum minores lacus in Viſtulam influit infra Bydgoſtiam. Nec ignobiliores his ſunt Vſdice, Lubſcus, & Oſſiecinus in

Habus Curonienſis.

Elbinga flumen.

in eodem tractu: Alij minores. Sunt & in Varmienſi ditione non pauci. Præcipui verò Dadaius, Zainus, Vadangus, Piſſia, Blanke, quaſi albus, Sinſer, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alij complures. Sunt & in ducali Pruſſia multi & grandes, quos ommittimus. Habet & maior Polonia & Cuiauia nonnullos piſcoſosque. In quibus Goplus princeps eſt, quinque milliaria patens in longum, ſemis in latum: Secundum hunc ſunt Blendnus, Pouizus, Sleſinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Vonieſca, Lomunice, Pcieuus, Lubſtouus, Drauuſcus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cuius inſula Gneſnenſis baſilica initio condita fuiſſe, indeque propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc eſt, locum translata eſſe putatur, quemadmodum Dlugoſſus memorat. In Cuiauia verò Tur, Lanſcus, Bielſcus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinenſi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampſcus, minores aliquanto ſuperioribus. Pro lacubus

Varmienſis lacus.

Goplus.

Piscinæ. cubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuque factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè & Chelmensis tractus. E quibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: (Biale lacis.) Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscos reddit lauantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à nostratibus autem Clescij vocantur. Est & in Belsensi lacus Crinice, non amplus, verùm profundus. (Crinice.) De quo illud memorabile annotauit idem Dluglossus, quod certis temporibus altero vel tertio quoque anno cum mugitu fluctus attollent exhauritur prope ad fundum vsque, aquis vicini montis cauernas subeuntibus. Atque ibi tunc facilè prehenduntur pisces in aqua vadabili. Post dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in maioribus (Piscationes hybernæ.) piscinis & fluminibus hiberno tempore commodiores ferè sunt piscationes, quàm æstate, pertusa certis interuallis glacie, retique per maius foramen in aquam immisso: quod longis

longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo spacio in diuersum tractum, coeuntibus rursus piscatoribus alio foramine piscibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piscium in lacubus & piscinis. (Piscium genera.) Vtrobique enim sunt lupi, siue lucei, prasmi, percæ, rhombi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Carassios dicimus) sumi, sendacij, cirtæ, siue certæ, à delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sortitæ, tincæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, latini Cyprinos quemadmodum vult Ioannes Dubrauius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quàm in piscinis: In quas paruuli tanquam in viuaria studiose includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos suluizas & sielauas nostrates, Germani Marenas vocant. Piscis est dulcis & sapidus, aleci similis. Fluuiatiles verò sunt cum ij- (Pisces fluuiatiles.) dē ferè oēs, tū deliciati inprimis truta, barbo siue mull9 (Baruenā vocāt) fūdul9, occulata, quæ lāpreda quoq; dicitur,

 alosa,

alosa, siue borbocha, cuius iecur potissimum est in delicijs, à nostratibus Mientus vocatur: Itemque Lipien, sliz, berzana, vcleia, iasdez, & quæ bialariba, hoc est albus piscis à nostratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluuius. Anguillis etiam & Stintis Habus, & alij nõnulli lacus Prussici. Marinis piscibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem pręcipuè sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorum maximus est vulgò vsus in tota Polonia, atque adeò in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Morauia & Vngaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci pręhenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi nauibus eò importantur. Pomuchlæ

chlæ

chlæ non desunt, neque passeres. Salmonem siue esocem, & sturionem inter marinos ne, an fluuiatiles numerẽ, nescio, Vtrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suauiores, quanto longiusà mari & Habo recesserint. Quin vniuersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluuijs, quàm in mari vel lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio riuus ex arduis montibus profluens, cuius guttæ in lapideam duriciem concrescunt, ita vt ex ijs sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus riuus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentem aquã & vaporem emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & vlcera

Salmones & Sturiones.

Aquarum mira natura.

Thermæ.

vlcera hominum & iumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terreſtres animantes tranſeamus. E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, ſciurorum: cuniculorum quoque alicubi: Ceruorum etiam, & aprorum, & vrſorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicenſis & Radomienſis ſaltus nobiles ſunt Ceruorum venationibus. Et horum autem, & Onagrorum atque Biſontium Pruſſia ducalis, eique finitima Maſouia ferax eſt, & inprimis Podolia: vbi agminatim in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi paſcuntur. Eſt autem biſons prægrandis, verum perniciſſima fera, magnis & introrſus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum ſeſſore correptum in ſublime identidem iactat, & arbores mediocri craſſitudine euertit. Magnitudinis eius illud quoque eſt argumentum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiã homines poſſunt cõſidere. Habet villoſũ & hiſpidũ coriũ, & ſub mẽto palearia. Caro ei⁹ ſale condita

Feræ.

Biſons ſiue Zubr.

condita in delitijs eſt magnatibus & principibus. Cornu ſonorum, & ob id venatoribus in vſu eſt. Zubrum ſeu Zãbrum vocant noſtrates: Imo & Græci recentiores: Onager verò los appellatur. Alcem hanc eſſe volunt: De qua ſcribunt Plinius, & nonnulli alij ex veteribus. Fera eſt longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore ceſio & fuſco, mas capite cornuto: Cuius vngula poſteriorum crurum, ſi Autumni initio ſpiranti adhuc deſecentur, expetitur, comitiali præſertim morbo laborantibus ſalutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima. Cæterum Vri, hoc eſt, boues ſylueſtres, quos nos thuros dicimus, in ſolis Maſouiticis ſyluis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ ſunt humano eſui: Cultui verò pelles ſubminiſtrant panthera, ſiue is eſt lupus ceruarius (Ris appellatur à noſtratibus) maculoſis vẽtre & pedib⁹: quę partes maximè in precio ſunt. Martes, ſiue Mardures, quas cunas dicim⁹, vulpes, lupi, Roſomaci, Lutræ itẽ & caſtores amphibia. Atq; horũ, caſtorum

Onager & Alce Los.

Vrus ſiuę Thur.

Pantera.

Caſtor.

rum, inquam, caudæ etiã inter delicatos cibos, & pro piſcibus habentur, reliqua carne inutili propemodũ. Extruit autem ſibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs ſuper alias diſtinctum, ac ſecundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita vt cauda natante reliquum corpus in ſicco maneat. Pellem habet in dorſo hiſpidam, ſed mollem: vnde fimbriȩ fiunt exornandis veſtibus hibernis & pileis. Vrſorum quoque volæ cum digitis eſitantur: pelles etiam ſtragulæ veſtis vſum præbent. Quin & veſtire his famulos cœperunt ij, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & ſciuri cultui iuxta ac eſui apti ſunt. Sunt etiam in Podolia animalia ſciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cauernis degentia, varias & maculoſas pelles habentia, quæ & ipſȩ ad veſtitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgò vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vaſtitatem ſylueſtrem. De biſontium venatione ſcire operæ precium eſt, quòd in campis Podolicis ſegregat

Biſontium venatio.

gregati ex agmine ſinguli ab equitibus ſagittarijs ordine in girum diſpoſitis conficiuntur. Vnus enim poſt alium feræ adequitantes, iaculantur, citatiſq; equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem inſequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rurſus priore dimiſſo inſequitur, donec defatigata labore & vulneribus cõcidat. In ſyluis verò ij deprehenſi opportuno aliquo loco, deiectu arborum à ruſticanis hominibus ad id coactis, quaſi intra ſepes includuntur, plures etiam quàm ſinguli, ita vt effugere inde non poſſint. Deinde extructa ex tempore principio & magnatibus ac fœminis cauea ſiue tabulato editori, ex quo tuto ſpectare poſſint, venatores cum venabulis ad ſuam quiſque arborem diſponuntur. Mox ab equitibus ſtrepitu & clamore, admiſſuq; canum fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore poſt arborem latente, vt cuique maxime appropinquarit, venabulo petitur: efferataque ictu, arborem, cuius obiectu ille ſe regit, cornibus petit, & cum arbor ſit gracilior

cilior, quàm vt ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus vtrinque prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores morsibus adiuuantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ eius contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremã vestis eius oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi verò, quamuis prægrandes, etiam viui capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur.

Vrsorum venatio.

Constricta

Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, vt se commouere nequeat, & auehitur, Vnde post, vbi lebitum est, ad spectaculum & vrbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, vt vno tractu funis ex arca prominentis soluatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum Vrso prægrandi commissum. Qui ex interuallo accurrens obuerso tergo calcibus vrsum petebat, & refugiebat, vrso ad stipitem, laxiore tamen fune alligato, Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis & mulis caret. Aliunde ij non nunquam adducuntur, sed non durãt. Ouium item & caprarum ferax est: Auium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos iuxta ac Indicos, (qui nuper adeò inuecti sunt) anseres, anates, & columbas, in delitijs hæ sunt: Pygargus, quem quidam Bistardam vocant, eò quod tardior sit propter molem corporis, & vix à terra euolet, pauo, grus, cygnus, perdix,

Animalia domestica.

Aues.

dix, bonoſa, coturnix, ſturnus, ſiue ſtarnus, & quæ Cietrzem & Cieciorca, & Gluſſetz, quaſi ſurdaſter, à noſtratibus vocantur. Et vt rapaces, aquilas, falcones, accipitres, miluios, vultures, niſos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque auicularum aptarum eſui ingens eſt copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in ſolis ferè Louicienſibus campis cum niue exiſtit ac diſparet, auicula, paſſere non multo maior: quam à niue Sniegulam vocamus. Turdus rarior eſt, itemque Pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. Auis eſt ſylueſtris, gallina non multo minor, in campis Ruſſicis & Podolicis. In iiſdem reperiuntur coturnices virẽtibus pedibus, quarum eſus ſpaſmum inducit. Ex auibus maiores atq; teneriores ſub hyemis initium gregatim auolant, vereq; nouo redeunt: Non nullæ minores, velut hirundines & Cypſeli, implicitis inter ſe pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piſcinas ſeſe immergũt, ac vere nouo emergunt, & explicantes ſeſe euolant. Hiberno quidem

Sniegula.

Pardua.

Coturnices Ruſsicę

Auiculæ rediuiuæ.

quidem tempore retibus extractę à piſcantibus ſine vllo ſenſu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocauſtis calidis poſitæ reuiuiſcunt & euolant, ſed ſtatim læſæ frigore, vel ignis calore atque vapore inſolito emoriuntur. Cæterę hyemis tolerantiores, in ſyluis vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nuuc de ſitu, vbertate & omni deſcriptione Poloniæ. Genti Polonæ ſicut originem, ita & linguam communem eſſe cum Boëmis, Ruſſis, Moſchis, Croatis, Morauis, Sileſijs, Caſſubijs, Bulgaris, Raſcijs, Serbis, Illyrijs, & vniuerſo nomine Slauico ſeu Venedico alibi expoſuimus. Tametſi dialectis ea tam varia eſt, vt nonnulli ex his populis ægrè & vix ſe inuicem intelligãt. Cæterum ab alijs omnibus linguis ea prorſus diuerſa eſt: Niſi quod multa inſtrumentorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priſcis ni fallor, incolis Germanis mutuata eſt. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi ſparſim in vrbibus habitantes,

Lingua Polonica.

Hiſt. Pol. lib. I.

Germanicæ linguæ vſus.

tes, verùm oppida penè tota & pagi pleni vtentium lingua Germanica in Submontana regione, eique finitimis Russia & Scepusio, itemque in extrema ora maioris Poloniæ, deductis eò, sicut & in Silesiam & in Prussiam quodam tempore Germanorum colonijs, & multis de plebe compendij sui causa subinde immigrantibus. Quin & equestres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originem. Cui rei argumento sunt stemmata siue insignia, & eorum nomina. Sed iam ij atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transierunt. Libenter autem & Poloni propter multum vsum & comercia cum Germanis condiscunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter sacrorum ritus & sacerdotia, scribendique vsum, qui vulgatissimus fuit antiquitus hac lingua cum in priuatis scripturis & epistolis, tum in actis publicis, ac diplomatibus, mandatis, edictis, decretisq; principum, & omnium iudicum & magistratuum. Estque etiamnunc, ali-

Latinę linguæ vsus.

*

quanto

quanto tamen minus, in vsu. Nostràs enim lingua neque tam copiosa est, quàm aliæ, neque scriptu lectuque facilis. Sed Prussiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis vtuntur vulgò mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque, ab vtraque penitus diuersam. In Russia, meridionali præsertim, iam fere vsitatior est Polonica dialect⁹, quàm vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter vbertatem soli & militiam aduersus Tataros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi verò longè frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua lingua vtuntur: sed & Polonica, vel Russica: Hebræi verò passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in vrbes

Armeni.

Hebræi.

 prima-

primarias nostra ferè memoria: Estque nonnullus eius linguę vsus etiam apud Polonos elegantiores. Libenter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis autem & vicis potissimum, atque etiam oppidis gens Polona antiquitus habitat: quibus ferè castella & arces adiunctæ sunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps est Cracouia in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum priuatorum iuxta ac publicorum splendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarũ copia, emporio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, ciuilitate, & elegantia facile primum locum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæque vrbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet opportunitatem Vistulæ fluuij, quo pisces, ligna, & omnis ędificiorum materia, & alia quædam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum

Habitandi ratio.

Vrbes.

Cracouia.

alio

aliò, tum in Prussiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomarijs delicatis, tum viuarijs piscium & prædijs culta, ac temperiè cæli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo iuncta interlabente Vistula. Est tamen intermedius vrbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudauę occursus facit insulam. A septentrione verò pomarijs vrbis continens est Clęparia, nõ tamen cincta mœnibus, vt est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracouia, à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum ædificijs exornatam. Regiã quidem Sigismundus rex senior nostra ferè memoria in eam, quæ nunc visitur, formam, amplitudinem & splen-

Cazimiria.

Stradomia.

Kudaua.

Cleparia.

 dorem

Academia Cracouiē. dorem redegit. Habet Academiam quo que omnium disciplinarum atque doctrinæ studijs & professione florentem. Olim tamen, quàm nunc honestis disciplinis & frequētia præceptorum iuxta ac studiosorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis fauerent ac studerent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactæ essent gentes finitimæ. Sita est autem vrbs ea non procul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitudinis quidem gradu. 42. latitudinis verò 50. Secundum, hāc sunt haud ignobilia oppida in eadem minore Polonia ac dioecesi Cracouiensi, Lublinum, tricesimo sexto milliario versus ortum æstiuum, longitudinis 45. ferè, lat. amplius 51. gradu: non spaciosum quidem, sed benè exædificatum, & externarum gentium, Christianarū iuxta ac barbararū, emporio nobile: Deinde Sēdomiria, Sādecia, Tarnouca, Biezzū siue Becia, Vislicia, & Ilcusū & Osuēcimū in Silesia. In maiore Polonia Posnania vrbs est, ęmula Cracouię, quinquaginta milliarijs ab ea distans, long.

Lublinum.

longitudinis quidem gradu 39. lat. verò 52. min. 30. itidem commercijs & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera & sumptibus Ioannis Lubrantij episcopi nostra ætate fundatam, sed à successoribus eius neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemque episcopi cum oppidis Srodca & Valisseuo, interlabente Varta flumine distiunctam. Secūdum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaque nobilis, vuschovua, quam Freistadiam Germani vocant, Costenum, & Slupcia episcopi. In Russia Leopolis longitudinis gradu ferè 46. latitudinis 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegātia & humanitate florēs, ac sede alteri' Archiepiscopi, duorū q; episcoporū, nēpe Armenici atq; Russici nō ignobilis Sunt etiā oppida Præmislia & Crosna: Quorū Prēmislia arce munita, & duobus episcopis, latino siue catho- lico,

Adam Conari episcop. Posna

Leopolis

lico, & Rusico cohonestata est. Chelma quoque itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tataricasque excursiones, catholici Episcopi cathedra Crasnostauiam translata est. In Podolia Camenecia est, vrbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliarijs bene longis distans à Leopoli: versus ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè, latitudinis verò 48 min. 30. Habetque & ipsa suum Episcopum. In Masouia Varsauia est longitudinis 43. lat. 52. gr. & minuto 20. pari ferè spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Cracouia & Posnania. Deinde Ploscum basilica nobile & episcopo, eiusque episcopi oppidum Pultouia cum arce, & Lomza. In Cuiauia sunt, Breste, & Vladislauia sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncouius Episcopus nuper splendidiorē, & magis habitabilem reddidit. In Prussia verò Gdanum siue Dantiscum, octogesimo fermè à Cracouia milliario, à Posnania verò quadragesimo, à mari vno fermè: longitudinis quidem gradu

Camenecia

Varsauia.

Ploscum.

Vladislauia.

Gdanum siue Dantiscum.

du 41. minuto 30. lat. verò 54. min. 20. vrbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, naualibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diuersis mundi partibus, & fluuiatilium, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, ciuium & conuenarum industria ac diligentia culta. Gdano proxima dignitate nunc est Torunia, viginti quatuor milliarijs intorsum versus Posnaniam & Cracouiam ab eo distās, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41. lat. 32. duobusque oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non paruis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere. Quod ab ipsa itidem Culmę prius vsu venerat: Quæ ciuitas ea dignatione fuit antiquitus, vt ab ea cætera omnis Prussia, atque etiam Masouia pleraque ius peteret: Quod inde etiam num Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine

Torunia.

Culma.

Ius Culmēse.

ne ſua infrequens eſt admodum: Cumque ſuperiori tempore in ditione Regia fuiſſet, nunc paret epiſcopo: qui inde nomen habet. Tametſi cathedra eius eſt in oppido Culmeſea, vno milliario inde diſtante. Elbinga etiam Pruſsiæ vrbs eſt gemina, permunita & copioſa: niſi quod eius quoque luminibus, vt ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons ſiue Kœnixberga, vicinæ, & maiore cōmoditate portuum copioſæ vrbes. Eſt autem Regius mons, ducalis Pruſsiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, noſtraque memoria etiam baſilica & ſede Epiſcopi Sambienſis inſignis: terreſtri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore interuallo à Gdano diſtans, long. gradu 43 lat. 54. min. 50. Prægola flumē oppida interſecat, & vno fermè milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens eſt admodum vtraque Pruſsia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia, primarium eſt Marieburgum, cum ipſum per ſe mœnib⁹ turribusq; permunitū, tum

Elbinga.

Regius mons, ſiue Koenixberga.

Marieburgum.

tum arce ampliſsima & munitiſsima nobile ſitum ad Nogatum brachium Viſtulæ, ſexto ab vrbe Gdano milliario: Propter adiacentis autem inſulæ, cuius mentionem ſupra fecimus, vbertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copioſum & frequens. Ea verò inſula in paluſtri olim reſtagnantis Viſtulæ ſolo operibus & præalti ac firmi aggeris obiectu effecta, magno hominum labore non ſine periculo ab inundatione fluminis defenſatur. Maior vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum eſt inter alterum eiuſdem Viſtulæ brachium dorſumq; montis vicini vſque ad mare: & ipſa paluſtris ferè olim: Nunc autem foſſarum ductibus exculta & facta compaſcua. Marieburgo non multum vlla re cedit Allesberga, ſiue Heilsberga, epiſcopi Varmienſis domicilium. Cathedra enim ſupra Fraumbergam eſt, quemadmodum ſuperius attigim⁹. Initio verò, Brunsbergæ ea fuit collocata. Quod ipſum quoq; oppidū geminū, permunitū, frequens & copioſū eſt, ita vt inter primarias vrbes Pruſsię numerari

Inſula maior.

Minor.

Heilsberga.

Fraumberga.

Brunsberga.

merari queat. Quam nuper vir amplifs. Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis Episcopus vnà cum sacro ei⁹ ipsius Ecclesiæ collegio studijs literarũ atq; doctrinæ nobiliorẽ reddidit, nobis adiutorib⁹ & in religione catholica cõseruat, collegio religioso eorũ hominũ, qui de societate Iesu vocãtur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Gutestadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac dioecesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta siue Stargrodum, Nouum, Gneum, Dersauia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubauia, Razinum, & inter hæc interiectum ducale, Quizinum, quod Germani Marieuerder vocant, non ita pridem sedes Pomesaniensis episcopi: Cuius dioecesis insulam quoque maiorem, & Stumense territorium complectebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se moenibus cincta sunt, & ferè arces validas & benè exædificatas, sed vetustas, adiunctas habent. In

Stanislaus Hosius Cardinalis

Oppida Pruss.

siue Resche lia.

Pomesaniensis episcopa.

In cætera quoque Polonia non infrequentia sunt oppida, aut si vicos appellare malumus, pleraque sine vllis moenibus, nec nisi ligneis ædificijs: præter templa & castella siue arces adiunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adiunctis oppidis: Melstinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipouecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben, Occcium, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter & commoditatẽ habitatorum exædificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescense, Stananticẽse, Copriuunicense siue Pocrivunicense, Lyssecẽse, Cienstochouiense, Vitouiense, Suleouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechouiense, Vangrouecense, & Sarnouicense, Pelplinense, Oliuense, Zucouiense in Prussia. Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, vt plurimum, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his casæ sunt ligneæ

Arces Pol.

Monasteria.

Pagi.

gneæ vel luteæ, humiles, pleræque omnes ſtramentis, non nullæ aſſerculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores ſunt & cultiores. In Pruſsicis tamen pagis agreſtes Germani minus incultè habitant: Oppidani vero cultius etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem inſtructis: Quæ tamen pleræque ſtramentis tectæ ſunt: nonnullæ lateritijs tegulis.

Vrbes quales.

Vrbes longè ſunt cultiores, niſi quòd habent domos anguſtiores. Cæteræ vero Poloniæ vrbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur In quibus cum Germani mercatores ſuperiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ędificare cœpiſſent, nunc Poloni quoque eodem ſtudio tenentur, illosque ſuperare contendunt: Nec in vrbibus modo, ſed etiam in villis lautius habitare ſtudent, Italorum ferè opificum opera & induſtria.

Hypocauſta.

Hypocauſtorum permagnus eſt vſus maiore parte anni in tota Polonia, pręter Caſſubiam, & Pruſsiæ partem quandam: vbi agreſtes per hibernum tempus accen-

ſo

ſo in medio domicilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac cæteris animalibus & auibus domeſticis in ſordibus, fœtore, atque fumo (licet non deſint ampla fumaria) vitam degunt: ſicut & in Samogitia, & alijs ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocauſta quoque, agreſtium duntaxat, pleraque fumoſa ſunt, (vt quę furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumarijs magna ex parte careant) Et anſerum, anatum, gallinarumque cum pullis ſuis, ac ouicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac ſucularum, propter hibernum gelu, admiſſu & receptu ſordida.

Balneę.

Balnearum item excalfactarum frequens eſt Polonis vſus æſtate iuxta ac hyeme ad abluenda & leuanda ſudore corpora. In quibus mares ſeorſum lauant à fœminis.

Veſtitus.

Veſtiū genus neq; vnū eſt, neq; certū, aut ſuum cuiq; ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminę paſſim cum alio cultu vario, tum virorum amiculus vtuntur. Quanquam id nouum eſt. Reticulis tamen, aut

lineis

lineis velis siue flammeis eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ progrediunturin propatulum: Sed nũc eæ atque etiam matronæ pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares ferè tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti præsertim & vicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusq́ue potissimum constat. Nunc multi veruecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnium fora in pagis quoque apud templa & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati victus est dapsilior: Et iam lautior etiam, mensæq́ue cum altilibus, tum feris animalibus, auibusq́ue, & piscibus lautis instructæ: In quibus permagnus est aromatũ, neque exiguus saccari, & aliorum exoticorum condimentorum vsus: Nec oleribus exquisitis & pistatijs eæ carent. Nec desunt bellaria, aliæq́ue lautitiæ cum domi natæ, tam exoticæ. Triticei panis viniq́ue vsus non ita pridem inoleuit apud elegãtiores. Nunc quidem vtroque

Victus ratio.

vtroque multum vtitur etiam vulgus in conuiuijs: Vino quoque præsertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Morauiæ. Nec obstat precium. Cæterũ siliginei panis, & cereuisiæ promiscuus est vsus in tota Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidem ex ordeo, in cętera verò Polonia etiam è tritico minutatim molito seu confracto, & aqua decocto cum lupulo. Admiscetur nõnunquam tritico siligo, vel spelta, vel auena. Mel quoque itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti vsu est: Russis prętertim & Podolijs, apud quos permagna est apum & mellis optimi ex dictamo & alijs benè olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis & Masouijs mel deest: Qui & ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgò vocant. Solet autem is condiri Varsauiæ peculiariter succo è cerasis, rubiue malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, Kerstrangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit. Color hominum ferè candidus est: capillus flauus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò ex-

Cereuisia.

Medo siue aqua mulsa.

Corporum habitudo.

cedẽs, habitudo corporum ſucculenta Niſi quòd fœminis, & maximè puellis nobilioribus vrbaniſque ſtudium eſt, vt ſe reddant curatura iunceas, quemadmodum inquit ille. Alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab ijs adhibetur cura. Fucare autem faciem & capillos tingere, indecorum habetur. Sed eſt in viris iuxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia Polonorum ſunt aperta & candida, & falli, quàm fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minimè proterua aut pertinacia: imò valde tractabilia, ſi cōmodè ac placidè tractentur. Exemplis autem inprimis ij commouentur: & ſunt principibus & magiſtratibus ſuis ſatis morigeri. Ad comitatem, ciuilitatem, benignitatem & hoſpitalitatem prompti, ita vt ignotos & externos nō modo libenter ſuſcipiant hoſpitio, ſed etiam inuitent, & omni officio proſequantur: & non modo ad conuictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verūetiā ad mores & imitationē eorū, cū quibus viuunt, externorū præſertim,

Terentius.

Ingenia & mores Pol.

Hoſpitalitas & ciuilitas.

ſertim, flexibiles. Iuuentutis laxior eſt paulò & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compenſatur. Ad Scholas quidem & magiſtros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus iuxta ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præſertim ſtudium eſt. Multi pœdagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tā multos vulgò, cum quibus latinè tamē loqui poſſit. Puellæ quoq; nobiles & vrbanæ vel domi, vel in monaſterijs vernacula, imò & latina lingua legere & ſcribere diſcūt: Adultiores, puellęquidē reifam. culinarię pręſertim & pecuarię curādæ, lanificioq; ſeu linificio poti9, atq; textrinæ, & acu pingēdi arti man9 admouent: Mares vero agriculturę vel opificio cupiam, vel mercaturę vel magiſtratuū & procerum, ſacerdotūve opulentiorum miniſterijs vel affectationi ſeſe addicūt. Multi domi cū parētib9 vitā degūt, eoſq; in refamiliari curāda ſubleuāt, ac decedētib9 eis, patres familias facti, rē ſuā agūt. Cōplures libēter peregrināntur, diſpēdiorū reifamilias neg-

Educatio.

Peregrinationes.

 ligen-

ligẽtes, egestatisq́ue & omniũ, quę peregrinantes cõsequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupidè & facilè discunt. Quin etiam in victu cultuq́ue corporis, & moribus noui aliquid peregrè afferre student, indeq́ue elegãtię laudem quęrunt. Quod iam ad opiniones quoque de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inuẽtis perdiscendis ea magis accommodant, quàm vt noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè vlla re studeant. Id adeò fit, siue quod vni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisq́ue fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quòd homines, ad quorum vsum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referũtur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnoperè requirunt: Seu denique quod ditiores

Studia.

tiores

tiores ocio, delitijsq́ue sese dedunt, relicta tenuioribus ingenij & industriæ exercitatione: Hos verò cùm sit difficile, vt ait Philosophus, egentem benè operari, præsidijs vitæ comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studijs & negocijs implicari necesse est. Atque vbi, quod satis est, cõpararint, & ipsi fermè superiorum similes euadunt, vel reifam. tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potẽtiorum consectatione distrahuntur, idq́; siue ambitionis stimulis incitati, siue quo se suosq́ue certo aliquo præsidio ab aliorum iniurijs & contumelijs vindicent. Nescio enim quomodo fit, vt ad vitæ commoda & ornamenta non modò comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidij sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi & ingenij bonis, & in legibus ac iure communi. Nõ tam autem ad artes mechanicas tractãdas Poloni apti esse videntur, quàm ad studia doctrinæ. Nisi fortè illas contempsere potius, quàm assequi nequiuere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitùs vsi sunt, & vtuntur etiam

Aristoteles

Doctrinæ studia.

tiam

tiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ ſtudia accuratius conſectantur, inprimis ij, qui his præſidijs ex humilitate ſordibusq; domeſticis emergere cupiunt, aut qui ſua vel parentum voluntate ad ſacerdotium animos adijciunt. Seueriores autem diſciplinas ad noſtra vſque tempora potiſſimum conſectati ſunt Poloni. Non defuere nobis ſanè ſuperioribus temporibus inſignes mathematici, aſtrologi, dialectici & philoſophi, atque etiam theologi, ij præſertim, qui vocantur Scholaſtici, cum inſtituta Cracouiæ ante centum ſeptuaginta annos Academia, magiſtri eius generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi eſſent vulgò, & primoribus, atque ipſis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum ſtudia diu neglecta iacuere: Nec ſolum apud maiores noſtros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, vnde noſtrates ea diſcerent poſt acceptas cum religione Chriſtiana literas, & cultum vitæ mitioris. Quo factum eſt, vt illi quoque, qui tunc docti habebantur, &

Academia Cracouien

& erant, nihil propemodum literis mãdarent, nec in publicum ſibi edendum eſſe ducerent, ſi quid fortè excitãdi ſui, aliorumue docendorum cauſa conſcripſiſſent. Neque ſanè expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipſis pariter extincta eſt. Nunc certè, poſteaquam animaduerſum eſt in precio eſſe linguarum, eloquentiæ, humanitatisque ſtudia, cupidè ea quoque noſtrates amplexi ſunt ſed ad vſum ciuilem & vulgarem magis, quàm ad gloriam. Non defuere tamen noſtra hac ætate, neque nunc deſunt, cum in ſtudijs humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui cum commoda vitæ honeſtiſſimis diſciplinis, & gloriæ, ſiue vtilitati publicæ poſthabuiſſent, eò euaſerunt, vt admirationi ſint, ſi non ſuis, certè externis, incorruptiùs iudicantibus. Sed eos recenſere nunc neceſſe non eſt. Nec medicinam poſthabent, poſteaquam ea vulgatis delicatiore & laxiore victus

Eruditio.

 ratione

ratione morbis, in precio esse cœpit. In alijs minus elaborant, propterea quòd minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitę comparanda. Non est enim nouum, plurimos mortales hunc finem studijs laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam: Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas? Rem porrò familiarem diligentius curare non ita pridem, & eodem propè tempore, quo bellorum incommodis vacui, luxum, splendoremque consectari, cœpimus. Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi, quā acquirendi diligentia. Maiores quidē nostri comparandis diuitijs non magnoperè incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, vnde in diem propemodum, si non lautè, non durè quidem certè, nec parcè cum suis viuerent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium: Minus iurgiorum atque cædium: Minus fraudium & periuriorum. Maior autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affiniumq;

Ouidius.

Rei familiaris cura.

Temporū diuersa ratio.

que inter ipsos concordia, & beneuolētia. Maior non modò parentum, sed ętiam quorumuis natu grandiorum reuerentia. Perrara finium regundorum iudicia. Herciscundæ verò familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum, aut vicinorum natu maiorum interuentu & intercessione cōponebatur, si quid vlla de re exortum erat controuersiæ, quod ipsi inter se vicini vel necessarij transigere familiariter nequiuissent. Res militaris quoniam cùm instituto gentis, tum temporum quadam conditione in honore fuit superioribus, atque adeò omnibus ferè seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maximè nostra memoria, Non ita pridem extincti. Et quamuis in diuturna pace & ocio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellicæ studium, si qua se vsquam offerat idonea virtutis exercēdæ occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideò fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignauo ocio & cōuiuijs

Controuersiarum trāsactiones.

Rei militaris studiū.

 uiuijs

uiuijs pluſculum indulgetur. Ad hæc autem, & feſtas epulas conueniunt plerunque vicini & neceſſarij inter ſe ad vnum aliquem viri ſoli, vel pariter cũ fœminis. Nec turpe habetur, puellas quoque intereſſe, & earum colloquia, conuiuia, choreasque à iuuenibus frequentari, parentibus earum cognatisve natu maioribus præſentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in eiusmodi conuiuijs ſimul tates & immicitiæ abolentur, & vel diſſolutæ, vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoque pugnæ inter conuiuas amicos & neceſſarios accenduntur, iurgijs plerunque inter viliora ſeruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non eſt, vt ſeruitia conuiuarum benè paſta ac pota ſint. Quo fertiliores enim ſunt hæ regiones, eò magis indulgent homines vulgò crapulæ prolixioribusque conuiuijs, & compotationibus, ita vt multi eum ſolum ducant

Cõpotationum commoda & incommoda.

Luxus Polonorum.

cant fructum laborum atque diuitiarum ſuarum. Vigent autem paſſim inter mares compotationes ad æquales hauſtus non ſolum in conuiuijs, verumetiam in cauponis, ad quas vulgus conpotandi cauſa conuenire ſolet: Eoque proueċta eſt hæc licentia, vt quod profeſtis diebus partum eſt, feſto die potando ferè prodigatur. Atque inde fit, proſerpente potandi etiam profectis diebus & ocij conſuetudine, & inertia, vt anguſtiore re familiari vtantur multi: preſertim cum nemini curæ ſit, quid priuatus quisque gerat negocij, vnde & quomodo ſeſe ſuſtentet: & fructuoſa ſit autem dominis & magiſtratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum iuxta ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleſcit tamen ſenſim apud honoratiores illa ad æquales hauſtus potandi conſuetudo, eorum ſtudio qui apud eas gẽtes, quæ humanitatẽ ſtudioſiꝰ colũt, peregrinati ſunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies moleſcit.

Aequales hauſtus.

cit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate, ac precio maior luxus existit. Nec solùm exoticis pannis & pellibus, verumetiam serico, & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inoleuit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore vel facultatibus exempla cupidè amplectentibus, nullis autẽ legibus sumptuarijs modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus. Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describam⁹: Quæ descriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem siue nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui fanorum atque sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, vulgò ecclesiasticum & laicum, vel spiritualem & secu-

Ordines & status hominum.

secularem statum & ordinem vocitãt. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defensionem cæteræ multitudinis regionisque segregata est: Atque inde qui sunt huius ordinis, antiquitùs milites, nunc equites ferè ab equestri militia cui sunt obnoxij, à latinè loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate, mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi geschlechter) vocantur & Ziemianie, quasi agrarij, vel, vt vulgò interpretantur, terrigenæ à terra & agris, quos ferè colunt & habitant antiquitus, hęreditarios, preciove, seu principis beneficio partos. Habet autem ea multas & magnas prærogatiuas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis inualuere: Quę magna ex parte sparsim opportunis locis huic, & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni & regijs, quemadmodum posteriori

Nobilitas.

Milites & equites.

Ziemianie.

Nobilitatis prærogatiuæ.

ſteriore libro oſtendemus. E cæteris, priuatis præſertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis ſubiectam habet: Niſi fortè in Ruſſia antiquitus, & priſco ducum gentis iure. Habet etiam Cracouienſis Epiſcopus in Seuerienſi ditione: Habet & Varmienſis, eiusque ipſius eccleſiæ collegium: Quin & Plocenſis Præpoſitus: Et alij fortaſſè. Licet tamen homini nobili ſiue equiti ſcultetiam, vt vulgò vocant, ſiue aduocatiam, in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis voluntate domini obtinere: (De Scultetijs autem & Aduocatijs poſteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in vrbem vel oppidum cuiuſlibet commigrare, ſaluis perſonæ ſuæ prærogatiuis, niſi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porrò genere cenſetur & meritis, adiuncto vitę inſtituto. Habentur enim nobiles, quorũ maiores aut parentes virtutis ergò in eum ordinem allecti, militiæque adſcripti, & gentilicio ſigno donati ſunt, quiue ipſi hæc meruere virtute ſua. Sed pręſtabilius habetur, nobilem natum eſſe, quàm factum. Naſci autem

Nobiles qui.

autem nobilem patre ſimul & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater ſit nobilis, Nothi quã uis nobilibus & illuſtribus orti, non cenſentur in familijs, neque nobilitatis prærogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc eſt, nobilitatis, poteſtatem ſolus habet princeps: Idque vel ſuo ipſius iudicio & beneficio facit, vel interueniente teſtimonio, & quaſi adoptione clarorum & principũ alicuius familiæ virorum, ſtemma & gentem ſuam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Eiuſmodi tamẽ creatis nobilibus obtinere & poſſidere bona terreſtria ſtatuto quodam nouo non licet. Sed poſteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure eſſe incipit. Amittitur porrò nobilitas decreto principis, ob admiſſum dedecus, & atrox aliquod facimus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, ſi quis deſertis militię & agriculturę ſtudijs, ſordidum quæſtum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus menſuris

Nothi.

Nobilitas à quo & quomodo conferatur

Nobilitatis amiſsio.

mensuris ac ponderibus vtente mercatura & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est vllum in ea patritiorum comitumue discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeò paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio. Comitum decus denuo partum est. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quàm id, quod à Boleslao Kriuousto principe propagatum fuit, cùm is principatum inter liberos diuisisset. Verum id iam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habentque etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynij. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prærogatiua adempta fuit. De Prussorum & Curoniensium ducibus pòst attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus, verùm signis quibusdam gentilitijs, quæ arma & insignia

Nobilitas æqualis.

Comites.

Duces.

Gentes & familiæ nobiles vnde appellatæ sint.

insignia vocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliuicorum gens, cui[9] signum est, noua luna supernè stellam inter cornua continens in cælestino scuto, Tarnouiam, Pileciam, Melstiniam, & alias nonnullas honestas & amplas familias comprehendit. Signa verò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororũ ab ascia, partim ab euentu, vt Ielitiorum à visceribus transfixis, appellationem habent: Plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, vt nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed vndelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel commutato patrimonio, rectè trãsmittebant. Qualia supersunt etiamnũc multa cùm alibi, tum in Submontano & Siriciensi tractu, & in Russia. Vt sunt Heibotth, Dunin, Iordan, Gladis,

Cognomina nobilitatis vnde & qualia.

 Picnian-

Pienianscus, Pirschala, Cmita, Farureius, & alia eiusdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus deflexa paululum per denominationem in ski siue ki voce appellari. Ea verò deflexio vel adiectio syllabæ à latinè loquentibus & scribentibus in ius commutatur, ita vt à Choina Choinski, & pro eo latinè Chonius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasimus, à Lasco Laski appelletur: Cæterum pro eo non Lascius, sed Lascus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inseruientes. Idem veteres historicos græcos & latinos in barbaris nominibus factitasse animaduertimus. Interdum autē sine hac deflexione vel adiectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, vnde quisque ortus, vel cuius dominus est, cū præpositione de, vel à, vel ab, vel in, cognominis loco vsurpatur, à magnatib⁹ præsertim & clarioribus: ita vt verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felstein quis appelletur. Obseruaturq; in his vulgò discrimē quoddā nō magis à Polonis, quàm

à

à Germanis & Boëmis: qui itidem vtūtur huiuscemodi appellationibus. In enim præpositionem ijs ferè attribuūt, qui domini sunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti vel oriūdi sunt, etiam si ibi non habeant, vbi pedem figant. Gentilitiorum autem signorum, quę quidem quęrēdo inuestigare potuimus, appellationes hæ sunt. In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguę sonum seruabimus. Abram siue Valdorf: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bogoria: Boitza: Brog: Bozestado: Buincia, siue Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Coumia: Cielantcoua: Coruitz siue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak siue Corczak· Dambroua: Dambroua altera: Dembno: Doliua: Dolēga: Drzeuicza: Druzina: Drija: Dzialossa: Godziemba: Gosdoua: Grabia Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdāc: Herburthovva: Helm: Ianina: Iastrzembiec: Ielita, siue Koslarogi: Iednoroez: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larissa: Leliua: Liada: Leuart siue Leopard⁹: Lodzia: Lzauia:

Signa siue insignia nobilitatis Poloniæ.

 Lis,

quod& Murza: Mozela: Morskicot: Mā-
drostca: Nalencz: Niesobia: Nieczuia:
Nouina: Oliua: Osmarog: Odrovvanz:
Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pi-
laua: Pirzchala: Poualia siue Ogon: Po-
boze: Pogonia, Polucosia: Pravvda; Po-
mian: Przeginia: Prus: Prus alterum:
quod & Nauilki: Prosnia: Raua: Rad-
uan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia:
Scheliga: Slepouuron: Socolia: Serui-
captur: Schilde: Staricon: Starza: quod
& Osforia: Strzemien: Strzegomia: Ste-
rnberg: Srenaua: Sulima: Svvirczek: Si-
rocowlia: Schumberg siue Cotfitza:
Svvinca: Tarnaua: Topor: Topacz: Tr-
zaski: Tramby: Varnia: Vieniaua: Vv-
zelie, Vierussoua: Venzik: Vadvva: Vi-
erzinkovva: Zabavva: Zadora siue Plo-
mien: Zagrobia. Duorum nomina non
tenemus, Ea sunt albæ aquilæ, anterior
pars dimidia à capite cauda tenus, ere-
cta, cum duabus stellis à tergo: Et quin-
que rosæ albæ in quincuncem colloca-
tæ. Vnde, simul & exigente Iastrzembe-
cia ego maternum genus duco: Pater
verò meus è Pirzchalia & Osmarogia.
Nihil autem vetat his nostrum quoq;
ad-

adiungere, quo me vnà cum fratribus
meis, & omni posteritate nostra opti-
mus Rex Sigismundus Augustus orna-
uit, dimidiam aquilam pectore tenus,
naturali colore, extensis alis, laurea
corolla circum collum redimitam in
rubro scuto impartitus. Cui Ferdinan-
dus Rom. Imperator electus immorta-
li memoria dignissimus, cum legatio-
ne apud eum eiusdem regis nomine in
septimum annum fungerer, gentiliti-
um Austriacæ familiæ suæ stemma,
rubram in albo scuto teniam per trans-
uersum ductam subdidit, & duo nigræ
Imperialis aquilę capita galeæ corona-
tæ superposuit. Cur autem minus lice-
at cupiam, à se parto, quàm ab alijs reli-
cto, decore gaudere? Et hactenus quidē
de nominibus gentium Polonæ nobi-
litatis nobis dictum sit. Signa, origines,
familiasque describere, longum & o-
perosum esset, ne dicam infinitum. An- Nobilitatis
tiquitus sparsim nobilitas in agris ha- habitandi
bitat, in sua quisque villa, vel castello, & viuendi
vel arce, rem familiarem operis & la- ratio.
boribus adscriptitiorum suorum vel
mercenariorum curans, & agricultu-

ra, gregum, armentorum, & apiariorũ fructu, itemque venatione & aucupio non modo sustentans sese cum domesticis suis familijs, verumetiam honestas diuitias comparans vendendis ijs, quæ supersunt vsui domestico, quæq; desunt inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linum, canabumque, & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex huiusmodi re familiari & fructibus eius supersunt vsui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatorijs, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedisequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis, aut curribus vehuntur: Mares verò vel ijsdem, vel equis potius Pedestrem incedere per viam, longiorem præsertim, minus honorificum vulgò habetur: nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in vrbibus domicilia figere, villis & rusticis prædijs relictis, incipunt. Prodeuntem in

Fœminarũ studia.

Comitatus

in publicum nobilem virum iuxta ac fœminam asseclis maribus, fœminã verò etiam puellis pedisequis stipari, honorificum habetur. Et in eum vsum alit quisque domi suæ famulitium pro modo facultatum: idque simili figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu vestiri vsitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per vrbem, vel ad suburbana pedestres affectantur. Ac Senatores quidem primarij pedestres iuxta ac equestres, medij ferè inter asseclas mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, cætera verò turba cum pueris subsequente. In cætera nobilitate asseclæ omnes heros sequuntur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundum anteambulones proximè matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedisequis cum vsus ad ministeria, tum

Famuli & pedisequæ

tum ſtatura , forma , elegantia & genus. Nec deeſt copia equeſtrium ac nobilium iuuenum, qui vel ſtudio ciuilitatis, prudentiæque vſu rerum, comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarũ adacti, vel præſidij contra vim potentiorum ſibi ſuisque comparandi cauſa, non modò in magnatum & epiſcoporum, ſacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in parium , ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præſertim, qui magiſtratus gerunt, aut aliquo ſunt numero in aula ptincipis, aut opibus, induſtria, eruditione, gratia ve populari valent, aſſectationem & miniſterium parua, vel nulla mercede à parentibus & propinquis traduntur, vel ipſi ſeſe addicũt. Duratque ea ſeruitus, quoad vtrique, hero, inquam, & ſeruo ſiue clienti placet. Multi etiam de ditioribus neceſſariorum & amicorum liberos pio quodam & honeſto iuuentutis educandæ ſtudio vltro ſibi in familiaritatem & miniſterium adſciſcunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine,

ne eſt genus hoc ſeruitutis, ſed liberale & ſociabile: Nec rara eſt in eo viciſſitudo, ita vt eum quis habeat in miniſterio, cuius parẽtibus ipſe ſeruiuerit: Honeſtaque habetur hæc iuuentutis equeſtris educandæ ratio , æquabilitatem quandã etiam in inæqualibus fortunis continens : Et multos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediocres, verumetiam ad ſummos nonnũquam honores, ampliſſimasque facultates & opes, ipſorum virtus, herorumque beneficentia prouehit: idq; maximè conciliandis luculentis coniugijs, vel ſacerdotijs. Honeſtatis magna ſemper à nobilitate ratio habita eſt. Fraudẽ facere, promiſſum fallere, peierare, mẽtiri, probroſum & infame ſemper habitum eſt , atque etiamnunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi ſtudio & licentia. Quòd ſi quid eiuſcemodi in probri loco cuiquam obijciatur, præſertim ab eiuſdem ordinis viro, non tam legibus & magiſtratuum iudicio & authoritate, quàm ferro manuque vindicatur. Diſſimulare quidẽ pro-

Nobilitatis ſtudia.

Plebs. probroſum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeis minor eſt cura dignitatis, atque pompoſæ ambitionis, excœptis vrbanis fœminis, quæ & ipſæ benè cultæ, & vna aut altera pedisequa comitatæ incedere ſtudent: Vita autem laborioſior & ſolicitior tam mulierũ, quàm virorum, nullo ferè ſexus diſcrimine, niſi quod fœminæ opificia non exercent, neque vecturam: neque negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domique negociantur. In iudicio ſtandi ius non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles ſiue equites non ſunt, ſiue ſint agricolæ, olitores, apiarij & pecuarij, ſiue opifices & operarij, ſiue caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & ſiue in agris, quẽadmodum ſuperius attigimus, pagis, atque vicis vitam degant, ſiue in oppidis & vrbibus. Ac vrbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & ſuburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuarijs & apiarijs. Caupones verò, molitores, operarij, vectores,

Plebeij qui

res, iumentorumque locatores vtrobique ſunt. Sunt autem aliquando meliore & liberiore conditione vrbani & oppidani, quàm agreſtes. Ac cenſum quidem annuum vtriq; dominis ſuis penſitãt, verum aggreſtes & vicani plereque omnes, operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios vſus domeſticos, non ſolum manuarias, verumetiam cum iumentis ipſi, per ſe, vel per mercenarios & operarios ſuos præſtant. Nec aliò cuiquam commigrare inconſulto domino licet: ita vt videantur eſſe glebæ adſcriptitij, nec multum à ſeruis differant, præſertim vt nunc ſunt tẽpora. Cmiecie ſeu Cmetones vulgò vocantur. His autem deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Vtrique Chlopi appellantur: Quam appellationem, velut probroſam, non fert nobilitas. Habent ſanè in eos domini vitæ necisque poteſtatem: præter eos, qui ab ineuntæ ætatæ literarum ſtudijs, ſacrorumque miniſterio ſeſe addixerunt. In plebe vrbana non deſunt, qui rem lautiorem per famulos & ad vicarios adminiſtran-

Vrbanorũ & agreſtiũ diſcrimen.

ministrantes, ipsi ocio, honestioribus studijs, vel delitijs vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atque inde crescunt rerum precia, & non pauci ex ijs ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro siue ecclesiastico ordine. Quod vt planiùs fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseque colit, hæreticarum nouationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeò nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berēgariana seu Caluiniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis, peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim quoque de Hussitica & Vicleſica extremis Vvladislai Iagellonis regis, & primis filiorum eius Vvladislai & Cazimiri temporibus (cum horum iuxta ac illius ætas contemneretur) vsu venire cæperat. Sed principum &

Religio & pietas Polonorum.

Hereses in Polonia,

& episcoporum virtute, authoritate, studio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, grauitate, & constantia malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatē authoritatemque suam, & rempub. Quæ qui nunc viuunt, vtinam posteris etiam suis relinquant. Iam autem non solum illæ, quas dudum memoraui, verumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trideitarum, Photinianorū, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes, proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentiæ habenis, agminatim inuadunt, & prætextu, seu verius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisque religionis magister, atque adeò rex & lex esse incipit. Sed hæc alibi prolixius deplorauimus. Prussi aliquanto posterius Christo nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi sunt, vrbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorū & opificum Germanorum frequentiam

Prussorum religio.

am & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quũ enim ea colluuies hominum quasi ad pileum vocata, semel ecclesiasticæ disciplinæ iugum excussisset, à magistratibus siue timore, siue peruersa animi inductione, & ob ius iurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, non modò non repressa est, sed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia maiorum instituta retinẽt, presertim vbi magistratus officium suum faciunt, alienum non vsurpãt.

Masouiorũ pietas.

Masoui tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis nouationibus fermè abhorrent.

Russorum religio & schisma.

Abhorrent etiam Russi inprimis Grecos autem hi sequuntur, quos ab initio religionis magistros habuere, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ & catholicæ ecclesiæ consensu sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, vt nihil commune habere velint cum latinis.

Latini

Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè latina ligua vtimur, & cũ sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac

ac nostris summam Romani pontificis dignitatem & authoritatem in vniuerso Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ij dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quamuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & instituta transierunt, eodemque cum cæteris Polonis iure sunt.

Armeni

Armeni oppida quædã Russiæ Podoliæque incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris vtuntur. Non abhorrent ij tamen, sicut accepimus, à Romana ecclesia & Rom. pontifice: Quin principatum eius in vniuersa Christi ecclesia agnoscunt.

Iudei

Hebræi verò, quibus aliunde pulsis, Russię & Lithuanię, ac totius ferè Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi fortè superstitio vel impietas ea potiùs dici debet.

Tatari

Ferũtur etiam Tatari Ceremissi in vno aut altero oppido Podoliæ suis vti ritibus & impietate Mahometana, queadmodũ & Lithua-

Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatū, qualibus vulgo ea gens vtitur, in suggesto editiore positum ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum reuertamur.

Sacer & ecclesiasticus ordo.

Tam apud Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos, qui Christi Dei ac magistri nostri institutis conuenienter pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisque peculiariter moderantur & inseruiunt, non genere, sed eorum, penes quos eius rei potestas est antiquitus, & iam inde ab temporibus apostolicis (Episcoporum inquam) authoritate, segregatione, & intiatione siue consecratione à cætera omni multitudine, distinctus: quem sacrum & ecclesiasticum & spiritualem dici supra memorauimus. In quo non modo episcopi & sacerdotes, verumetiam cæteri sacrorum administri, & monachi monachæque censentur, e plebeio iuxta ac equestri ordine allecti. Vtrisque enim antiquitus iam inde ab initio patuit aditus

ditus ad hunc ordinem. Patrum demū, aut auorum nostrorum memoria ab episcopalibus non tam functionibus, quàm sedibus, & primarijs quarundā opulentiorum basilicarum, siue ecclesiarum, vt vulgò vocant, cathedraliū honoribus, quæ prælaturę & canonicatus dicuntur, plebei (theologis, iurecōsultis, & medicis aliquot exceptis) excludi cœpere. Quod iam ad Abbatias quoque & monasteria (vbi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur.

Plebei arcētur à nōnullis honoribus ecclesiasticis.

Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter se non modò à cæteris sacerdotibus episcopi, & ab vtrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto, distinguuntur.

Sacri ordinis distinctio.

Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei fam. Polonicæ rationem paucis cōcludamus. In magna rerum omnium copia, vt fit, maior aliquanto fu-

Res numaria.

G it

it ſuperioribus temporibus, quàm nūc eſt, argenti & auri, reique numariæ penuria, præſertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota eſſent noſtris maioribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, ſed externis & maximè Boëmicis vſi ſunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro magno rege æs & argentum ſignari ad exemplum Boëmorum. Aureos verò numos primus omnium Sigiſmundus rex huius Sigiſmūdi Auguſti pater noſtra memoria ſignauit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametſi Alexandri quoque fratris eius aureum numum vidimus. Sic autem creuit iam auri precium, vt prope duplo carior nunc ſit aureus numus, quàm fuit auorum noſtrorum memoria. Id adeò, partim propter luxum, & crebriorem auri vſum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc eſſe fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Eſt autem ea multiplex. Ac groſſus quidem argenteum

Moneta.

Aureus.

Groſſus.

genteum numiſma eſt cum admixto ære, olim viceſima octaua, nunc, quinquageſima ſecunda vel tertia, imò iam quarta & quinta pars aurei Vngarici, ſexagenæ ſiue copæ ſexageſima, marcæ quadrageſima octaua, floreni triceſima, fertonis duodecima, ſcoti verò dimidia. Sic vulgò dicuntur pondera ſiue genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores groſſo numi. Medians quidem groſſi dimidium, nona ferè parte ſuperans cruciatum Germanicum: Sed iam exæquatus. Solidus tertia pars groſſi, ternarius ſexta, obolus verò decima octaua. Atque hi quidem nunc ærei ſunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, vt etiamnunc habent groſſi & mediantes. Argētei verò ſunt trigroſſus ac ſegroſſus, hic quidem ſex, ille verò tribus groſſis æſtimatione par. Vtrumq; primus ſignauit. Rex Sigiſmundus ſenior Sed iā pauci extant. Exportātur enim, & conflantur ab auaris Iudæis, mercatoribus, & argentarijs apud gentes finitimas. Permagnus eſt autem

Copa
Marca
Florenus
Ferto
Scotus.

Medians

Solidus
Ternarius
Obolus

 etiam-

etiamnunc apud nos vſus externę monetæ, quæ pro mercibus vndelibet importatur. Magna ſunt enim nunc, ſi vnquam aliàs, Polonis variarum rerum cum cęteris gentibus commercia: Quãquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis, ſiligo, triticum, ordeũ, auena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, ſebũ, alutæ, mel, cera, ſuccinum, pix, cinis, mali, aſſeres, cæteraq; materies fabricandis nauibus, & ornandis domibus apta: Cereuiſia quoque & herba quædam tingendis lanę & ſerico idonea. Iam verò & boum, veruecum, & equorum permagna vis non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis ſuppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem, & laboris incõmodorumque tolerantiam, partim propter molliorem inceſſum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem viciſſim aliunde panni non modo ſericei & aurei, ſed etiam lanei lineique ſubtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum, & hominum ornamenta, quorum opificia minus

Mercimonia.

Quę exportantur.

Quæ aliunde importantur.

minus exquiſita ſunt apud Polonos, licet non deſit materia, & alijs gentibus ſuppeditetur. Margaritæ item, & gemmæ, & pelles ſabellinę, pantherinę, ſiue lupicernariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinę, lupinę, vrſinæ, & aliarum ferarum, quarum maiorem copiam producunt interiores Septentrionis Orientisque ſyluæ. Huſiones quoque ſiue Mariani, & haleces, & alia ſalſamenta, & vento vel ſole durati piſces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & calybs cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget vber paſcuis Valachia, ſiue Moldauia, & Beſſaria: ſicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Morauia: Ex Auſtria, Rhetia, Slauonia, Italia, Creta, & Græcia importantur etiam, ſed pauciora. Gdanum autẽ Renenſe & Gallicum, & Hiſpanienſe, Canarienſe quoque & Creticum nauibus aduehitur. Porrò aromata, & varia eduliorum condimenta atq; cupediæ, quæ vnà cum vino, & pannis aureis ac ſericeis gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longè ab oriente

Populi cū quibus cō mercia sūt Polonis.

ente & occidente importantur. Harū autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum cōmercia sunt Polonis, maritima quidem cū accolis sinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Frisijs, Hollandis, Brabantis & alijs Belgis, Gallis, Liuonibus, Moschis, Sueonibus siue Suetis, Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiā & Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terrestria verò cum Germanis, Morauis, Silesijs, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldauis, Moschis, Armenis, atque Turcis. Sed iam hunc librū claudamus, altero reipub. Polonæ rationē descripturi. Ac primum quidem de Magistratibus & muneribus publicis persequemur: deinde verò iudiciorum, comitiorum, & belli rationē explicabimus, sic tamē, vtrobiq; vt Prussos ad calcem operis vitandæ perplexitatis causa reseruemus.

POLONIAE MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

DE tribus primis & simplicibus rerum publ. formis, quæ vel vnius, vel paucorū imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate iuris cōtinentur, vnius principatum Poloni semper, præter duo quædam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis vsi principibus. Fuitque cōtenta Polonia principis siue Ducis nomine & imperio, donec Otto tertius eius nominis Imperator Rom. Boleslaum cognomento Chrobrum (Chabrum vulgò vocant)

Monarchiam Poloni amplectuntur.

Hist. Polo. lib. 2.

Regni Pol. origo.

Hist. lib. 3.

paulò post susceptam religionẽ Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen vltra quartum regem tunc is honos mansit apud hanc gentem. Nam
Hist. lib. post alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, principes Polonorum regio nomine
Regni resumptio. abstinuerunt. Deinde verò anno Christi 1295. reuocatum & renouatum id
Hist lib. 11 in Præmislo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi suffragijs delatum, cum antea Poloni externum principem nõ habuissent: Ac neque ex alia familia per quadringẽtos amplius annos, quàm ex ea, quæ à Piasto duxit originem. A
Hist. lib. 14 & 15. centum & amplius octoginta annis regnauit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed ele-
Principis potestas. ctionis iure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, infinitam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens.

bens. Post susceptam verò publicè religionem Christianam, temperari ea cœpit primum pijs monitis atque doctrina episcoporum & sacerdotum: (quorum permagna erat dignatio & authoritas in rudi etiamtum & literarum experti populo) ac cæterorum Christianorum populorum imitatione & moribus. Deinde verò bellatricis nobilitatis meritis & obsequijs: fortassis autem & contentionibus, multa de suo iure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc Regiæ potestatis fines.
sanè angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & vtrique subiectos homines atque bona, circumscripta est: Ac in sacerdotes quidẽ iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus iuris habet: De equitis verò capite & fama, non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot causis exceptis: Senatu autem inconsulto neque bellum cuiquã facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia noua instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem

vllam maiorem ad rempubl. pertinentem statuit, aut facit. Porrò leges nouas condere, pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, siue equestris & militaris ordinis: De quo ferè magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita vt penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipubl. Itaque nunc regnum & respubl. Polonorum à veteri Lacedemoniorum, vel huius temporis Venetorum reipubl. ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum est, de quo paulò post dicemus. Atque id etiam equester ordo sibi vendicare cepit, ita vt tum demum in eo ratum sit senatus iudicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temerè tamen disceditur à stirpe regia nascula, si qua extat. A nouo rege iusiurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta maiorum regnaturus sit, & suum cuique ordini & homini ius priuilegiūq; & beneficiū, à priorib⁹ regib⁹ collatū, saluū cōseruaturus,

Regis electio.

Iusiurandum regis.

turus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab alijs pro virili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba eius iurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo vti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc verò in Cracouiensi basilica ritu solenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis episcopis: vnctusque inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, vbi etiā sacrosanctam Eucharistiam venerabūdus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro, & in leuā pomo aureis, in editiore solio ex tempore præparato collocatur, omnibusq; ritè peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum vrbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidem ponè sequentibus, profanis verò antecedētibus longo ordine. E quibus tres primores pomū, sceptrū, & strictū gladiū proximè ei præferūt. Ibi erectū ex tēpore tabulatū sublime cū ijs pedester cōscēdit, & in editiori solio collocatur.

Coronatio

catur. Sedētē senatꝰ paulò inferior ordine circumsidet. Deinde assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumque residens, eius contactu siue leni ictu inter scapulas cuiusque nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magistratus in verba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcē cum eadem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est reginæ inauguratio: quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipse quoque coronatus cum simili pompa. Sed non iuratur in verba reginæ, nec ei defertur vlla potestas aut iurisdictio. Vectigalia principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quàm nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitij quotannis tributum poradline, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiam vocatur) in iugerum, seu laneum & mansum, vt vulgò vocant, duodenos grossos, & quidem latos siue Pragenses:

Reginæ coronatio.

Vectigalia principis.

Poradline siue rastrale tributū.

Grossi Pragenses siue lati.

genses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in vsu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: Nec modo agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites siue milites non penitus immunes erant. Et iumenta autem hi ei, quacunque iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus eius alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis: Quorum appellationes videre licet in vetustis principum diplomatis: Nempe przevvod, povvos, stroza, stan, povvoloue, targoue, Croua, podvvodij, Voginia, Narzas, sep, podvvorovve, Opolie. Liberę autem principi erant vbique piscationes atque venationes: Alijs non erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari princi-

Pensionū priscarum nomina.

pis

pis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorũ principi dependebantur. Quæ cum ita essent, cumque permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis cõmercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges, & alij fructus prædiorum principis, quæque ex pensionibus in cellam eius comportata erant, neque ad vnũ aliquem totius regni locum (quod nõ sine graui agrestium pressura futurum erat) conuehebantur: sed in præfecturis asseruabantur. Cumque ad officium principis pertinere existimaretur, non desidem & vni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines eius tueri, & omnium vsibus sese exponere, querimonias afflictorum audire, ius dicere, tenuiores à potentiorum iniurijs vindicare, quoquo is venerat cũ equitatu & comitatu suo aulico, eius prefecturæ fructibus & prouẽtibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, siue quoad horrea cellæque sufficerent, seu deniq; descriptis cuique præfecto pro ratione perfecturæ, & pro uentuum

Princeps Poloniam obibat.

uentuũ certis temporũ spacijs. Atque hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuò necesse habeat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cæterum postea cum principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregrè diutius abesse cepissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cuiusque familia moderatis vsibus superessent. Remissæ sunt deinde principum beneficentia sacro & equestri ordini, & vtriusque adscriptitijs & subditis plerę que omnes pensiones & onera. Nunc sanè equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil regi pensitare necesse habent Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitij, præter binos grossos vernaculos de manso, siue laneo (quæ idem sunt) pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus colũtur, itemque suburbani & scultetorum

Error quorundam scriptorũ.

Vectigaliũ imminutio.

Cmetones

Rastrale siue regale tributum.

tetorū(de quib9 poſt attingemus) agri- Operæ ſub ditorum ſacerdotalium & equeſtrium.
ab ea quoque penſione immunes ſunt.
Ne ſubſeruiūt quidē principi ſacerdotum & equitum homines agreſtes & oppidani, prętérquàm ad arces tēpore belli reficiendas, atque etiam nouas, ſi id è ſenatuſconſulto fiat, condendas. Non ita pridem abbates & Præpoſiti monaſteriorum certas penſiones, quæ Stationes vulgò dicuntur, regi denuo penſitare cœperunt. Adſcriptitij quoque ipſorū ad colendos principi agros, ſubuectiones, & penſiones quaſdam frumentarias reuocantur, quo præfectorum regiorum præſidio tutiores ſint ab iniurijs improborum. His autē exceptis, ſoli præfecturarum adſcriptitij in ſuis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia penſitando remfamiliarem principis ſuſtinent: Quæ nūc tamen aliquanto exquiſitius curatur, quàm olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In ijs autem conducticiarum operarum vſus eſt: Quarum impenſa deducta, reliquum cedit principi. Omnium verò metallorum in Polonia fructuoſiſſimæ ſunt ſalinæ.

Stationes.

Metalla.

Sed

Sed habet in ijs equeſter ordo hanc prærogatiuam, vt in vſum ſuum domeſticum ſtatis anni temporibus aliquanto minoris emat ſalem, quàm cæteri homines. E telonijs quoque mercium & vectorum prouenit vectigal principi. Cæterorum hominum nemo ius vllum habet inſtituendi, & exigendi telonij, præter peculiarem regis indulgētiam: idque ob neceſſariam extra ordinem refectionem viarum pontium, & aggerum. Cæterum naulum à traiectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet. Duplex autem eſt telonium: vetus & nouum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab ijs penditur, qui intra fines regni negociantur. Nouum verò maius aliquanto, quod boum, equorū, coriorum, frumenti, lanę, ceræ, ſebi, & aliarum mercium, quæ ad extras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſter ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe aliunde emerit, ac nō de ſuo pararit. Si quis tamē boues empt-

Nobilitatis prærogatiua in ſalinis.

Telonia.

Telonium vetus & nouum.

tos

tos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicæ quoque ciuitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonij. De nouo fuit superiori tempore controuersia inter equestrem ordinem atque regem. Hæc igitur nūc sunt perpetua principis vectigalia: Quę
Alienationes regij interdictæ.
distrahere, aut addicere cuipiam iure hæreditario rex, Alexandri regis lege
Alexandri R. statutū.
prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi fortè à Iudæis, regi pensita-
Impensæ principis.
tur. Ex his autem vectigalibus js cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium pręsidia, & sartatecta viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, pręmia bene merentium de se ac de rep. publ. & in alios vsus impendit: Inde & senatoribus ferè, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotijs certi

certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principum attributi, partim accepto in vsus necessarios precio venditi. Et hactenus quidem de principe siue rege ac vectigalibus eius. Iam de legibus. Legum scriptarum nullus
Leges Polonorum.
fuit vsus apud Polonos vetustioribus temporibus: Nec vllæ extant antiquiores ijs, quas Cazimirus magnus rex condidit: Quæ sanè pauculæ sunt. Nec multæ ijs à filijs eius Ioanne Alberto & Alexandro adiectæ sunt. Extremis demum ferè temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio eius Sigismundo Augusto magis ac magis exarsit, & longius progressus est pruritus & libido nouarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, vt hæ propemodum exolescant, nouæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant: sed vtręque, hæ quidem nouitate, illæ verò vetustate sua in contemptum vulgò veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum potestas

 est

est simul penes regem, senatum, & nũcios nobilitatis nec nisi in comitijs. Statuta regni vocantur. Priscis temporib⁹ viua lex erat Rex siue princeps: Qui cum vnus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque prouidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates rectè explicare posse videretur, & lubricus autem procliuisque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue Consiliarij, qui & consilia actionesque eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitię & ęquitatis trutinam dirigerẽt, & monitis consilijsque salubribus, quasi viuis quibusdam legibus pro re nata cum animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad viuit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autẽ

Consiliarij siue Senatores regni

Senatorum genera & numerus.

autem in Senatu antiquit⁹, Archiepiscopi duo, septẽ episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi verò sunt, Cracouiensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia: VVladislauiensis in Cuiauia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masouia: In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuò seruant in senatu dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem prę terea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vvladicas vocant, nimirum Leopoliensis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui vna cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouiensi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni

Archiepiscopi.

Episcopi.

Senatorũ numerus & ordo recentior ad calcem operis adscriptus est.

Russorum Episcopi.

 suum

suum episcopum. Sed neque hic neq; Russici pertinent ad regium consiliũ. Superioribus seculis, cum latiùs paterent versus occidentem solem fines Poloniæ, VVratislauiensis quoque & Lubussensis episcopi,& Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiamnunc duo priores in prouincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit vterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducũ Pomeraniæ, Lubussensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, VVratislauiensis in regum Boëmiæ ditione est. Secundum episcopos

Palatini. in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis vicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calissiensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, VVladislauiensis, siue Iunivvladislauien. Leopoliensis siue Russiæ, Podoliæ, Lublinensis, Belsensis Plocensis, Masouiæ,& Rauensis. Castellani, Cracouiensis, Voiniciensis, Sandecensis, & Biecensis in satra-

pia

pia siue Palatinatu Cracouiensi: Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sremensis, Præmentensis, Criuinensis, & Santocensis in Posnaniensi: Sendomiriensis, Vislicìensis, Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in Sendomiriensi: Calissiensis, Gnesnẽsis, Landensis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis: in Calissiensi, Siradiensis, Rospirensis, Spicimiriensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi: Lenciciensis, Brezinensis, Inovvlodensis, & Conariensis alius in Lenceciensi: In Brestensi, Brestensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iunivvladislauiensi Iunivvladislauiensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius, itemq́ue Dobrinẽsis, Ripinensis, & Slonnensis in terra Dobrinensi: In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocensis, & Chelmensis: In Podolia vnicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis: In Belsensi Belsensis: In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Siepercensis: In Masouia Cyrnensis,

 Viznen-

Viznenſis , Varſauienſis , Viſſegradenſis , Zacrocimenſis, Ciechanonienſis,& Liuenſis:In Rauenſi Rauenſis,Sochaciouienſis,& Goſtinenſis: In Sileſia vnus Oſuincimenſis: Palatinum ca non habet. Ex his Caſtellanis qui primi in vnaquaque ſatrapia modò à nobis enumerati ſunt, eum inter ſe ſeruāt ordinem, quo palatinos recenſuimus, excepto Cracouienſi, qui ex quodam tempore palatinos omnes loco ſuffragióque anteit. Voinicienſis item & huic proximus Gneſnenſis prærogatiua quadam inter Caliſſienſem & Siradienſem Caſtellanos interiecti ſunt. Cæterorum hic eſſe legitimus ordo exiſtimatur, vt Rauenſi, qui ſuperiorum extremus eſt, proximus ſit Sandecenſis: deinde Medirecenſis, Viſlicienſis, Biecenſis, Rogoſnenſis, Radomienſis, Zauichoſtenſis, Landenſis , Sremenſis, Zarnouienſis, Malogoſtenſis, Velunenſis, Præmislienſis Halicienſis, Sanocenſis, Chelmenſis, Dobrinenſis, Polanecenſis, Præmentenſis, Criuinenſis, Cechouienſis, Naclenſis, Roſpirenſis, Biechouienſis, Oſuencimenſis, Brezinenſis,

Caſtellanorum mordo.

Voinicien. & Gneſnē. Caſtellanorum loca.

ſis, Cruſuicienſis, Bydgoſtienſis, Camenenſis, Spicimirienſis, Inovvlodenſis, Coualienſis, Santocenſis, Sochaciouienſis, Goſtinenſis, Viznenſis, Varſauienſis, Racianzenſis, Siępercenſis, Viſſegrodenſis, Ripinenſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Liuenſis, Slonenſis: extremi tres Conarienſes : In quibus primum locum is, qui eſt in Siradienſi ſatrapia, medium qui in Lencicienſi, vltimum qui in Inovvladislauienſi, obtinet. Sunt item in Senatu Magiſtratus quidam & adminiſtri principis, quos officiales regni vocant: Nempe Mareſcalus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius ſiue Vicecancellarius, ac theſaurari⁹. Eſt etiam vnus de magiſtratibus aulicis, ſeu curiæ principis, Mareſalcus curiæ : Putantur etiam duo præfecti ſeu Capitanei, nempe maioris Poloniæ, & Cracouienſis ad conſilium pertinere. Sed perrarò vſu venit vt ij non aliquo alio honore Senatorio præditi ſint. Horum autem omnium magiſtratuum loca & ſuffragia in conſilio ſunt ſecundum Caſtellanos eo, quo hic à nobis conſcripti ſunt, ordine

Magiſtratus pertinentes ad conſilium publicum.

Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij vocantur maiores alij minores consiliarij. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani vsque ad Siradiensem fortassis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretoribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verùm de his & omni republ. Prussica separatim posteriùs persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hęc nos conscripsimus) & Lithuanici cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoque alij loco reseruabimus. Porrò Secretarij admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed, vt auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neque locum habent in consessu

Consiliariorum numerus.

Diuisio.

Secretarij.

consiliariorum, neque dictionem sententiæ. Ex his autem vnus primi sine maioris Secretarij nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post: Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idque in suo tantum quisque territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti in Senatum non insolitatum est. Quanquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, præsentes quidem quoties opus est: qui verò longius absunt, non nisi arduis de causis, vt pote ad comitia, vel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis iuraturus sit. Cum ijs verò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat.

Nisi

Referendarij.

Consilij conuocandi ratio.

Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores presertim. Atque hęc de genere, numero, ordinę & officio senatorum siue consiliariorum regni suffecerint, si vnum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudicijs cum alijs, tum recuperatorijs, quas cõmissiones vulgò vocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ij certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamque totius reipubl. peculiaria officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec vllum ij peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis max.

Senatorũ communia officia.

Archiepiscop⁹ Gnesnensis legatus nat⁹.

Max: legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet iurisdictionẽ: de qua suo loco attingemus. Habet etiã primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gẽtis instituto & prærogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, cõuocandi senatum, senatusque consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Sed nos institutum nostrum persequamur. Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, vt Voieuoda dicitur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosque comitum palatinorum. Porrò in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituere, ijsque, & iudicijs præsidere: precia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: põderum & mensurarum curam gerere: Iudæ-

Primas.

Palatini officium.

Voieuoda

Iudæorum quoque patrocinium & iudicia ad palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato à latinis vocabulo, à castellis siue oppidis, eorumque territorijs, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniuersarios. Indeque suã quisque denominationem sumit, videlicet, vt Voinicienſis vel Sremensis, vel alius cuiuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione, in ki vel ski syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum alijs: Sed liberum is honorem habet, absque vllo prorsus munere, præter commune Senatorium. Tam Palatinum autem, quàm Castellanum

Castellani officium & nomen.

Castellani Cracouiẽsis prærogatiua.

De Palatinis & Castellanis lex.

num lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum, seu bona terrestria. Vocanturque ij vtrique vulgò communi vocabulo dignitarij, quasi dignitate & honore præditi, addito ferè satrapiæ, seu terræ nomine. Magistratus verò siue officiales regni ab officijs & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad vniuersam rempubl. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria corũ nomina superius iam indicauimus: Quibus singulis REGNI nomen adiungitur, vt, verbi gratia, Maresalcus, & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia verò singulorum hæc sunt. Maresalcus quidem magister est aulæ regiæ, & administer consilij publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, vel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatẽ dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, eijciendi è consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamiæ & capitalibus, promulgan-

Dignitarij

Officiales siue magistratus regni.

Maresalci regni officia.

mulgandi ad populum ſenatus conſulta, moderandi pompis publicis, hoſpites illuſtres ſuſcipiendi, compeſcendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum ſenatum & in publico, ſed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilij ſiue hoſpitij regij, vel comitiorum admittuntur, denique in comitijs & in comitatu regio diuerſoria diſtribuendi, & imponendi rebus venalibus precia: vnde etiam vectigal ſeu tributũ forale ipſi prouenit. Mareſalci etiam eſt in aulicũ regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ, aliorumque munerum aulicorum, profanos præſertim iuriſdictio, cenſura, & animaduerſio: eoque geſtat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum ſceptrum ligneum, ſiue baculum. Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco diſtincti, ſed poteſtate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & alijs ſcripturis regijs cõſcribendis atque ſignandis, quæque ad eũ mittun-

Cãcellarij & Vicecancellarij officia.

mittuntur accipiendis, & legendis prę-ſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna regia, Cancellarius quidem maius, Vicecancellarius verò minus. Authoritas eorum eovſque patet, vt multa inconſulto principe ſignare: quæ verò contra leges eſſe videntur, iubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine, & quibus de rebus conſilium haberi debet in Senatu proponunt: denique ſenatus conſulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores priuatarum querimoniarum, & prouocationum ab vrbanis & oppidanis, præfectorumque iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, ſcribis, ſacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremonijsque eccleſiaſticis moderantur: is præſertim qui eſt de ſacro ordine Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs ſacri, alterum profani ordinis eſſe oportet, cum antiquitus ſoli ferè ſacerdotes eo numere fungerentur. Sunt autem ij in porxima expectatione honorum ſui vterq; ordinis.

 Sed

Sed neque ſacerdoti cum epiſcopa, exceptis Præmislienſi, Culmenſi, Chelmenſi, & Camenecenſi, neque profano ſiue ſeculari cum vllo palatinatu vel Caſtellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniuentiam: Eſt autem vſitatum, vt de Vicecancellario fiat Cancellarius propter loci & ſententiæ dicendæ prærogatiuam. Theſaurarius ipſo nomine indicat munus ſuum. Eſtenim promus & condus theſauri regij, ſymbolorum ſiue inſignium regni, quæ ſunt, corona, pomum, ſceptrum, & gladius, ſupellectilis & redituū regiorū, ſcripturarumq́; & monumentorū publicorum: author & moderator quorum vis quęſtorū, curatorū, atq; diſpenſatorū principis, & rationū reddendarū exactor, monetariæ officinæ magiſter, ſtipendiorū tā militariū, quàm aulicorū ſolutor: reddendæ principi rationi obnoxius. De Mareſalco curiæ, & præfectis, referēdarijs, & ſecretarijs dicemus poſtea.

Theſaurarij officiū. Regni ſymbola.

Numerātur etiā inter Magiſtrat⁹ & officiales regni, duo duces exerciti⁹: quorū alter generalis & ſuprem⁹ exercituū

Duces exercitus ſiue capitanei.

regni

regni capitaneus, alter cāpiductor, ſeu cāpeſtris Capitane⁹ dicitur. Ac ille quidē dux eſt & moderator belli ſecundū principē, & vicari⁹ principis. Ducit exercitū, capit locū caſtris, acies inſtruit, dat ſignū pugnæ & receptus, cōmeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus venalibus imponit, ponderibuſq́ue & menſuris earū modum ſtatuit, & in delinquentes animaduertit. Campeſtris verò, huius eſt quaſi Vicarius à principe datus, excubiarum potiſſimū explorationumq́; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo pręſertim altero abſente, præeſt. Neuter tamē in Senatu locum habet: Quin temporarij eſſe perhibentur, neque inter magiſtratus regni habiti ſuperioribus temporibus. Longè minus autem alij quidam, qui & ipſi noſtra ferè memoria pro magiſtratib⁹ regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem vllam ad vniuerſum regnum pertinentem, Ij verò ſunt, gladifer, pocillator ſiue pincerna, ſtructor menſæ, quē inciſorē vocāt, dapifer, ſubdapifer, magiſter culinæ,

Magiſtratus quidā alij.

 qui

qui dapibus apparandis & cocis regijs præeſt. Et certè aut ijdẽ ſunt terreſtres Cracouienſis ſatrapiæ, aut ea ſola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de ſententia peritiorum inter terreſtres honores & magiſtratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terreſtres honores & magiſtratus, qui nõ vniuerſi regni, ſed terrarum atque ſatrapiarum ſunt peculiares. Officia terreſtria vulgò appellantur: & his qui præditi ſunt, officiales terreſtres. Sunt autem ij Succamerarius, Capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, ſuppincerna, inciſor, ſubdapifer, dapifer, tribunus, iudex, ſubiudex, notarius, theſaurarius, venator, agaſo ſiue equorum curator. Habentq́ue certas ſuas functiones ſiue curationes antiquitus in ſua quiſque ſatrapia ſiue tractu, ac terra, vt vulgò loquuntur: quarum quælibet olim, diſcerpto in multos dominatus regno ſuum ducem habuit. Ei⁹ autem hi fuerunt adminiſtri peculiares. Nunc magna pars ſolum nomen nudumq́ue honorem retinent. Quales ſunt gladiferi, pincernæ, ſuppincernæ, inciſores, dapiferi

Officiales ſeu magiſtratus terreſtres.

dapiferi, ſubdapiferi, ac theſaurarij: niſi quòd in extraordinarijs iudicijs, quas commiſſiones vocant, regijs mandatis ſubſeruiunt, & in colloquijs aſſident. Tametſi etiamnunc ij peculiaribus ſuis muneribus fungi rectè poſſe exiſtimãtur in ſuo quiſque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe vt gladifer Poſnanienſis in Poſnanienſi ſatrapia gladium ipſi præferat in ſolenni pompa: pincerna poculum adminiſtret: inciciſor ſiue ſtructor menſam apponat: dapifer dapes inferat: ſubdadifer dapiferum cum ſceptro ſeu baculo pręcedat, ſuppincerna potus curam gerat, theſaurarius cõdus ac promus pecuniæ ſit ac ſuppellectilis eius. Cæteri ſanè funguntur etiamnunc ferè ſuis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui ſuæ ſatrapiæ: Tribunus cuſtos eſt arcis in ſuo quiſque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ: Venator venationionibus & ſyluis præeſt: Agaſo equitio ſiue armento equorum: Iudex cauſis & controuerſijs priuatis nobilitatis diſceptandis & iudicandis

Gladifer. Pincerna. Inciſor ſiue ſtructor. Dapifer. Subdapifer. Suppincerna. Theſaurarius. Vexillifer. Tribunus. Venator. Agaſo. Iudex.

Subiudex. dicandis præſidet vnà cum ſubiudice: qui eius eſt ſocius, non vicarius, loco

Notarius ſiue ſcriba. tantum inferior. Notarius ſcriba eſt & actuarius iudicij: Sed habet ipſe quoq; in iudicijs ius dicendæ ſententiæ, conſuetudine magis, quàm legum præſcripto.

Succamerarius. Cæterum Succamerarius (vt eius partes poſtremò loco explicemus, licet honore omnibus his anteat) olim fortaſſis præfuit cubiculo & cubicularijs principis in ſua quiſque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terreſtrium præeſt: Quem itidem atque iudicem, ſubiudicem, & notarium, iuratum eſſe oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios, & ipſos iuratos in ſingulis territo-

Camerarij. rijs ſingulos, qui camerarij vocantur, ſiue cubicularij, propterea fortaſſis, quòd antiquitus miniſtri cubiculi prin-cipis ad id munus legabantur à ſuccamerario. Nunc is eos ſibi legit arbitratu ſuo ex equeſtri ordine eiuſdem territorij, & iureiurando adigit, mutatque quoties vult.

Succamerarius Cracouienſis. Cracouienſis Succamerarius præ cæteris ca prærogatiua præditus eſt, vt ſali-narum

narum eius ipſius tractus arbiter ſit & inſpector. Capitaneorum officia ſtatim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus ſatrapijs ſunt, neque in ſingulis

Officiales Cracouiẽ. ſatrapiæ. ſinguli. Et Cracouienſis quidem ſatrapia ſuccamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, iudicem, ſubiudicẽ, & notariũ habet ſingulos,

Poſnanien. Poſnanienſis cęteros quidẽ habet itidẽ ſingulos Succamerarius verò, iudices, ſubiudices, & notarios binos. Habet enim hoſce terra VVſchouenſis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore ſeiuncta fuit.

Sendomirenſis. Sendomirienſis ſatrapia cęteros quidem & ipſa ſingulos habet, præter tribunum, quem etiam Priſſouienſe territorium non ita pridem ſuum habere cœpit.

Caliſsien. Caliſſienſis item eoſdem omnes habet ſingulos.

Siradien. Siradienſis ſtructore & ſubdapifero caret: gladiferum, pincernam, dapiferum habet ſingulos: Succamerarios, vexilliferos, iudices, & notatios binos. Habet enim hos Velunenſe territorium ſuos, ex quo tempore aulſum fuit à Polonia, ſicut

 arbitror

arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem ſatrapia, Maior & Minor.
Lencicien. Lencicienſis gladiferum, ſtructorem & ſubdapiferum non habet, cæteros
Breſtenſis. habet ſingulos. Itemque Breſtenſis. In-
Inovvladiſlauien. ovvladiſlauienſis verò gladiferum vnum habet, ſtructorem & ſubdapiferũ nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, iudicem,
Ruſsicæ. ſubiudicem, & notarium. Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, ſubiudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmislienſem, Sanocenſem, Halicienſem, & Chelmenſem: Gladife-
Podolicæ. rum, ſtructorem & ſubdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos verò ſingulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecen-
Lublinen. ſem atque Trebovvlienſem. Lublinenſis ſatrapia gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nec ipſa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum ſingulos, cæteros binos. Lucouienſe enim territorium peculiares habet ſuccamerarium,

rarium, tribunũ, iudicem, ſubiudicẽ, Belſenſis.
& notarium. Belſenſis ſuccamerarium vexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, ſubiudicem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocẽ- Plocenſis.
ſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos, Iudicem verò & ſubiudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zavverenſe territorium ſuos) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret. Rauenſis verò ſtructore Rauenſis.
item & gladifero: Subdapiferum vnũ habet: reliquos autem ternos, territorijs diſtinctos, videlicet Rauenſem, Goſtinenſem, & Sochaciouienſem. Maſouia iudices habet vndecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem Viznenſem, Varſauienſem, Nurenſem Vyſſegrodenſem, Zacrocimenſem, Ciechanouienſem, Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſiue Zembrouienſem, Rozanenſem, & Liuenſem: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios vno minus: Zembrouienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanenſe enim & Liuenſe, atque item Zembrouienſe territoria

toria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzense quidem: Subdapiferum autem neque hæc ipsa, neque Nurense, neque Vissegrodẽse: Porrò suppincernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masouia, nempe quinque: Suppincernã item Rauẽsis satrapia habet: Brestensis verò thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magistrum culinæ nulla præter Cracouiensem, si modo non regni is est. Agasonẽ nulla, pręter Russiam: Venatores solæ Cracouiensis, Posnaniensis, Siradiensis atque Lenciciensis singulos: Sendomiriensis verò & Masouitica binos: Hæc quidem Viznen. & Lomzensem: Illa verò Sendomiriensem & Radomiẽsęm. Habent & Osuiencimensis & Zatoriensis terræ suos iudices singulos: Habet etiam Seueriensis ab episcopo. Cæterorum terrestriũ magistratuũ nullũ habet Silesia, præfectis siue capitaneis exceptis: De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem præfectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solũ arcis regiæ verũetiã pacis atque tranquillitatis publicæ in

Capitanei siue præfecti.

in sua quisque præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusque repurgare. Itaque iurisdictionem coercionemque habet latè patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines: Qua de re accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxtà ac profanorum sententias ad extremum executioni mandat, si executores alij nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum principis, qui ex re familiari, ac censibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proueniunt. Et omnino arces, & villę, seu rustica prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagique principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracouiensis præfectus licet amplissimam iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & redituum principis curam non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui vtrunque hoc onus sustinet. Nam Posnaniensis præfectus licet maiorẹs

Cracouiẽ. præfecti priuilegiũ.

Magnus procurator arcis Cracouiensis.

etiam prærogatiuas & iuriſdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atque ob id generalis maioris Poloniæ capitaneus vocitetur, curat tamen ſarta tecta arcis Poſnanienſis duntaxat, & reditus regios eiuſdem territorij. Cætera enim territoria iuriſdictioni eius ſubiecta, habent ferè ſuos curatorés, quos etiam minus propriè præfectos appellamus: de quibus poſt agemus. Oportet autem præfectum eſſe equeſtris ordinis agros & fundos proprios in ea ipſa præfectura, cui præficitur, habentem. Neq; externo autem, neque regio vel ducali genere orto conferri præfecturam fas eſt. Nec duas cuiquam habere licet: Ac ne vnam quidem, primariam duntaxat & iuriſdictione præditam, cum primaria Caſtellania vel Palatinatu eiuſdem ſatrapiæ, Poſnanienſi & Cracouienſi exceptis: In quibus non idem ius eſt. Ne Sileſię quidem cadunt ſub hanc legem. Habet præfectus quilibet ſuum vicarium, quem Vicecapitaneum vel burgrabium vulgò vocant: Nos ſuppræfectum fortaſſis non ineptè dixerimus, penes quem eſt vicaria præfecturæ totius

Maioris Poloniæ generalis Capitaneus.

De præfecturis leges

Vicecapitaneus.

tius poteſtas, & rerum iudicatarum executio. Habet & alterum adminiſtrum ſtatorum, ac certis temporibus peragi ſolitorum iudiciorum, quem iudicem caſtrenſem dicunt. Vtrunque arbitrâtu ſuo creat & abdicat: Sed vtrunque iuratum itidem, atque ipſum præfectũ, & ex equeſtri ordine eſſe, certaque bona terreſtria in ea ipſa præfectura habere oportet. Nec eundẽ iudicem & ſuppræfectum, terreſtrem ve & caſtrenſem iudicem eſſe fas eſt. Habet item præfectura quæque actuarium iuratum, quẽ notarium caſtrenſem nominat. Non ſunt autem ſatrapijs, verum arcibus ac territorijs ferè, quæ diſtrictus vocantur diſtinctæ præfecturæ: Nonnullæ etiam complura territoria in ſe complectuntur. Sunt verò hæ totius Polonię pręfecturæ: In maiore quidem Polonia vnica generalis, Poſnanienſe, Coſtenſe, VVſchouen. Caliſſienſe, Gneſnenſe, Pyſdrenſe, Coninenſe, Keinenſe, & Naclenſe territoria complexa: In minore autem Cracouienſis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Proſſouienſe, Xianzenſe, & Lelouienſe in ſe

Iudex caſtrenſis.

Notarius caſtrenſis.

Præfecturæ totius Poloniæ.

ſe continet. Præter eam ſunt, Sandecenſis & Biecenſis præfecturæ cum iuriſdictione. In Sendomirienſi verò ſatrapia ſunt: Sendomirienſis, Radomienſis (Stenzicenſe quoque territorium dudum complexa,) quod iam peculiarem præfectum habet. Corcinenſis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chencinenſis, Opocinenſis, Pilſnenſis. In Lublinenſi eiuſdem nominis præfectura eſt, & Lucouienſis. In Siradienſi Siradienſis, quę Schadcouienſe quoque & Radomſcēſe & Potricouiēſe territoria annexa habet: Velunenſis item & Oſtreſſouienſis. In Lencicienſi vnica eſt, tria habens territoria, nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlouienſe. In Cuiauia Breſtenſis, Cruſuicienſe item & Coualienſe, & Prædecenſe territoria adiuncta habēs: Iunivvladislauiēſis cum annexo Bydgoſtiēſi territorio: & Bobrovvnicēſis, Dobrinēſe, Ripinēſe & Libnēſe territoria cōplexa. In Ruſſia Leopoliēſis, Prę-miſlienſis, Sanocenſis, Haliciēſis, Chelmenſis, & Craſnoſtauienſis. In Podolia Camenecenſis atq; Trebovvlienſis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis, Buſcenſis, Grodlen-

Grodlēſis, & Grabōecenſis. In Plocenſi vnica cū trib⁹ alijs territorijs, Zavvcrēſi, Mlauēſi, Srenēſi ſiue & Srenſenſi. In Maſouia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſauienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſegrodenſis, Zacrocimenſis, Ciechanouienſis, Lomzenſis, Rozanenſis (in qua eſt & Macouienſe territorium) & Liuenſis. In Rauenſi verò ſatrapia tres præfecturæ ſunt, Rauenſis, Goſtinenſis, & Sochaciouienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus ferè detractæ, quæ peculiariter, quamuis minus latine, tenuta, earumque præfecti tenutarij vulgò vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine vlla iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ volūtate Regia propter vtilitatē, vel aliqua alia de cauſa detractę ſunt. Sūt autem ij tenutarij curatores modo regiorū prædiorū atque redituū, & caſtellorū plebisq; ſubiectę, non diſſimili conditione magni procuratoris arcis Cracouiēſis. In ijs leges eę, quę de prę-ctauris

Præfecturę ſine iuriſdictione, ſiue tenuta.

ctluris quidē cōmemoratęſunt, locū nō habent. Omniū autem præfecturarum reditus partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentarijs & ſyluis, partim è cenſibus & penſionibus agreſtium & oppidanorum proueniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à principe, vel eorum fidei committuntur, ita vt rationibus reddendis obnoxij ſint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inuſitatum eſt, eas præſertim, quæ iuriſdictione carent, quęque non ſunt primariæ cuiuſque ſatrapiæ. Sed ita demum id legitimum eſt, ſi rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in deſuetudinem abijſſet ſuperiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatum eſt. In ijs verò præfecturis, quæ iuriſdictionem habent, ſi vſus reipubl. oppignerationem requirat, etiam aſſenſu ſenatus comitiali opus eſt. Sola Sendomirienſis priuilegio quodam neque oppignerari, neque locari perpetua locatione poteſt. Habent & epiſcopi, & proceres, atque equites locupletiores

Præfecturarum reditus & administratio.

Sendomirienſis præfecturæ priuilegiū.

Præfecti alij præter regios.

tiores nonnulli arces & præfectos ſuos: Sed hoc nomine principi nequaquā obnoxios. Habet arx Cracouienſis peculiariter decem cuſtodes, qui burgrabij, ſumpto à Germanis vocabulo, appellantur, ſine vlla poteſtate, præfecti authoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiā diurnas, quando opus eſt, excubias per ſe, vel per adminiſtros ſuos ſeruant: Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habent ſuos curatores & adminiſtros iuratos, & rationibus reddēdis obnoxios. Præeſt autem ſalinis Bochnenſibus & Veliſcenſibus, earumque adminiſtris & operis vnus ſalinator, quem Zupparium Cracouienſem vocant. Ruſſicis item vnus, quem Ruſſicum appellant. Et eſt honorata hæc vtraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neque in terreſtribus magiſtratibus numeratur: Quemadmodum neque telonę, ſiue quęſtores teloniorum, neque tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et ij verò vtrique

Burgrabij Cracouienſes.

Zupparij ſiue ſalinatores.

Telonæ.

que

que rationibus reddēdis obnoxij sunt, Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestriū magistratuum conijcere libuit, propterea quòd eorum curationes ad præfectorū officia nonnihil accedunt. Scribam quoque siue notarium thesauri regij nihil vetat his adijcere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diuersa ministeria quædā in aula principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumque & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministerijs in aula principis funguntur, fidemque suam principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij: Maresalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna, structor mensæ, subdapifer,

Exactores tributorū.

Notarius thesauri.

Scriba castrensis.

Officia curiæ.

fer, dapifer, magister culinæ, & præfectus curruum. Nuper etiam his accessere, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: Nempe vt Maresalcus curiæ, thesauratius curiæ, atque eodem modo alij dicantur. Nec suo an & Secretarij in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, sed ad nutum principis præsto sint in obeundis eius nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & Regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad regem, vel in senatū illustribus hospitibus & legatis principū, in exquirēdis & referendis sententijs ægrotorū, & à cōsilio absentiū primariorū senatorū, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regiorū præsertim hominū & administrorū inter ipsos, vel cū magistratib⁹ suis, & si qua sunt alia honesta, & cū dignitate cōiūcta ministeria. Nu-

Secretariorū officia.

 merus

mer⁹ eorũ cert⁹non eſt. In his eminet vnus, qui appellatur primus ſeu maior Secretarius. Is abſentium Cancellariç præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu principis: Nec tamen, vt illi, geſtat ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab ipſo annulo ſignatorio tã diplomata publica, quàm epiſtolas ipſo præſente ſignat. Quòd ſi is quoque abſit, peragit ea quiſpiam de cæteris Secretarijs, quem princeps iuſſerit. Habet autem primus quoque Secretarius ſecundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogatiuam capeſſendi honores publicos & magiſtrat⁹, qui vacauerint: In arbitrio tamen regio poſitam. Habet & locum honoratum ſupra omnes officiales terreſtres & aulicos, excepto Mareſalco. Mareſalcus curiæ abſente Mareſalco regni agit omnia, quæ illius muneris ſunt: A præſente etiam ſocius adhiberi ſolet ac debet ad ea, quæ ſunt maioris momenti peragenda, præfertque cum eò pariter principi erectum ſceptrum. Theſaurarius item Theſaurarij regni abſentis vices gerit, adhibeturque & ipſe à præſente ad pleraque omnia

Primi Secretarij officium.

Mareſalci curiæ.

Theſaurarij curiæ.

omnia. Succamerarius, eſt magiſter cubiculi atque cubiculariorum puerorũ, aliorumque domeſticorum principis adminiſtrorum: Sub cuius poteſtate eſt ſuppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præeſt. Referendarij, ſupplicum libellorum magiſtri ſunt, & querimonijs hominũ audiendis, Cancellariæque, vt verbo legis vtamur, referendis præſunt. Quinetiam in litibus vrbanis diſceptandis præſto ſunt eidem Cancellariç, eiuſque permiſſu exponunt regi cum conſilio cauſas & controuerſias litigantium. Nuper adeò ſententias quoque rogari cœperunt in regijs iudicijs. Sunt autem duo pari poteſtate, alter eccleſiaſtici, alter profani ordinis. Ductores copiarũ, magiſtri ſtabuli, magiſtri culinç, & prçfecti curruũ quæ ſint officia, ipſa eorũ nomina ſatis oſtendunt. Cæterorum munera iam ſunt explicata in terreſtribus officijs & curationibus. Eadem enim ſunt horum, atque illorum: Sed cedunt hi illis præſentibus in ſua cuique ſatrapia ſiue terra. Hęc autem omnia

Succamerarij.

Referendariorum.

Alia ministeria aulica.

nia honorata ſunt miniſteria: Minus illa, interioris cubiculi ſeruatoris, cura toris lecti, atque diſpenſatoris. Cæterũ ſtipendiarij & aulici principis equites, Concionatores, & ſacrifici, quamvis honorato ſint loco, tamen inter officiales non cenſentur: Multò minus ſtipatores ſiue ſatellites, cubicularijque, & pueri: Sed perpetui ſunt adminiſtri principis, & præſto ſunt ipſi iter facienti, & quouis loco manenti. Ac ſacrifici quidem per vices operãtur ſacris quotidie præſente rege, Canunt etiam feſtis diebus, beneditioneſque & gratiarum actiones ritu Chriſtiano ad menſam eius peragunt. Concionator ſacris concionibus fungitur. Aulici verò (ſic enim vocantur) equites equis ſtipendia merent, præſidij honoriſque regij cauſa, & equeſtrem eum vel currulem equeſtres ferè comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt atque ſplendidus, nobili iuuentute conſtans. In qua ſunt complures magiſtratibus & officijs non modo aulicis, verum etiam terreſtribꝫ præditi. Ei verò Mareſalci moderãtur. Cæteri miniſtri nõ habent ne-

Aulici equites.

ceſſe equos alere. Itaque pedeſtres prodeuntem in publicum principem deducunt. In ſolennibus tamen pompis non inuſitatum eſt, vt equites quoque aulici pedeſtres equeſtrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ij, qui equis non merent, vel regijs, vel oppidatim ſuppeditatis, vel cõductitijs equis aut curribus vehuntur. Ex his ſtipatores, præſidij cauſa ſunt circum principem: Quod tamen recẽs eſt in Polonia: ſed auget maieſtatem principis. Cubicularij & pueri præſto ſunt ad queuis domeſtica miniſteria. Sed cubiculariorum peculiaris vſus eſt in acciẽdis in ſenatum & ad regem cõſiliarijs, & perferendis quoquo verſus, literis, mandatis, edictiſque regijs. Quã ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi ſubminiſtrantur: Quæ ſubuectiones, & lingua vernacula poduodæ vocantur: Curſum publicum latini vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, ſtipatores prælongis ſecuribus more peditum Germanorum armati latera eius cingũt, Cubicularij verò cũ

Stipatores ſiue ſatellites.

Cubicularij & pueri.

Curſus publicus ſeu poduodæ

pueris subsequuntur: Sed ita, vt & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularij puerique episcopis ac secretarijs ecclesiastici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi fortè regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarij cum proceribus antecedũt: Reginam verò longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio vniuersa aulæ & co-
Viliora ministeria. mitatus regij. Mitto enim cantores, abaci custodem: mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & & alia viliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et quoniam omnia
Reginæ comitatus persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modo puellarum & matronarum, quæ in gyneceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicorum, & in his peculiares administros siue offi-
Magister curiæ. ciales. In primis magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: & magi-

strum

stram curiæ, matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginæ conscribere, & signare, & legere, & compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum magistro curięcommune habeat. Est autem & hic discrimen inter Cancellarium & secretarium, quòd hic nõ gestat signum reginæ, sicut ille: sed ab ea, quoties opus est, vtendum accipit. Magistri curiæ. Cancellarius siue secretarius

Habet regina etiam thesaurarium suum, & pincernam siue pocillatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemque dispensatorem abaci custodem, mapparium, & ianitores, eodem, quo regij sunt honoris discrimine: Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à rege præbentur. Indidem ipsius quoque reginæ mensa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris, & iumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, vidua de suo, ac de fructibus & reditibus eorum bonorũ, quæ rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi con- Administri reginæ.

 silij

lij ſententia attribuerit, ſeſe cum vniuerſo comitatu ſuo deinceps ſuſtentat. Atque hæc de magiſtratibus regni, terreſtribus, & aulicis nobis decurſa ſunto. De eccleſiaſticis magiſtratibus, honoribus, miniſterijs & curationibus, quales ſunt ſecundum Archiepiſcopos & epiſcopos, ſuffraganeorum, abbatum, præpoſitorum, Decanorum, Archidiaconorum, ſcholaſticorum, cantorum, cuſtodum, cancellariorum, vicariorum in ſpiritualibus, officialiū, commiſſariorum, miniſtrorum, priorum, cuſtodum ſiue. guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non eſt operæprecium hic nos perſequi: Ne de collegijs quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratum conuentualium, vicariorum, pſaltarum, manſionariorum, & ſi qua ſunt alia. Neque enim peculiare quicquā habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Chriſtianis, neq; ad rempubl. pertinēt, exceptis Archiepiſcopis & epiſcopis, & ſi quibus fortè præterea peculiariter quædā reipubl. munera, quorū ſuperius

Eccleſiaſtici honores & magiſtratus.

perius

perius mētionē fecimus, mādātur. Magnus tamē, vt paret, honor eis & omnibus ſacerdotibus habetur ſolo ſacerdotij nomine: Maior etiā olim habebatur: id quòd è vetuſtioribus literarū monumētis deprehēditur. Oēs autem ijepiſcoporum & Archiepiſcoporū poteſtati & iuriſdictioni ſubiecti ſunt, præter, ſi qui pontificis maximi, cuius eximia poteſtas eſt, authoritate exempti ſunt. Plebes vrbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agreſtes partim principi parent, partim proceribus & equitib⁹: partim certis ſacerdotijs attributæ ſunt. Reguntur autē à ſuis quæq; dominis, eorūq; præfectis ac procuratoribus, ex ęquo & bono ſiue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquā nō carēt tamē ſuo quęq; iure: Quod nō eſt vnius modi, quemadmodū poſterius oſtēdemus. Præter dominos aūt, eorūq; præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim ſuos magiſtrat⁹ Ac in pagis quidē ſcultetū ſiue aduocatū hæreditariū vocant, qui eſt quaſi deductor ac defenſor coloniæ: qui vel ipſe, per ſe, vel per vicarium ſuum, quem

Eccleſiaſtici ordinis dignatio.

Plebs Polona.

Plebei magiſtratus.

Sculteтus ſiue aduocatus hæreditarius.

&

Aduocatus iudicialis. & ipsum aduocatum, sed iudicialem, vocant, cum adiunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur iudices, siue assessores iudicij) ius dicit. In ciuitatibus autem & oppidis & vicis præter hos, sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est ciuitatis cuiusquam gubernatio & custodia: in delinquentes animaduersio: publicorum commodorum administratio, curaque ædificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem vnus præsidet magister ciuium, quem vulgò proconsulem vocitant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse gerit. Consulum non idem est vbiq; numerus. Habent item singulæ opificū societates & contubernia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros, & his adiunctos aliquot seniores. In maioribus vrbibus sunt etiam ædiles vn' & alter de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis verò & vicis communiter hæc à decurionibus

Scabini.

Consules siue decuriones.

Magister ciuium.

Magistri contuberniorum.

Aediles.

rionibus curantur. Hos magistratus in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, præter aduocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neque ciuitates habent. Hæc de plebeijs magistratibus. Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum in Polonia non vna est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegijs primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgò nominant, legebantur: Nunc princeps, vmbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopū, & pontifici max. commendat, (quod fiebat etiam à collegijs) vt eius authoritate approbetur, præficiatur, & ab alijs episcopis consecretur. Cœperunt autem sic editi siue nominati indulgentia vel conniuentia quadā admitti ad consilia publica priusquam approbentur à pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum. Sed à morte episcopi collegium sacrū distributis inter se curationibus bona vacantia

Magistratuum creādorū ratio.

Episcoporū electio.

Nominatio.

vacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœcesi, quę peculiarem habet Oeconomum, etiam viuente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iuxta ac in alijs diœcesibus vacante sede vnus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renunciauerit. Abbatum & præpositorum eligendorum ius collegia monachorum hactenus retinuere: Sed iam vix retinent, ab episcopis primū, deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certè, Regius assensus, & episcopi authoritas accedat oportet. Cæterum in sodalitijs & conuentibus fratrum mendicantium neutrum horū requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicarijs locupletiorum monasteriorum curationibus, quas ferè præposituras vel prioratus vocant. Prælati & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in vnaquaque ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorū, siue

Oeconomus Gnesnensis.

Administrator.

Sacerdotiorum collatio.

Abbatum electio.

Sacerdotiorum collatio.

siue commendandorum, &, vt vulgò loquuntur, præsentandorum ius regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem ius etiam priuatis quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in alijs quibudam sacerdotijs. In parœcijs verò & alijs minoribus sacerdotijs vsitatum & legitimum est, vt ius edendi sit penes eos, vnde profecta est dotatio cuiusque sacerdotij, vel in quorum bonis id, prouentusque eius siti sunt, sic tamen, vt penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque qui à rege, vel alio quopiam profano commendantur, siue præsentantur, intelligendum est. Vocantur autem patroni vsitato iuri pontificio nomine, collatores etiam vulgò, qui ius hoc edendi, siue præsentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi authoritate: nisi ij sese

ſeſe indignos eo iure reddiderint, aut intra tempus legitimum vti eo neglexerint. Obtruſo pœna eſt proſcriptio. Quæ ſic obiter, & præter inſtitutum propemodum hic nobis perſtricta ſunto. Ad proprios reipubl. Polonæ magiſtratus reuertamur. Palatinos & Caſtellanos, & reliquum omnem Senatum regni princeps legit, & iureiurando obſtringit ſibi & regno ſiue reipubl. Idem confert præfecturas, cæteroſque omnes magiſtratus, honores & miniſteria publica. Sed in magiſtratibus regni illud receptum eſt, vt non niſi in comitijs renuncientur. In iudice verò & ſubiudice, & ſcriba ſiue notario terreſtribus ita eſt adſtricta legibus poteſtas principis, vt nobilitas eius ſatrapiæ ſiue territorij, cuius iudex, vel ſubiudex, vel ſcriba deceſſit, conuentu inſtituto authore & præſide palatino, quatuor patres familias equites eligat: de quibus princeps vnum, quem vult in locum vacãtem ſurroget. Abrogari verò magiſtratus, aut honor vllus nemini poteſt, niſi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc eſt, libertatis, ciuitatiſue,

Senatus & magiſtratuum equeſtrium creandorum ratio.

Iudicis, ſubiudicis, & notarij electio.

Magiſtratus & honores perpetui.

tiſue, ſiue nobilitatis & bonæ famæ amiſſionem: aut ſi quis alium magiſtratum honoremue adeptus ſit, quem cũ priori retinere iure non poſſit. Ipſe ſe quiſque abdicare arbitratu ſuo poteſt. Præfectura, & metallorum, teloniorumque curatione princeps amouere quemlibet, quando vult, poteſt, niſi cui ipſe promiſerit, ac diplomate cauerit, vt ad certum tempus, vel quoad vixerit amoueri nequeat. Aulico item magiſtratu & miniſterio amoueri quenque regi licet. Non temerè tamen id facit, nec ferè ſine nota ignominiæ: niſi lex iubeat. Exactores tributorũ annui ferè creantur à rege, vel comitiali placito. Plebeios magiſtratus partim domini, vel præfecti creant, partim ipſi ſibi ciues et oppidani legunt, præter Cracouiam, vbi Palatinus ius legendi ſenatus habet: abrogandi non habet: Nec niſi morte, aut maxima mediaue capitis dimunitione honoris amittitur: ex omni etiam numero viginti quatuor conſulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos pręſidentes vocant: de quibus cer-

Plebeiorũ magiſtratuum creatio

Cracouienſis conſulũ creatio.

 to

to ordine singuli fiunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multùm diuersa est ratio consulum in alijs quibusdā ciuitatibus & oppidis: Nisi quòd præfecti in suę quisque ditionis oppido vnum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Clepariæ, & Prossouiæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cùm in legendis consulibus, tū in alijs rebus præfecti vicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgensis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quique ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracouiæ aduocatum quoque iudicialem. Cæterùm Scultetus siue aduocatus hęreditarius in quouis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus, magistratū hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reique publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes trāsmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasque domino amouere scultetū, & aduocatū hęreditariū cōtumacē aut

Iudicum iuris supremi creatio

Scultetus siue aduocatus hæreditarius.

aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augēda commoda sua, vt scultetis & aduocatis hæreditarijs sine vlla culpa eiectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædijs suis adiunxerint, iudicijs verò iudiciales aduocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium verò & aulicorum nulli ferè sunt. Ne vrbanorum quidem & oppidanorum, & agrestium vlli ferè certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ iudicibus iudiciorumque administris pendunttur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris &

Reditus magistratuum

& prædijs, partim è salinis, vel telonijs, siue alijs quibusdã pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, vnde non modo ipsi commodè & cum dignitate viuere, & senatoria munera lautè sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diuinum cum dignitate administrare, & egenis denique liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & alijs quibusdam pensionibus postea vel cumultas, vel commutatas: indeque cũ alijs quibuslibet sacrorum administris, tam parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præser-

Episcoporũ & aliorum sacerdotũ reditus.

Priscorum Pol. diuin cultus augendi studium.

præsertim, quos prælatos vocãt, & monasteriorum, atque etiam parœcorum pijs & honestis vsibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, cẽsusue sacerdotijs adiungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorũ omnis generis magnificentia augẽdo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atque hæc omnia cum ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus ac principum benignitate immunia sunt à plerisque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erãt abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisque reifamiliari impenderẽt. Nunc passim in alienas donationes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ repacitatisque infamia, quam egestatis releuatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos

Benignitas Dei in pios.

los habent certos reditus: sed partim E-piscoporum & opulentiorum non modò sacerdotum, verumetiam profanorum stipendijs, partim cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitam sustentant. Quales ferè sunt etiam ij, qui vocantur mendicantium conuentus, siue collegia. Sed

Iudicia. nos honorum & magistratuum omni fermè ratione explicata, ad iudicia trãseamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ec-

Ecclesiastica iudicia. clesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeij obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumue sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ

Ecclesiastici fori causæ. sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quæque his aduersantur de impietate, hæresi, schismate, magia, incantantionibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgò vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibusuis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, &

& iinuria sacris initiato homini, reiue, aut loco sacro, seu sacerdotij fundo illata. Adhæc de iure patrocinij siue patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum iure quæuis controuersiæ, itemque de iure matrimonij & natalium, & de miserabilium egentiumque personarum iniurijs, quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æquè ac profanis foris disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, vt vulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumue ministris, aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorũ summa penes episcopos: quorum vices gerunt ij, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos vnus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus, prouoca- **Iudices ecclesiastici.**

tio eſt ad Archiepiſcopos: Et ad Gneſnēſem quidem ab ipſo etiam Leopolienſi Archiepiſcopo: Idque eo nomine, quòd ille eſt legatus perpetuus, ſiue, vt vulgò loquuntur, natus ſedis apoſtolicæ. Pertinent autem ad eius prouinciam hi Epiſcopi: Cracouienſis, VVladiſlauienſis, Poſnanienſis, & Plocenſis in Polonia, VVratislauiēſis in Sileſia Boëmicæ ditionis: Lubuſſenſis in Marchia Brandeburgen. Vilnenſis in Lithuania: & Mednicenſis in Samogitia: Olim Culmenſis quoque in Pruſſia, & Camenenſis in Pomerania ſub eo fuere. Sed auulſi ſunt poſtea. Ad Leopolienſem verò, Præmislienſis, Chelmenſis, Cameneccenſis, Lucenſis, ſiue Luceorienſis, atque Kiouienſis. Extrema tandem prouocatio eſt ad pontificem max. antiquiſſimo Chriſtianæ religionis inſtituto. Omnes autem iudices eccleſiaſtici iudicant, ſiue adeò iudicare debent è præſcripto eccleſiaſticorum & pontificiorum canonum: Et præter diras ſiue cenſuras & interdicta eccleſiaſtica, habent ius quoddam coercendi ſontes, in ſui quidem ordinis homines laxius,

Archiepiſcopi Gneſnenſis iuriſdictio.

Executio rerum iudicatarum ab eccleſiaſticis iudicibus.

laxius, in profanos autem reſtrictius, ita vt contra hos ad executionem rerum iudicatarum, vrbanorum, ac terreſtrium magiſtratuum opem ad extremū implorаſſe neceſſe habeant. Nec ij iure eis deeſſe poſſunt, aut debent. Habent & profani inter ſe nobiles iuxta ac plebeij ſua iudicia: quibus ſacris initiatum aut ſacerdotio præditum præeſſe non licet. Ac nobilitas quidem terreſtribus iudicijs peculiariter ſubeſt: quæ à iudice, ſubiudice, & notario terreſtribus exercentur, alibi quidem quater, alibi ſexies quotannis, alibi verò ſingulis menſibus: Niſi fortè iudex, ſubiudex, aut notarius deſit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiaue (de quibus paulò poſt dicemus) interueniant. Tunc enim ſilent iudicia nobilitatis, non terreſtria modo, ſed & alia. Sunt autem in qualibet ſatrapia ſiue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipſo territorio bona agroſque habenti. Nec euocari quenquam è ſuo territorio licet, niſi ipſe certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua receſſerit. Cæterum

Terreſtria iudicia.

qui nulla habet bona terreſtria, conueniri hoc iure non poteſt. Ne ſacerdos quidem, exceptis cauſis finium regundorum, & adſcriptitij alieni profugi, cæſi, vel vulnerati: aut ſi vllo alio, quã ſacerdotij nomine bona terreſtria poſſideat. Oppida verò ac territoria iudiciaria hæc ſunt: In Cracouienſi quidẽ ſatrapia Cracouienſis arx, Proſſouia, Xianzum, Lelouia, Biezzum, Cichouia, In quo oppido & Sandecenſe territorium iudicatur: In Poſnanienſi, Poſnania, Coſtenum, & VVſchona: In Sẽdomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Viſlicia, Pilſna: In Caliſſienſi, Caliſſia, Gnezna, Pyſdri, Coninum, Kcina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomſci, Item Velunia & Oſtreſſouia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlouia: In Breſtenſi, Breſte, Cruſuicia, Conale, & Prædecia: In Inovvladislavvienſi, eiuſdem nominis oppidum, & Bydgoſtia: itẽque Dobrinũ, Ripinũ, & Lipnum: In Ruſſica Leopolis, Præmislia, Sanocu, Halitia, & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia:

Iudiciorũ terreſtriũ loca.

lia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucouia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum Grodlum: In Plocenſi, Ploſcum, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zavverze, Mlavva ac Srenſcum: In Maſoniuia, Cyrſcum, Vizna, Varſauia, Nur, Viſſegradum, Zacrocimum, Ciechanouia, Lõza, Zembrouia, Rozanum, & Liua: In Rauenſi Raua, Goſtinium & Sochaciouia. In Sileſia verò Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos vtrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, præfecto præſidente. Ad eundem modum & Seuerienſis Epiſcopi Cracouienſis ditio ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſque ditione iudicijs præſidebant. His iudicijs diſceptantur pleræque omnes cauſæ nobilitatis priuatæ ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iureconſulti, ac ciuiliter inſtitutæ. Regũdorũ finiũ controuerſia hoc ipſo quidem iudicio primũ diſceptatur inter equites, vel inter equitẽ & ſacerdotem: Sed ad extremũ ad Succamerariũ terreſtrem remittitur: Qui in rem præſentẽ veniens, ipſe per ſe vel per vicarium

Terreſtris iudicij cauſæ.

Succamerarij iudicium

um ſuum camerarium illius territorij cum definit, certiſque metis atque ſignis fines controuerſos deſignat. Atque hæc eſt vnica Succamerariorum iuriſdictio. Cæterum ſi cum regijs bonis equiti ſit controuerſia, non apud terreſtre & Succamerarij iudicium ea diſceptatur, Sed princeps equite poſtulante edit recuperatores aliquot de ſenatu ac terreſtribus magiſtratibus ſiue officialibus eius ſatrapiæ, in qua eſt controuerſia: quos commiſſarios appellamus.

Commiſſarialia iudicia.

Inter quos etiam Succamerarius eſſe ſolet, Qui in rem præſentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, ſi ſacerdotalis fundus & ager cum regio controuerſos fines habeat: Niſi quod epiſcopus quoque eius diœceſeos editis à principe recuperatoribus vnum aut alterum de ſuis adiungit. Eademque ratio eſt petendi recuperatores à principe in cauſa hereiſcundæ familię, ſiue diuidendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudiciū etiam præfectus exercere poteſt.

Capitaneorum ſeu præfectorū iuriſdictio

Criminales verò cauſæ de ſtupro, incēdio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata

illata ad præfectorum ſiue capitaneorum in ſua cuiuſque præfectura iudicium pertinent. Ciuiles item, quæcunque aduerſus eos equites inſtituuntur, qui certos agros & bona terreſtria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen ſua ei foro obnoxios ſeſe fecerunt, aut merent publica ſtipendia, aut ſacris initiato homini damnū vel iuriam intulerunt, aut alienum adſcriptitium detinent, aut obſtaculis deniq; liberam fluuij nauigationem impediuerunt, aut ſi quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico ſuæ quiſque præfecturæ ſexta quaque ſeptimana per ſe ipſe, vel per vicarium ſuum iudicem caſtrenſem. Atque hæ ſunt iudicij caſtrenſis cauſæ. Officij verò ſunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarū, & aliorum ſpoliatorum reſtitutio: Itemque in deprehenſos in ſcelere, & recenti, vt dicunt, crimine, aut ſi quis rem alienam apud ſe deprehenſam nō reddat domino repetenti: Ad hæc in turbatores conuentuum & iudiciorū, &

Caſtrenſe iudicium. & officium

& qui vetitis armis vtuntur: in tolerantes censuras ecclesiasticas vltra annum in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuripatronatus profanorum hominum derogant, aut pro fanospræter ius ad forum ecclesiasticum euocant, animaduersio. In quibus causis quouis tempore cuiuis quærenti præsto esse debet præfecti authoritas per seipsum, vel per suppræfectum suum: Cuius iurisdictio ad causas officij pertinet, si præfectus ipse ius non dicat. Denique furti suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus & suppræfectus eius. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt.

Regij iudicij causæ. Porrò status controuersię, hoc est, cùm de genere cuiusquam ambigitur, & eæ causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum

demum cum senatu cognoscit. Præter, si maleficium in loco domicilij principis, ipsius & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si àuthor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, absque citatione princeps eum ipse per se, vel per Marcsalcum iudicat. De personalibus verò causis ciuilibus, aut ciuiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestre vel castrense pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempore cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs citatum iudicat. Quæ citatio curialis, & post curiam vocatur. Sed eius vsus ita restrictus est, vt ea in minore Polonia cōtra eum, qui in maiore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem iudicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & administros suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & vndecunque ij sint, princeps ipse sibi, instigatore vt vocant, officij petente, & cuiuis postulanti ius dicit: Ac de prouoca-

Citatio post curiã.

Regij termini.

Exactores iniusti vbi conuenian tur.

prouocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognosci. Iniustus tributi publici exactor etiam apud episcopum, palatinum, vel Castellanum loci rectè conuenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supra memorata fora, penes principem est ius omne, & iudiciũ eorum, quæ in castris & in ipsa expeditione flagitiosè aut sceleratè admittuntur. De iniurijs quidem damnisque datis in expeditione bellica palatini vel castellani cuiuis querenti contra suæ quisque satrapiæ, vel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porrò iudicijs nobilitatis prouocatio est ad principem: Nisi quòd eæ, quæ fiunt à terrestribus iudicijs, in collquijs ferè prius disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitarijs, vt vocant, ac terrestribus magistratibus iudicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia siue palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus & castrensibus eiusdem satrapiæ iudicijs disceptan-

Iurisdictio bellica.

Appellationes seu prouocationes.

Colloquia & generales termini

disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorũ terrestrium rectè fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio. Silesij soli colloquiorum vsum nõ habent, neque principem, sed vicinorum duorum triumue principatuum iudicia appellant, in eisque acquiescunt. Verum id quoque iam exolescit, pleraque omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferẽte. Fuit aliquando in comitijs facta mentio instituendæ in Polonia nouæ iudicum decuriæ, quæ de omnibus prouocationibus absque prouocatione cognoscerẽt, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam iudiciorum cuiquã, præter principem concredere. Quo fit, vt principe plurimis & varijs iudicijs distento, & alijs multis & grauibus tam ampli regni negocijs distracto, lites in multos annos comperendinentur, nõ sine dolore & querimonia multorum præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque aut exigua certè temerè litiganti, & prouocanti, & in-

Silesiorum prouocationes.

Iudiciorũ comperendinatio.

iusto iudici pœna imminente. Vnde capitales existũt inter necessarios quoque & cognatos immicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus, & iustis propè exercitibus nõnunquam confligitur, dum offensus longa iudicij comperendinatione, armis ius suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad prouocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, iustene an iniustè iudicatum sit. Motio verò est, in qua iudex à quo prouocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, vt si iniqua & legibus aduersa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturque. Quod tamen iam fermè exoleuit. Vtrobique autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustũ decretum rescinditur, vel corrigitur, vnuersaque causa disceptatur ac dijudicatur, etiãsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temerè admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoque principis de prouocationibus nõ vna est ratio. Nam de ijs, quæ fiũt à colloquijs, nõ nisi in comitijs

Appellatio. Motio.

De prouocationibus vbi cognoscatur.

js cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudicijs. Nam de ijs quoque rectè à rege cognoscitur in comitijs, si prius ea instituantur, quàm colloquia. Itaq; indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris verè prouocationibus, quæ fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscit is cum ijs consiliarijs, quos ad manum habet, quouis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se principi necesse habet vlla ex causa exceptis fiscalibus. Tam in comitijs autem, quàm extra ea in iudicijs regijs adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri siue Referendarij: Itemq; iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ siue territorij, in quo iudicium exercetur: præter, cum de prouocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur: Habentque ij postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his ferè foris atq; rationib⁹ nobilitatis iudicia peragũtur. Nã barbaricus ille mos, & à religionis Christianę institutis

Referendarij, iudex, subiudex, & notarius terrestres in iudicijs regijs.

Duellum, siue singulare certamen.

tutis alienus, prouocandi aduersariũ ad singulare certamen, & ferro vsque ad necem vel deditionem de iure & iniuria, veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem libertimus sit nobilitati Polonæ armorum vsus, ad iudiciũ tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsoleuit. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucæ sunt, & constitutiones vel statuta regni vocantur, (Tametsi Masouij peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, siue adeò iudicum opinione. Magnam autem in ijs iudicijs vim habet exemplũ, & res in simili causa à principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiã, iusiurandum. Magnus est etiam vsus preconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in iure ciuili Romano & pontificio. Sed sunt ij ferè illiterati, plebei, & rusticani homines,

Statuta regni, & Masouiorũ.

Res iudicata.

Preco siue ministerialis terrestris.

mines,

mines, palatini vel delegati cuiuspiam Regij arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni ferè functione sua vnum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus si iudicatum non soluat, multatur & pigneratur. Condemnatur autem actori in ciuili causa, quanticunque is litem iureiurando interposito æstimauerit. Licet tamẽ iudici ante iusiurandum eius æstimationem moderari. Si nõ paruerit rei iudicatæ reus condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exoluerit, præfecti regij eius territorij, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor imploret. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adiecta certa multa, quod vadium vocãt, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur multa: Sin tertium, triplicatur, quæ vadia duplicata & triplicata appellantur.

Executio rerum iudicatarum

 tur.

tur. Quæ tamen ſublata iam ſunt, Et poſt interpoſitum vnum vadium, reus ſi pergat eſſe contumax, proſcribitur. Proſcriptus verò, ſi vi ſeſe nihilominꝰ ſuaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipſe quidem prehenditur, bona verò eius à præfecto poſſidentur, donec de reditibus eorum non modo iudicatū, ſed multæ etiam & vadia ſoluantur.

Nobilium perhenſio

Indicta verò cauſa, hoc eſt, non citatū, neque conuictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, præhendere nulli magiſtratui, ac ne principi quidem licet, præter furem à ſeruis pœnæ inter conſcios & complices ter editum, aut in maleficio quouis deprehenſum, aut qui ſatisdare nolit, vel non poſſit.

Capitanei negligentis pœna.

Præfecto remiſſiori in executione rei iudicatæ pœna eſt, abrogatio præfecturæ: Niſi fortè eam oppigneratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipſi à principe irrogatur, detrahenda de ſumma eius capitali, quoties officium ſuū nō fecerit. Oppidanis verò & plebeis magiſtratibus equitē etiam in ſcelere deprehenſum ſine pręfecti authoritate iudicare

iudicare omninò fas non eſt. Sed ſufficiant hæc nunc de iudicijs nobilitatis. Neque enim omnem indiciorum rationem & formam perſequi hic nobis propoſitum eſt.

Plebis iudicia.

Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem ſimpliciſſima,

Ruſticana.

quæ vel ab aduocatis iudiciarijs, & ſcabinis, vel à ſcultetis, vel à præfectis ſiue dominis, eorumue procuratoribus & adminiſtris ſine ſtrepitu & figura iudicij exercentur.

Vrbana.

In vrbibus verò & oppidis exactiora ſunt: Quibus equites quoque, qui in ijs domicilia & ius ciuitatis habent, ſunt obnoxij in cauſis ciuilibus duntaxat. Ea verò partim penes aduocatum & ſcabinos, partim penes decuriones ſiue cōſules & magiſtratū ciuiū ſunt, partim etiā penes magiſtros cōtuberniorū.

Magiſtrorum contuberniorum iudicia.

Cōſules ac magiſtri cōtuberniorū ſine ſtrepitu & figura iudicij iudicant, hi quidē ſinguli cū adiūctis ſibi primoribꝰ ſiue ſenioribꝰ de leuioribꝰ cauſis ſuiquiſq; generis opificū:

Conſulum iuriſdictio

Cōſules verò de quibꝰuis, Proprietatis modo & poſſeſſionis rerū ſoli, & hæreditatis, itemq; capitalibus atq; ſanguinarijs exceptis:

Scabinorū iudicia.

Quę ad ſcabinorū & aduocati iudi-

iudicium peculiariter pertinent. Parui momenti causas etiam magister ciuium solus cognoscit. A quo itidem, atque à magistris contuberniorum, ad consessum consulum est prouocatio. Ab his porrò ad regem. Inoleuit tamen multis in locis mos, vt prius præfectus, vel qui præfecti loco est, appelletur. Atque inde demum ad regem prouocetur: Idque de regijs modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alij cuipiam subsunt, in ijs prouocationes fiunt ad eorum dominos: Ab ijsque sine prouocatione iudicantur. Sed si quis aduersus eum, qui ipsi non subest, iniustè iudicauerit siue per se, siue per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porrò episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pōtificis max.) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum aduocato iurati præsident) accuratior seruatur processus iudiciarius. Exercetur q;

Nobilitatis & sacerdotum oppida non subsunt iurisdictioni regiæ.

Iuratum iudicium.

turque id ferè inter conciues quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis verò & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud que hoc expositum. Est & tertium genus iudicij huius, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob grauiores causas magistro ciuium præsidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primariarum vrbiū. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes ferè vtuntur. Neque enim ijsdem ij cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem, vbi ius Culmense viget, ad Varsauiensem, vel Plocensem, hinc porrò olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratum, atque inde demum ad regē prouocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, vbi iuris Teuthonici Magdeburgensis vsus est, olim ad Magdeburgensem ciuitatem prouocabatur. Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddā iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod

Prouocationum & legum ratio, quibus oppidani vtuntur.

Culmense ius.

Magdeburgense.

Iudicium iuris supremi Theuthonici. quod iuris supremi Teuthonici siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno procuratore eiusdem arcis præsidente, non tamen iudicante, iudicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumuis ciuitatum & oppidorum iudicijs. Inde verò prouocatio est ad aliud

Sex ciuitatum iudicium. iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo eiusdem Cazimiri instituto bini certorum oppidorum decuriones siue consules Cracouiā conuenientes

Hist. lib. 12 in arce ius dicunt sine prouocatione. De quo in historia fusius persecuti sumus.

De prouocationibus ab vrbanis iudicijs vbi princeps cognoscat. Cognoscit autem princeps de prouocationibus ijs, quæ ab vrbanis & rusticis iudicijs veniunt, & omninò de controuersijs plebeiorum suæ ditionis atque etiam de querimonijs aduersus præfectos suos, vbi libet, etiā extra regnū, & cum quibus vult cōsiliarijs. Sæpè etiā cōsiliarijs & Referēdarijs, aut Secretarijs earū cognitionē delegat, sed ita, vt ipse tamē ad extremū, ijs referētibus statū cōtrouersiæ, decernat: præsertim

Cracouiensis ciuitatis priuilegiū. si causa ad equitē pertineat. Soli Cracouiēses ciues hoc præditi sunt priuilegio quod

quod à Senatu vrbano non nisi ad principem est prouocatio, & quod eius, itēque Cazimirien. & Clepariern. ciuitatū causæ ab eo nō nisi Cracouiæ iudicantur.

Scultetorū iudicia. Habēt & sculteti siue aduocati hæreditarij pagorum & oppidorū nōnullis in locis inter se peculiaria iudcia. A quibus item ad ius supremum Teuthonicū, & inde ad sex ciuitates, vel ad principem prouocatur. Iure autē suo quisque iudicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerū Polonico tantū iure iudicātur:

Homicidij iudicium & pœna. Quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidē crimine cōprehēsus, cædē capitis luit supplicio. Post interpositā verò viginti quatuor horarū morā, ad certā & lege cōstitutā capitis æstimationē dānatur: quæ diuersa est equitis ac plebeij: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa: Pro equestri verò, solis liberis & hæredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cęde vltra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annū totū exulauerit. Cæterū plebeio equitem

equitem interfecisse, capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, vt crebescant magis indies iurgia cædesque. Executio rerum judicatarum contra oppidanos & vrbanos penes magistratum est in sua quemque ciuitate, aut si is negligat, domini, vel præfecti auxilium implorabitur. Et hacten⁹ quidem de iudicijs. Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de causis ea habentur: propter consultationes de republ. & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memorauimus, ea potissimum forma reipubl. placuisset, in qua penes vnum quidem esset iudiciorum, & rerum omnium in bello & in pace summa, sed vt is rerum agendarum & iudicandarum consilia cum compluribus consiliarijs communicaret, hi porrò cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus principis assidui esse non possent, placuit, vt ij ad certum locum & diem conuoca-

Executio vrbanorũ judiciorũ.

Comitiorum ratio.

conuocarentur à principe, ad exercenda cum ipso iudicia, consiliaque de republ. capienda. Hæc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conuẽtus vocant. Qui olim simplicioribus & melioribus seculis bidui vel tridui spacio peragebantur. Augescentibus deinde iudicijs, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, vt pro re noua & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est auorum ferè nostrorum memoria cum vniuersa nobilitate, & vna de omnibus ciuitate Cracouiensi communicata sunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, siue, vt vulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem vnam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus: Nempe sciscendi in bellum tributi causa. Deinde verò, cum siue incuria principum, siue consiliariorum conniuentia, multa, quæ ad salutem

Comitia vetusta.

Nuncij terrestres.

Hist. lib. 77.

tem & amplitudinem reipubl. pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogatiuæ minui viderentur, ad alias etiam consultationes de republ. accedere cœperunt, non vt consiliarij, sed vt monitores principis atque consiliariorum, & custodes libertatis, & prærogatiuarū nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile sanè & salutare in primis genti Polonæ (si eo rectè vtatur) institutum, & ad optimè constitutarum olim rerumpubl. Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principum & potentium libidini, inertiq́ue & inutili administrationi reipubl. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent institui, indicuntur prius à rege nobilitati conuentus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq́ue oppida: Maioribus quidem Polonis, hoc est Posnaniensis & Calissiensis satrapiarum equitibus Srodam: Cracouiensi verò satrapiæ Prossouiam: Sendomiriensi Radomiam: Siradiensi

Conuent' particulares.

ensi Schacouiam, excepto Velunensi tractu, qui suum peculiarem conuentum Veluni habet: Lenciciensi Lenciciam: Cuiauijs Radeouiam: Dobrinenses tamen separatim Ripini conueniunt: Russis Visnam præter Chelmenses, qui & ipsi Chelmæ suum habent: Podolijs Cameneciam: Lublinensi satrapiæ Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianzum in eodem tractu: Masouijs Varsauiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensis Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis, (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliarijs & magistratibus terrestribus, siue, vt vulgò loquuntur, cum dignitarijs & officialibus eiusdem satrapiæ, vel tractus ad templum conuenit, & implorata sacro publico ope diuini numinis, legationem regiam audit, vbi, quando, & quibus de causis opus sit haberi comitia: Deinde præeūtibus cōsiliarijs legatos suos siue nūcios deligit, eisq́; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel vniuersè potestatem facit curandi ea, quæcunque in communeè republ. fore

re videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui priuatum habet negocium, & litem in comitijs. Finitur nunciorum poteſtas vnicis comitijs. Nec idem ſanè eſt in omnibus ſatrapijs eorum numerus: Verū pro numero territoriorum eſſe debere exiſtimatur. Nuncijs ita creatis in particularibus conuentibus, mox inſtituuntur alij conuentus, quos generales vocant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Nouaciuitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracouienſis, Sendomirienſis, Ruſſicæ, Podolicæ, Belſenſis, & Lublinenſis Satrapiarum, Ad illum verò reliquarum proceres, & nuncij recens creati, ac de nobilitate qui volunt, conſtituta itidem à principe die conueniunt, auditiſque iterum mandatis regijs, mandata nobilitatis, & quæ poſtulat vſus reipubl. inter ſe conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo vbi conuentum eſt, re ſacra ſolenni itidem in templo publicè peracta, itur ad aulam. Ibi principe & conſiliarijs in corona conſidentibus, adſtantibusq;

Conuentus generales.

Comitia regni.

buſque ponè ſecretarijs & nuncijs, Cācellarius vel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune conſuli operæprecium ſit. Deinde conſiliarij, ab Archiepiſcopis & Epiſcopis orſi, ordine dicunt ſententias. Hinc nuncij petita à rege venia ſecedunt in aliud conclaue, ijſdem de rebus inter ſe conſultaturi. Reuerſiq; ſiue eadem, ſiue alia die, per vnum aliquem exponunt id, quod ipſis in commune viſum eſt, quid probent, quid uere requirāt. Nonnunquam pluribus mandant, ſi plura ſint negocia proponenda, vt ſuum quiſque ediſſerat. Non modo enim ijs de rebus, quæ principis nomine propoſitæ fuere, ſed etiam ſi quid aliud ipſis in mentem venit de republ. poſtulant, vel admonent. Id verò ſi eſt eiuſmodi, vt conſultationem requirat, & ab eorum functione non alienum eſſe videatur, dicuntur etiam de eo ſententiæ à ſenatoribus, excluſis nuncijs: interdum etiam non excluſis. In omnibus autem conſilijs poſtremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis

 &

& legis habet vigorem , dummodo prioribus legibus , nobilitatisque aut ſacri ordinis prærogatiuis ne aduerſetur. Tunc enim refregari placito principis non ſolum ſenatui, ſed etiam nuncijs fas eſt. Itaque in eiuſmodi conſultationibus ſuſpendit ferè ſententiam ſuam rex , donec inter nuncios & ſenatores, maiorumue eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum eſt. Cætera autem conſilia de republica quæ legibus disertè excepta non ſunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum ſenatu ſolo princeps communicat.

Iudicia comitialia.

Quemadmodum iudicia quoque cum eo ſolo exercet , minimum biduo vel triduo ſingulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è ſenatu delegat. Atque ij quotidie ferè, feſtis diebus exceptis , iudicant. Verum ab his quoque aſſeſſoribus. (Sic enim vocantur ij iudices) ad regem prouocatur. Atque ij ſtatum controuerſiæ cuiuſque , decretumque ſuum in conſeſſu reliqui ſenatus exponunt.

Senten-

Sententias tamen denuo non dicunt.

Controuerſiarum inter eccleſiaſticum & equeſtrē ordinem arbiter Rex.

Publicarum inter ſacrum & militarem ſiue equeſtrem ordinem controuerſiarum arbitrium atque tranſactio penes Regem eſt , Comitia quot annis , niſi quid fortè impediat, inſtitui vſitatum eſt. Nihil tamen prohibet , quo minus vel rarius, vel crebrius inſtituantur. Crebrius quidem vt id fiat, requirit iudiciorum & prouocationum diſceptandarum multitudo : Tametſi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum , ac ſextum ferè menſem. Locus certus comitijs habendis olim nullus erat. Sed vbi principi collibuerat , etiam ſub dio & in territorijs , ea peragebantur,

Comitiorū locus.

Poſtea lege in vnum concluſa ſunt oppidum , in vmbilico ferè & meditullio totius Poloniæ ſitum Petricouiam. Sed iam ea inde noua lege in gratiam Lituanorum Varſauiam tranſlata ſunt. Poteſt tamen Rex aſſentiente ſenatu , iuſta aliqua de cauſa alibi quoque ea inſtituere. Nec illud

 præter-

prætermittendum eſt, Quòd inicio comitiorum nuncijs nobilitatis ſingulis certa pecunia in victum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia ſenatori ſine iuſta cauſa, lege multa irrogatur: Sed ea vix vnquam à rege exigitur. Habet eccleſiaſticus quoque ordo in Polonia ſua comitia: quæ ſynodi græco, ſed latinis non inuſitato nomine appellantur. Quarum cauſas & vniuerſam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandū eſt, quòd licet Archiepiſcopus Leopoliēſis ſuam habeat prouinciam à Gneſnenſi diſtinctam, tamen & ipſe, & ſocij, vel, vt vocant, ſuffraganei eius Epiſcopi, Gneſnenſis Archiepiſcopi authoritatem agnoſcunt, cum in prouocationibus & iudicijs, tum in Synodis: Ad quas ab illo euocantur. Eſt autem ius, mosque, Petricouiæ, Lenciciæ, aut Louiciæ prouincialem ſynodum tertio quoque anno, niſi res maiorem celeritatem, aliumue locum epiſcoporum conſenſu poſtulet, inſtitui: & adhiberi in conſilium abbates & præpoſitos mona-

Synodi ſacerdotum.

Gneſnen. archiepiſcopi prærogatiua

monaſteriorum, & collegiorum ſacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel ſingulos duntaxat. Sed nos à ſynodis & comitijs ad bellum tranſeamus. Id autem in hac gente à nobilitate geri vſitatum & legitimum eſt antiquitus: Quæ cuncta equeſtris militat, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publicè inſtituta ſit bonorum æſtimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius diſciplina & fide, arbitrarius factus eſt, nō ſine reipubl. totius incommodo & iniuria. Arbitrarium eſt & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non poſſunt, pedeſtres militant. Sculteti quoque ſiue aduocati hæreditarij, & quicunque fundos terreſtres hæreditarios habent, non ſunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, ſi quis paterfamilias à bello abſuerit, aut filium adultum, fratremue, qui ipſe ſeparata bona, & militandi neceſſitatem non habeat, pro ſe non miſerit. Cæterum pupillis impuberi-

Belli gerēdi ratio.

Pœna non militantiū

 bus,

Militiæ immunitatem qui habeant.

bus, ægrotis, ſenio confectis, & viduis per neceſſarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terreſtres, præfecti arcium in finibus regni ſitarum, vicarij cæterorum præfectorum iuriſdictionem habentium, Vicecapitanei & Burgrabij: & qui reipubl. cauſa abſunt. Habet item ordo cunctus eccleſiaſticus, præter eos ſacerdotes, qui bona terreſtria hęreditario, ſeu alio quouis, quàm ſacerdotiorum iure & nomine obtinent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimiſſis quoquouerſus per præfecturas literis ſigno regio conſignatis: Quæ deinde in pertica reſti alligatæ (vnde reſtium nomē acceperūt) à preconibus ſiue miniſterialibus terreſtribus ad dignitarios & officiales, ſiue magiſtratus, primoreſque nobilitatis cuiusque præfecturæ ſublimes & conſpicuæ circumferuntur, & in foris vrbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autē id fieri oportet interpolatis quaternis ſeptimanis: Niſi decreto comitiali tempus id accidatur, binæq; reſtes cōiūgātur. Poſt tertias demum

Reſtas ſeu reſtium literæ.

mum reſtes domo ſe quiſque mouet ad ſuæ ſatrapiæ conuentū ad certū locū certāque diem inductū. Inde porrò authore ac ductore palatino cum ſui quiſque territorij Caſtellano ad conſtitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiſcuntur. Verum hoc quoque, vt alia nonnulla rectè à maioribus inſtituta, augeſcente indies equitum licentia, conniuentiaque magiſtratuum, in deſuetudinem abijt, magno non modo ſacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipſius nobilitatis prædiorū, & adſcriptitiorū incōmodo dānoq;. Neceſſe autē habet princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtib⁹ in bello captos redimere, ac dāna amiſſorū equorū, quæ ij extra fines regni acceperint, exoluere. Captū verò hoſtē, nobilē præſertim, is qui cepit, principi tradere debet, acceptis pro eo duob⁹ florenis. Vſu venit nōnūquā, vt hæ copiæ diuidātur à principe de ſentētia ampliſſimi cōſilij, Ac cæteris quidem aduerſus hoſtē proficiſcētib⁹, vni⁹ aut alterius ſatrapię nobilitas, vel pluriū, ſi opus ſit, ad prę́ſidiū eius oræ, vnde itē belli aliqua

Bellicæ leges.

eſt

est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copiæ, externis penè incredibiles, & cum quibus suis maximarum gentium opibus ac diuitijs comparandæ: Quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illata bella propulsando, sed foris etiam hostes vlciscendo, fines imperij longè lateque proferendo, & amicis atque socijs succurrendo. Sed cum abuterentur ij nonnunquam obsequio nobilitatis, eamque creborum ac diuturnorum, minimeque necessariornm bellorum incommodis exercerent, lege cautum est, intra hos ducentos annos, vt ne liceat regi bellum facere sine comitijs & assensu amplissimi consilij: & vt nobilitas fines quidem regni, quoties, & vbi opus est, absque vllo stipendio tueri ne cesse habeat, non sine principe tamen, præterquàm in interregno. Cæterum extra fines ne ad vllam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quẽlibet hastatum equitem quinque marcis,

Bellica expeditio nõ indicitur sine comitijs.

Nobilitatis officiũ.

cis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos prẹter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus: Verum is peditatus nõ multus est, & sternendis muniendisque vijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agrestes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cùm autem lentior sit expeditio hæc vniuersa, & nonnunquam ciuibus & amicis magis, quàm hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris & equestris ad subitarias Tatarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus ab alterutro duce

Oppidanorũ munia in bello.

Mercenarij milites.

 exerci-

exercitius longe laxiori poteſtate,& ſeueriore diſciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Eſt autem ſtipendium trimeſtre in equitem quidem ſenum, in peditem verò quaternorum florenorum antiquitus conſtitutum. Perexiguum id ſanè eſt, niſi in magna alioqui rerum omnium ad victum paſtumque pertinentium copia & vtilitate, longè leuius etiam precium rebus venalibus bellica lex imponeret,& charitas patriæ, ſtudiũq; bellicæ virtutis & gloriæ, & ſpes adipiſcendorum publicorum honorum magis, quàm vlla merces iuuentutẽ multitudine & ocio abundantem ad facienda ſtipendia excitaret. In hoc verò ſtipendium publicè confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgò vocant, agreſtibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati ſubiectis, imperato. Quo illi nõ inuiti agrorũ domorũque ſuarum vexationẽ redimunt, ſi modo redimunt, mercenariorum etiam militum, non contentorũ ſtipendijs ſuis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec ſacerdotum nec nobilitatis,

Stipendia equitum & peditum.

Tributa ſiue exactiones.

tis, atque adeò neque regis ipſius bonis abſtinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum ſeu manſum (certus agri modus is eſt:) Ex oppidis verò oſtiatim penditur. Quinetiam venalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis penſitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & ſculteti ſiue aduocati de ſuis agris, itẽque equites ij, qui nullos habent adſcriptitios, & plebei, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua, vel opera ſua victitant. Doctores, magiſtri, & ſcholaſtici, & qui literarum doctrinæque ſtudijs vacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſitate aliquando plebi vniuerſæ, exceptis ſcholaſticis imperatum: Quod quia de ſingulis capitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquam & ipſa ſibi nobilitas cum rege & proceribus tributum de agris, vel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi vſus & neceſſitas poſtulet. Non niſi in comitijs autem hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem conſentienti-

Capitale.

tientibus consiliarijs pariter & nuncijs terrestribus. Cęterum ecclesiasticus ordo vnà cum bonis & hominibus suis iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ non modo militiæ perpetuam, sicuti superius attigimus, vacationem, sed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori tempore oppidanos & agrestes suos tributis, quæ cæteris imperantur, vltro reipubl. gratia subiecit. Nunc iam pro lege habetur, vt quoties regijs & equitum subditis tributum imperatur, nec hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquã sacerdotes cum Episcopis rogati, vrgẽte necessitate, & charitate patriæ suadẽte, de suis sacerdotijs certam redituum suorum portionem. Quam pensionem contributionem appellant. Eius verò decernendæ ius est penes synodũ prouincialem. Exigendæ verò penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisque diœcesi mandauerit. Superiorum autem illorum tributorum, quę plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis

Ecclesiastici ordinis immunitas.

regis arbitratu, nonnunquam de senatus atque nunciorum sententia per satrapias compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quàm ipsum tributum. Dispensatio penes regem ferè & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa alijs comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoscimus, excogitata est noua ratio comparandæ in defensionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benigniss. Sigismundus Augustus quartam partem reddituum regiorum in eum vsum perpetuo reipublicæ concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Rauensi constitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de vniuersa republ. Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamuis eodem cum Polonis regno contineatur, tamẽ quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria iudicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem

Quarta regiorum redituum.

De Prussia

nem à reliqua Polonia diuersam habet antiquitus. De his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortassè fuerit si de ducali quoque obiter attingamus.

Ducalis Prussia.

Igitur ea pars Prussiæ, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo deuictis barbaris populis sub iugum Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra vsque tempora ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariæ militiæ Hierosolimitanæ dixere, paruit. Cuius ordinis præses Magister generalis, socij verò administrationis, & præfecti territoriorũ præceptores & commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & socijs, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, vnàcum episcopis in verba regis Poloni iurarunt, & aliquãdiu maiestatẽ eius comiter conseruarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgensi Magistro, viró excelsi animi, & rei militaris perito, authore detrectassent, Sigismundus rex senior,

Albertus Marchio Dux in Prussia.

nior, vt se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumq́ue molestia liberaret, & Poloniæ Lituaniæq́ue tranquillitatem maiorem præstaret, fractis ijs bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abiecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro Ducem in Prussia iussit esse, hæreditariumq́ue principatum ipsi cum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, vt ij in verba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & vbi vsus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumq́ue episcoparum suppressione auctior, subduce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas, magistratus mandante. Vtinam quidem is sacra inta-

Prussia feudalis facta.

intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia verò, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (vnde ferè detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipubl. sed leges tamen suas & instituta à Theuthonibus ferè hausta, vel post subactos & fermè extirpatos priscos & barbaros Prussos, deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoq; à senatu regni seiunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Vtitur autem omnis fermè Prussia ducalis iuxta ac regia iure municipali, quod Culmēse vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc vsque diem. Eruitur id quidē è tenebris, & colligitur, sed nōdum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraumburgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam vtrunque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense:

Regiæ Prussiæ respublica. *Hist lib. 27* *Leges Prussorum.* *Culmense ius.* *Lubecense* *Magdeburgen. & Saxonicum.*

se: indeq; etiam ad Romanum, quibus de rebus neque Culmensi aut Lubecēsi, neque Magdeburgensi & Saxonico iure, neque plebiscitis ciuitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. Dedit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ Regiæ, partim Gdanensi ciuitati peculiariter. Easque auxit optimus eius filius Sigismundus Augustus, cum in ea vrbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam cum idem rex comitiali decreto clarissimos & prudentiss. aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem ciuitates corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condederunt ij leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is, qui fuit princeps eius legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carncouius VVladislauiensis Episcopus in lucem edidit. Vectigalia Regia non ampla sunt in Prussia: Eaque proueniunt potissimum è ciuitatum pensioni-

Regiæ constitutiones *Stanislaus Carncouius Episcopus VVladislauien.* *Vectigalia Regia Prussica.*

ſionibus, agris, & prædijs inſulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum ſuperioribus temporibus acciſæ, aut prorſus alienatæ ſunt. Quod itidem alijs quoque vectigalibus in ciuitatum ius trãslatis factum eſt. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam regis ſcitis vel decretis ſuperiori tempore compenſabantur. Metallorum ea regio ferax non eſt: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: eaſq; merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis nauibus & vaſis, exornandisque domibus aptam, & cerã, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hæc ei ferè ſuppeditat Ruſſia, Samogetia, & Lithuania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium maiorem copiam eædẽ regiones, & Maſouia cæteraque Polonia ratibus & nauibus fluuiatilib9 ſubminiſtrant. Accipit autem ea viciſſim transmarinis commercijs vina, oleum, aromata, ſaccarum, ſal, & alia condimenta menſarum, telam item & pannos

Naſcentia in Pruſsia. Pruſſorum commercia

nos

nos laneos iuxta ac ſericeos, & quas prę terea mittit Luſitania & India diues cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Pruſſia transmittit. Hinc eſt vulgò ſimul & nobilitati res lautior, veſtitusque, & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas priſca adhuc fermè retinetur. Vtinam compotationes eſſent moderatiores. Sed eſt id commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Pruſſis ordeacea cereuiſia craſsiore fermè peraguntur. Vini non magnus eſt vſus. Diſtinguuntur Pruſsi, itidem ac Poloni, ſacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulò meliore eſt conditione plebs in Pruſsia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate iure, & ijſdem legibus vtitur, prærogatiuis modo quibuſdam inferior: per quas tamen plebeij neque à bonis terreſtribus, neque ab honoribus & magiſtratibus, neq; à ſacerdotijs, neque à conſilio publico arcentur. Nec nobilitas modeſta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoq; vnà cum ſacro ordine nonnihil de immunitate

Pruſſorum viuendi ratio.

Nobilitas & plebs Pruſsica;

 ſua

Ordo ecclesiasticus in Prussia.

sua reipubl. & cōcordiæ gratia. Sacerdotibus iustus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monachæ, cùm nostra memoria præsultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiamnunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, totidem Succamerarijs, & tribus primarijs Ciuitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum verò bini consules legati siue Nuncij pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus, & moderator, Varmiensis. In qua episcopa me Pius eius nominis quintus pontifex max. vltro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assentiente) ante sex annos, Coadiutorem, vt vocāt, dedit, successoremque designauit, & collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergò princeps

Senatus siue consilij Prussiæ.

ceps senatus Prussicis Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat: Quorum hic Teuthonum Crucigerorum opera quodā tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisis redditibus, & episcopa. ecclesiaque in ditionem ordinis ipsius redacta: Ille verò, Varmiensis inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam authoritatem agnouit. Nunc verò à permultis annis in nulla prouincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri & ordinis dominatum nunquam agnouit, amicitiam & societatem, cum & ipse plerunque Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo, & ecclesiæ suæ. Ad regnum verò Poloniæ ante centum annos certis pactis cum rege Cazimiro initis sese adiunxit. VVladislauiensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania. Atque ea tota fermè in diœcesi ipsius est, indeque Pomeraniæ quoque Episcopi titulum is vsurpat, sed ad Prussi-

Varmiensis & Culmensis episcopi.

VVladislauiensis etiam Pomeraniæ Episcopus.

cum consilium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Marieburgensis, qui ante hac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarij itidem atque Palatini: Ciuitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapijs siue palatinatibus singulæ, eundem ordinem seruantes inter se in consilio, quem sui Palatini: Hoc est concilium Prusicum. Consiliarios terrarum Prusiæ vocant: Quos & ipsos more aliorum iuratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam ab alijs iurisiurandi rationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prusia, ipso præsente: Sin minus, nonnullis magistratibus Prusicis ad id delegatis in arce Marieburgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, iurat. Ciuitatum delegati iniurati ad consilium admittuntur, aliquone priuilegio, an per abusum, nescio. Habent autem consiliarij Prusici sua loca, & ius dicendæ sententiæ in amplissimo totius Regni Polonici consilio. Verum ea loca ante aliquot

Varmiensis Episcopi iuramẽtum.

Consiliarij Prusiæ ad Senatũ Regni pertinent.

quot annos post auctum Lituanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen, vt nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos consideant. Ad calcem operis huius ea singula secundum nouam constitutionem Comitialem inter alios notata sunt. Palatinorum iurisdictio & authoritas in Prusia maior est, quàm in cætera Polonia: Penes eos sunt multæ, & supplicia delinquentium, rerumque iudicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra vrbes ij præstant. Castellani & Succamerarij eodem sunt iure, quo in Polonia. De Episcopis paulò post dicemus. Pręter hos autem magistratus, habent Prusi thesaurarium, pręfectos arciũ, siue capitaneos, gladiferos, iudices, & scabinos: verũ ij nõ pertinẽt ad cõsiliũ. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & administris regiorũ bonorum & prouentuũ, atque etiã tributorũ publicorũ exigit, & vel ipse administrat vel thesaurario Regni tradit. Olim is Oeconomus fuit seu

Palatinorũ potestas.

Magistratus Prusici.

Thesaurarius

Gladiferi. ſeu procurator Marieburgenſis. Gladiferos ſingulos habēt Culmenſis & Pomeranicę ſatrapię. Iudices. Iudices nouē ſunt. In Culmenſi quidem & Marieburgenſi ſatrapijs ſinguli: in Pomeranica verò ſeptem, nempe totidem, quot territoria. Pomeraniæ territoria. Sunt autem ea, Slochouienſe, Tucholienſe, Succenſe, Derſauienſe, Zucouienſe, Puſcenſe, & Mirachouienſe: habentque ſinguli iudices in conſilio ſcabinos iuratos aliquot. Præfecti. Præfecti, arcium & redituum regiorum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam fermè habent, præſertim in nobilitatem, neque in oppidanos amplam: In agreſtes ampliorem. Marieburgenſis præfectus. Solus Marieburgenſis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agreſtes iuriſdictionem habet: arci modò præeſt, eiuſque præſidio: quod perpetuum eſt. Cæterū conſtitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magiſtratibus prærogatiuas habet, velut generalis locum tenens Regis in Pruſſia. Reddituum verò & ſubditorum regiorum, & ſartorum tectorum eius ipſius arcis curationem

tionem habet theſaurarius. Igitur primaria totius Pruſſiæ præfectura Marieburgenſis eſt: Cui Polonus antiquitùs preficitur, Nunc primus de Pruſſis, è Polonia tamen oriundus, ei præeſt, vir vigilantiſſimus, & omni genere virtutum ornatiſſimus, mihique amiciſſimus, Ioannes Coſtka, nuper, dum hæc nos recognoſcimus, Palatinus Sendomirienſis à nouo Rege Henrico creatus. Ioannes Coſtca palatinus Sēdomirien. Secundum hanc in eadem ſatrapia ſunt hæ præfecturæ, Stumenſis, Gneuenſis, Nouenſis, & Stargardenſis ſiue Starigrodenſis. Præfecturę Pruſsicę. In Culmenſi, Brodnicenſis, Grudentina, Radinenſis, Golubenſis, Rogoznenſis, Bratheinenſis, Coualienſis, Coprivvnenſis: In Pomeranica, Slochouienſis, Succenſis, Tucholienſis, Derſauienſis, & Puſnenſis. Torunenſem verò, Elbingenſem, & Gdanenſem præfecturas ciuitates ipſæ ſibi regia indulgentia, & ex pacto vendicarunt, & per magiſtratus vrbanos adminiſtrant. Epiſcopi cum collegijs ſuis ſuos & ipſi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos ferè burgrabios vocant, ſuoſque iudices, & ad-

 uocatos

uocatos,& oppidanos magiſtratus. Habent & Cancellarios, & officiales ſuos in cauſis eccleſiaſticis vterque Epiſcopus. Habent enim vtrãque iuriſdictionem & ampliſſimam poteſtatem in ſuos. Varmiẽſis quidem epiſcopa in nulla cenſetur ſatrapia: Vno autem, & nõ interpolato ambitu in modum principatus bona certis finibus peculiariter circumſcripta,& arcibus atque oppidis exculta habet: Eaque ſic diuiſa, vt duas partes Epiſcopus, tertiam collegium, ſiue ue capitulum obtineat. In his vtrique ſubiectam nobilitatem habent, & liberam iuriſdictionem, ab omni Regiorum magiſtratuum iuriſdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingenſis ciuitas cum ſuo territorio ad Varmienſem diœceſim: Quamuis iam aliquamdiu hæreticæ labe infecta conniuentibus regibus ab eccleſiaſtica Epiſcopi iuriſdictione ſeſe ſubtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natãgia ante 200. annos eiuſdẽ epiſcopi iuriſdictioni ſubiectę fuiſſe, & ſupra ſex millia manſorũ tũc Epiſcopo Varmienſi per fraudẽ & iniuriã Cruciferorũ detracta eſſe memorãtur. Subditi epiſcopi & collegij

Varmienſis diœceſeos ius & prærogatiua.

legij

legij Varmienſis eodẽ, quo cæteri Pruſſi iure municipali vtuntur: Sed habent etiã peculiaria inter ſe autẽ communia inſtituta: Quæ Landtzordnung/ hoc eſt, terræ cõſtitutiones vocãt. Cõuentus etiã cõmunes habẽt. Ad eos autẽ nobilitas, ciuitates, & ſculteti cũ liberis (de quibus poſtea dicemus) euocati, pro ſe quiq; binos vel plures etiã è ſingulis territorijs procuratores ſiue legatos mittũt, ijs de rebus, quæ in cõſultationẽ veniũt, cũ epiſcopo & legatis collegij cõſtituturos. Cęterũ ea nobilitas omnis, & aduocatus, & ciuitates, præter iuſiurãdũ, quo partim in epiſcopi, partim in ſacri collegij verba iurãt, nouo quoq; Regi, ac deinde decimo quoq; anno ei ipſi ex pacto fidẽ ſuã obſtringunt. Tametſi de decimo anno indeſuetudinẽ abijt, ſublata cauſa. hoc eſt, pacatis prorſus rebus Pruſſicis, & extirpato ordine Teuthonicę militię. Iurãt etiã Sacerdotes, quãdo certũ aliquod ſacerdotiũ adipiſcũtur: Primarij tamẽ, qui pręlati & Canonici cathedr. appellãtur, intra mẽſẽ, poſteaquam in id collegiũ cooptati ſunt, ſed hęc Regum fortaſſis indulgẽtia pacatis prorſus rebus Pruſſicis in deſuetudinem abiere.

Canonicorum & Pręlatorum Varmien. creatio.

Eos

Eos autem pontifex quidem max. creat, collegium verò vnà cum Epiſcopo eligit alternis menſibus: Excepto Præpoſito, qui à Rege editur, ſiue præſentatur, ab epiſcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & ſuffragium habent in collegio, ſiue capitulo, niſi ſint etiam canonici. Culmenſis eccleſiæ collegium ad quatuor canonicos redactum eſt. Qui ſinguli à cæteris vnà cum epiſcopo cooptantur. Ipſe autem epiſcopus à ſolo rege deſignatur, à pontifice max. creatur. Cęterũ Varmienſis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propoſitis, vnus ab eius ipſius eccleſiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum ſacris pontificalibus ad præſcriptum eccleſiaſticorum canonũ initiatur. Magiſtratus terreſtres in Pruſſia quoque, itidem ac in Polonia, à rege creantur: Iudex tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs & cætera nobilitate de conſeſſu ſcabinorum delectis, ab eo editur: Scabini ſoli à palatino cum cæteris dignitarijs illius loci creantur.

Epiſcoporum Pruſſ. deſignatio

Magiſtratuum Pruſsicorum conferendorũ ius.

antur. Sunt autem & Pruſſici magiſtratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari poſſunt, niſi beneficio ac diplomate regio ſibi proſpexerint. Ciuitates à decurionibus, ſeu conſulibus, & quidem Germanicæ linguæ & ſanguinis (Polonos enim pro externis habẽt, & neq; ad artes mechanicas perdiſcẽdas admittunt) regũtur: Quorum non idem vbique, certus tamen eſt numerus. Et ipſi ius habent cooptandi, quos volunt, in ſua collegia, quoties vacat locus, eoque maiore ſunt dignatione & authoritate, quando volunt, & obſequentiorem habent plebem. His præſident magiſtri ciuium, à decurionibus ac de numero ipſorum delecti, & ipſi, itidem atque decuriones perpetui, in primarijs quidem vrbibus quaterni, in cæteris verò oppidis bini, per vices annuum gerentes magiſtratum. Habent item ſingulæ ciuitates iuratos iudices, ſiue ſcabinos, qui à decurionibus ſiue conſulibus leguntur: Et ipſi autem perpetui ſunt, niſi fortè in numerum conſulum cooptentur. Neque enim eundem conſulem & ſcabinum

Ciuitatum Pruſsicarũ magiſtratus & adminiſtratio.

Conſules.

Magiſtri ciuium.

Scabini.

num esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: vbi pars consulum loco scabinorum iudicia exercet. Cæterum vnus è consulibus eis præficitur, quem sculterum vel iudicem vocant. Primariæ tres ciuitates etiam præfectos habēt singulos, vt dudum memorauimus, quos vocant burgrabios, & eos quidem annuos ferè: Qui tranquillitatis vrbanæ, ac totius territorij curam gerunt, causasque priuatarum iniuriarum & sanguinarias iudicant, & pro ijs multas irrogant. Hunc solum magistratum rex in ciuitatibus creat, sed non nisi vnum è sex vel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis. Iidem autem consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centum viros, alibi verò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditio-

Scultetus.

Burgrabij ciuitatum

Capita multitudinis.

seditionem erumpant, vt nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, præsidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde verò ad Regem. In oppidis verò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burgrabios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad priuatorum hominum inter ipsos controuersias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus communicarunt. Ab eo verò iudicio in primarijs quidem ciuitatibus ad consules ciuitatis cuiusque, in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porrò vtrinque ad regem prouocatur. Rex verò de quibusuis prouocationibus vbilibet, & cum quibus vult cognoscit. Plerun-

Iudiciorū ratio

Iudicia vrbana.

Prouocationum ratio.

Plerunque etiam cognitionem delegat Cancellarijs & iureconſultis. Alioqui priuatum neminem è Pruſſia regi euocare licet, exceptis ijs cauſis, quæ ſunt fiſci, & iudicij regij propriæ. Magiſtratus terreſtres iuxta ac vrbanos euocat de ijs duntaxat, quæ in magiſtratu perperàm & præter officiū ſuum egerint: vel, ſi mauult, conſiliarijs Pruſſicis eas delegat, in comitijs cognoſcendas. Delegat etiam vel ijſdem, vel quibus vult, cauſas fiſci ſui, finium regundorum cum ſuis bonis, ac diuidundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: Quaſuis item alias ab alijs ordinarijs iudicibus per prouocationem ad ſe deuolutas. Comitia bis quotannis habentur in Pruſſia ſtatis temporibus: Maio quidē menſe Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina iam Toruniam, propter maiorem cōmoditatem vrbis, translata ſunt. Ex iuſtis tamen cauſis ea quoque loca mutari poſſunt. In ijs comitijs à conſiliarijs de republ. in commune conſultatur, ſiue vltro, ſiue ex præſcripto regio: de prouocationibus terreſtrium & oppidano-

Commiſſa- ria iudicia.

Comitia Pruſsica.

danorum iudiciorum cognoſcitur: & omninò iudicia vel à rege delegata, vel ſi qua ſunt, alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Pruſſis, ſeu ducis ipſius legatis nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Marieburgi, conſtituta certa die conuentus habentur, & conſultationes de legibus, & alijs rebus communibus, & controuerſijs. Non ita pridem in Pruſſia quoque nuncij nobilitatis & minorum ciuitatum in comitijs adhiberi cœperunt, tributi ſciſcendi cauſa: cuius decernendi poteſtatem neque rex, neque conſilarij ſoli vſurpant. Ad regni quoque comitia nuncij nuper adeò mitti cœperunt. Sciſcitur autem cereuiſiarum tributum plerunque in vſus publicos, vel in gratiam regis, & non modo à cauponibus, verumetiam ab ijs, qui eam in ſuos familiæque ſuæ priuatos vſus coquunt, penditur: vocaturque id vulgò ciſa vel acciſa. Nonnunquam etiam de cenſibus, agris, domib⁹, bonis, & facultatibus, æſtimatione facta, certa portio penſitanda decernitur. Varmienſis epiſcopæ ſubditi nihil habent negocij cum comitijs. Solus

Nuncij.

Tributum apud Pruſſos acciſa.

Varmienſium liber- as.

P ijs

ijs intereſt,& præeſt Epiſcopus, ac deinde de ijs, quæ ibi conſtituta ſunt, ad peculiarem conuentum ſuorum refert, de tributo præſertim. Nec temerè ij diſſentire ſolent ab epiſcopi ſui & conuētus Pruſſici ſententia. Nihil tamen vetat, ipſos quoque arbitratu ſuo, authoritate epiſcopi & Capituli præeunte, peculiares leges,&, vt vocant, ordinationes ſibi condere, tributumq́ue ſciſcere. Quinetiā magiſtratus primariarū ciuitatum non rarò imperant ciuibus ſuis tributum peculiare,& operas, aliaq́ue onera in vſus publicos vrbium ſuarū, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Pruſſia, Regia quidem Gdanenſem & Elbingenſem, Quorum hic in Habum locum, ille rectà in mare procurrit: ducalis verò Regiomōtanū ſiue Kœnixbergenſem, quà Prægola fluuius in Habum influit. Atque hic quidē cū portorijs & omni iuriſdictione & impendijs in ducis, duo verò reliqui in ipſarū ciuitatū, quibus adiacent, & magiſtratus poteſtate ſunt. Verum is tamē, magiſtratus inquā, ſine permiſſu vel mādato regio claudendi & aperiendi

Portus Pruſsiæ.

di portus poteſtatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper cōſtitutū eſt. Quod ad bellū attinet, ſi qua vis hoſtilis ingruat Pruſſiæ, domeſticis communibusq́ue plebi cū nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum proceribus equeſtris militat, Sculteti item & liberi: (Quos ita vocant, propterea quod & ipſi ab operis & laboribus, quos ruſticani dominis ſuis præſtant, gratuitam immunitatem habent, medij quodam modo inter nobiles & ruſticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Ciuitates equitatū atque peditatum ſuppeditant: Ruſticani peditatū tantū. Hæc ante inſtitutam coadunationem (quę necdum maturuiſſe videtur) de Pruſſia, & in vniuerſum de Polonia nobis σαφέστερον, quod aiunt, καὶ ἀμαθέστερον ſunt expoſita. Quæ cum ciuibus noſtris, tum externis non ingrata fore ſperamus. Sic enim fiet, vt minus peregrinentur in hiſtoria noſtra.

Belli ratio apud. Pruſſos.

Liberi.

FINIS.

Operæ precium nobis viſum eſt, coronidis loco hic adijcere nomenclaturas & ordinem ampliſsimi Senatus Regij, quemadmodum in comitijs Lublinenſibus ante quatuor annos conſtitutus eſt, & nonnihil ab antiquo (quem priore libro recenſuimus) mutatus, poſteaquàm Lithuani ſeſe cum Polonis penitus coniunxere, & in vnum reipublicæ corpus coaluere. Qui tamen ordo non tam accuratè in conſeſſu, quàm in dicendis ſententijs, & ferendis ſuffragijs ſeruatur.

SENATO-

Senatorum Regni Poloniæ cum coniunctis ei ditionibus dignitates & ordo, ſecundum conſtitutionem Comitialem Lublinenſem, anno 1569. editam.

Archiepiſcopi duo
Gneſnenſis
Leopolienſis
Epiſcopi 13.
Cracouienſis
VVladiſlauienſis
Vilnenſis, Poſnanienſis — alternatim
Plocenſis, Varmienſis — alternatim
Lucerienſis
Præmislienſis
Samogitiæ ſiue Mednicenſis
Culmenſis
Chelmenſis
Kiouienſis
Camenecenſis

Palatini cum quibuſdam alijs eximijs inter eos interſertis, 35.
Caſtellanus Cracouienſis
Palat. Cracouiẽſis, Poſnaniẽſis, Vilſnenſis, Sẽdomiriẽ.
Caſt. Vilſnenſis
Palat. Caliſsienſis, Trocenſis, Siradienſis
Caſtel. Trocenſis
Pal. Lencicienſis
Capitaneus Samo-

 gitiç

	gitiæ	Poſnanienſis
Palat.	Breſtenſis	Sendomirienſis
	Kiouienſis	Caliſsienſis
	Iunivvladislaui-enſis	VVoinicienſis
		Siradienſis
	Ruſsiæ	Lencicienſis
	Volynenſis	Samogitiæ
	Podoliæ	Breſtenſis
	Smolenſcenſis	Kiouienſis
	Lublinenſis	Iunivvladislauiẽſis
	Polocenſis	Leopolinenſis
	Belſenſis	Volynenſis
	Nouogrodenſis	Camenecenſis
	Plocenſis	Smolenſcenſis
	Vitepſcenſis	Lublinenſis
	Maſouiæ	Polocenſis
	Poleſenſis ſiue Podlaſſenſis	Belſenſis
		Nouogrodenſis
	Rauenſis	Plocenſis
	Breſcienſis	Vitepſcenſis
	Culmenſis	Czernenſis
	Mſcislauienſis	Poleſcenſis ſiue Podlaſſenſis
	Marieburgenſis	
	Braslauienſis	Rauenſis
	Pomeraniæ	Breſcienſis
	Minſcenſis.	Culmenſis

Caſtellani maiores 30. Mſcislauienſis

Elbin-

Elbingenſis
Braslauienſis
Gdanenſis
Minſcenſis.

Caſtellani minores 49.

Sandecenſis
Mederecenſis
Vislicienſis
Biecenſis
Rogoznenſis
Radomienſis
Zauichoſtenſis
Landenſis
Sremenſis
Zarnouienſis
Malogoſtenſis
Velunenſis
Præmislienſis
Caliſsienſis
Sanocenſis
Chelmenſis
Dobrinenſis
Polanecenſis
Præmontenſis
Criuinenſis
Czechouienſis
Naclenſis
Roſpirenſis
Biechouienſis
Bydgoſtienſis
Brezinenſis
Cruſuicienſis
Oſuiencimenſis
Camienenſis
Spicimirienſis
Inovvlodenſis
Coualienſis
Santocenſis
Sohaczouienſis
Varſauienſis
Goſtinenſis
Viſnenſis
Raciaznenſis
Sieprcenſis
Viſſogrodenſis
Ripinenſis
Sakroczimenſis
Ciechanouienſis
Linenſis
Slonenſis
Lubaczouienſis
Conarien. in Siradien. Palatinatu
Conarienſis in Lẽcicien-

ciciensi
Conarien. in Iunivvladislauiensi.

Officiales Curiæ 10.

Maresalcus Regni Poloniæ
Maresalcus Lithuaniæ
Cancellarius Poloniæ
Cancellarius Lithuaniæ
Viceecancellarius Poloniæ
Viceecancellarius Lithuaniæ
Thesaurarius Poloniæ
Thesaurarius Lithuaniæ
Maresalcus Curiæ Poloniæ
Maresalcus Curiæ Lithuaniæ.

